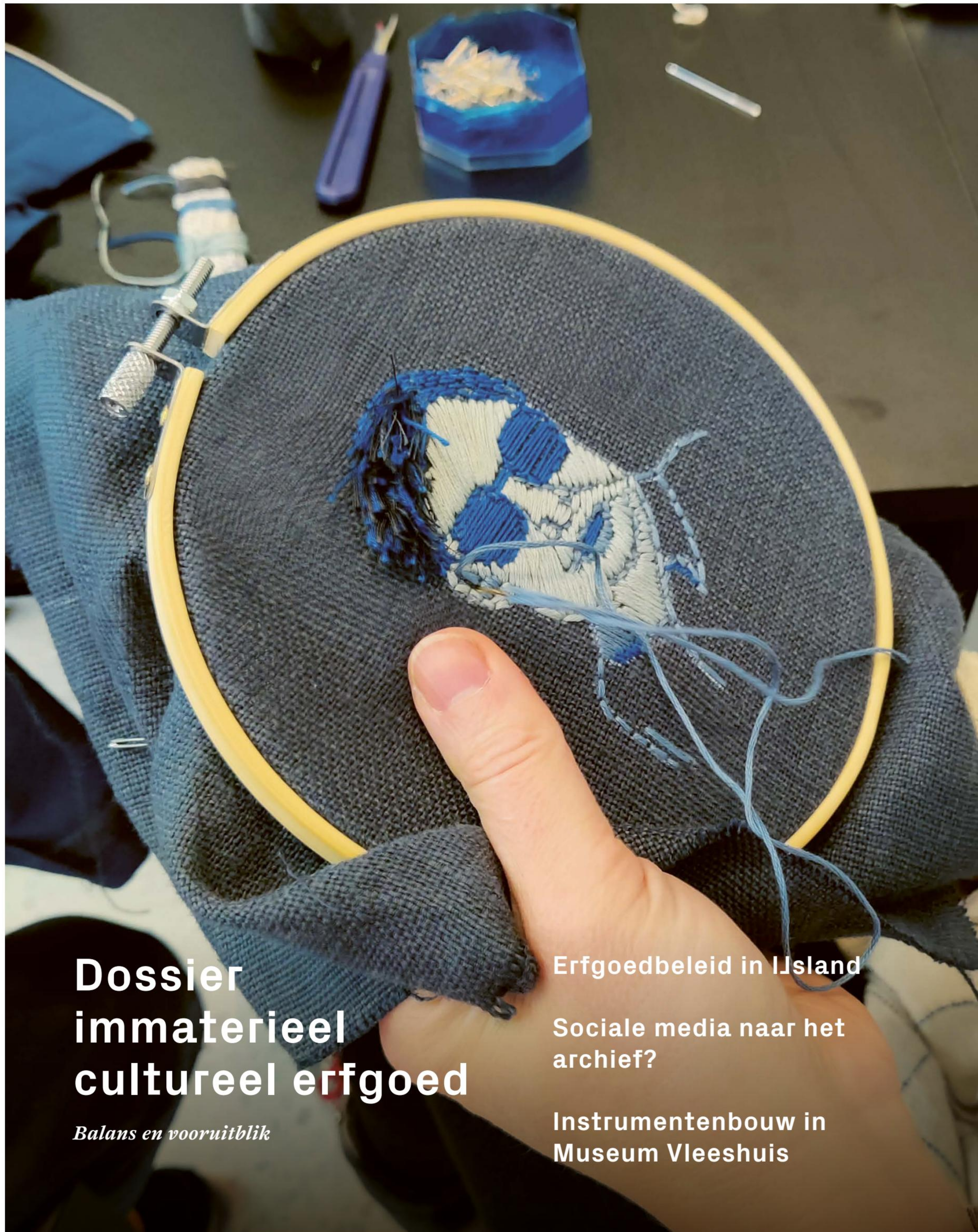

far o | tijdschrift over cultureel erfgoed

Jaargang 16, nr 2, juni 2023

Driemaandelijks tijdschrift. Afgiftekantoor Antwerpen. Erkenning: P808155

Dossier immaterieel cultureel erfgoed

Balans en vooruitblik

Erfgoedbeleid in IJsland

Sociale media naar het
archief?

Instrumentenbouw in
Museum Vleeshuis

03

EDITO

06

MUSEA BREKEN UIT

Jongerenparticipatie in Spanje

12

HET LEVEN ZOALS HET WAS

Sociale media archiveren

18

ERFGOEDEXPERIMENT IN DE
STAD

Leertraject van ErfgoedLab
Antwerpen en DOEK

22

GROOT ONDERHOUD 2023

Beeldverslag

24

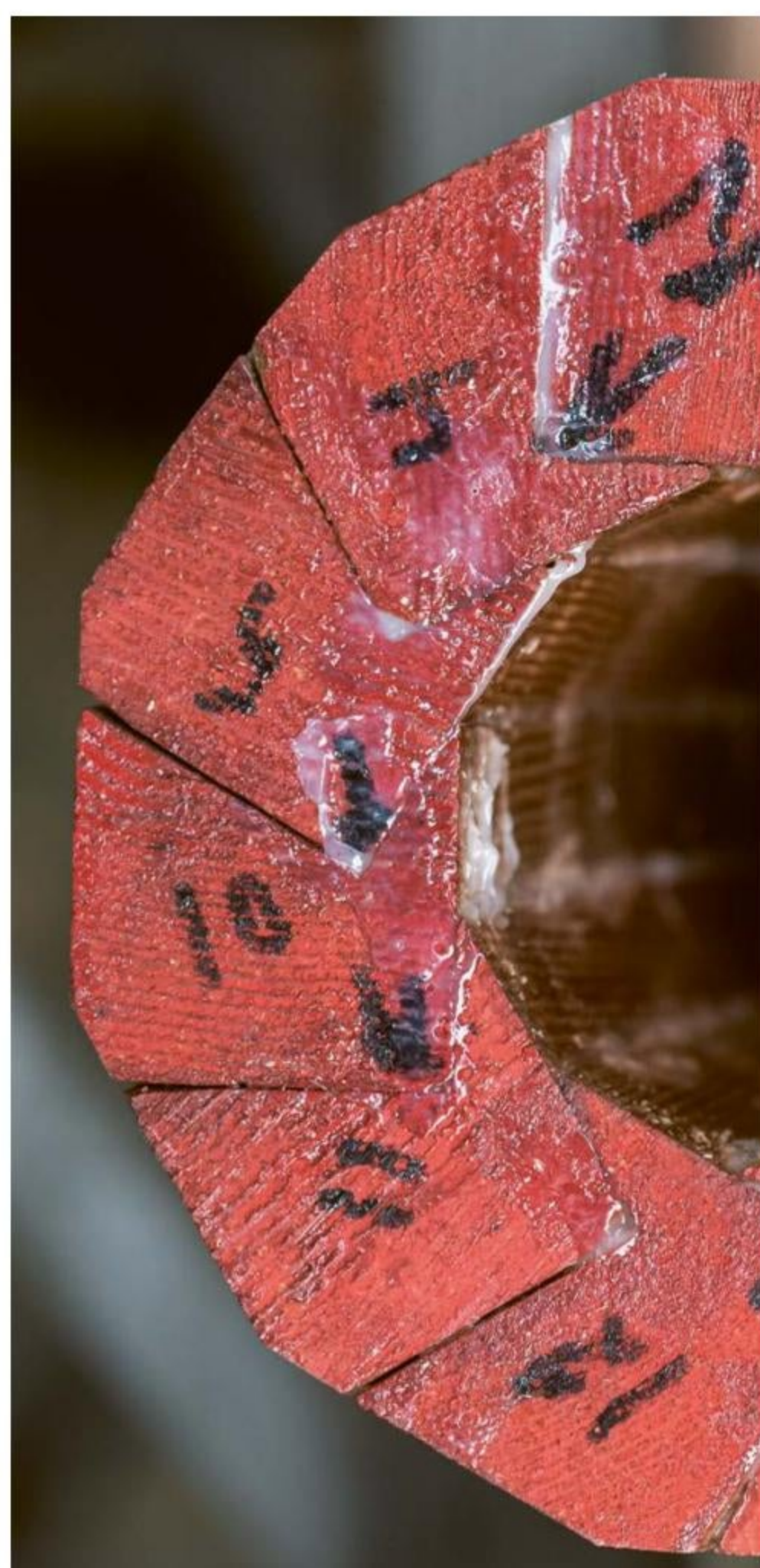
IN EUROPA | IJSLAND

Werken aan maatschappelijke
relevantie

DOSSIER ALLES VAN WAARDE IS IMMATERIEEL

© Luc Daelmans

32 INLEIDING

33 DE UNESCO-CONVENTIE VOOR HET BORGEN VAN
IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

36 20 JAAR BORGEN | Balans en vooruitblik

40 IEDEREEN AAN ZET | Rondetafelgesprek over beleid en praktijk in Vlaanderen

48 IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED IN NEDERLAND | Een
onderzoeker aan het woord

52 GEZONGEN ERFGOED | Een interview met Erfgoedcel Brussel

56 OP HANDEN GEDRAGEN | Processie-erfgoed in Vlaanderen

60 VAKMANSCHAP | Een beeldverslag

66 ARCHIEVEN | Het Centrum voor Academische en Vrijzinnige Archieven deelt
zijn ervaring

68 DANSLES OP ZONDAG | Een kritische blik

70 STEMMEN UIT DE WERELD | Vier internationale getuigenissen

EN OOK

04

TELEX

16

SPREKEND ERFGOED

Studentikoze tekeningen

30

EXPAT

Brecht Declercq

46

HET ATELIER

Mirte Maes, Museum Vleeshuis

74

MIJN ERFGOEDPLEK

Anna-Livia Smekens

COLOFON

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed
16 (2023) 2 | ISSN 2030-3777

REDACTIERAAD Eva Begine, Roel Daenen, Katrijn D'hamers, Jelena Dobbels, Elien Doesselaere, Julie Lambrechts, Anne Milkers, Anne-Cathérine Olbrechts, Henrike Radermacher, Alexander Vander Stichele, Hildegard Van Genechten, Jacqueline van Leeuwen, Olga Van Oost, Gregory Vercauteren en Jeroen Walterus | redactie@faro.be

HOOFDREDACTEUR Roel Daenen
roel.daenen@faro.be **BEELDREDACTIE**

Katrijn D'hamers **EINDREDACTIE**
Birgit Geudens en Annemie

Vanthienen **VORMGEVING** Silke Theuwissen **HUISCARTOONIST**

Steve Michiels **DRUK** Drukkerij

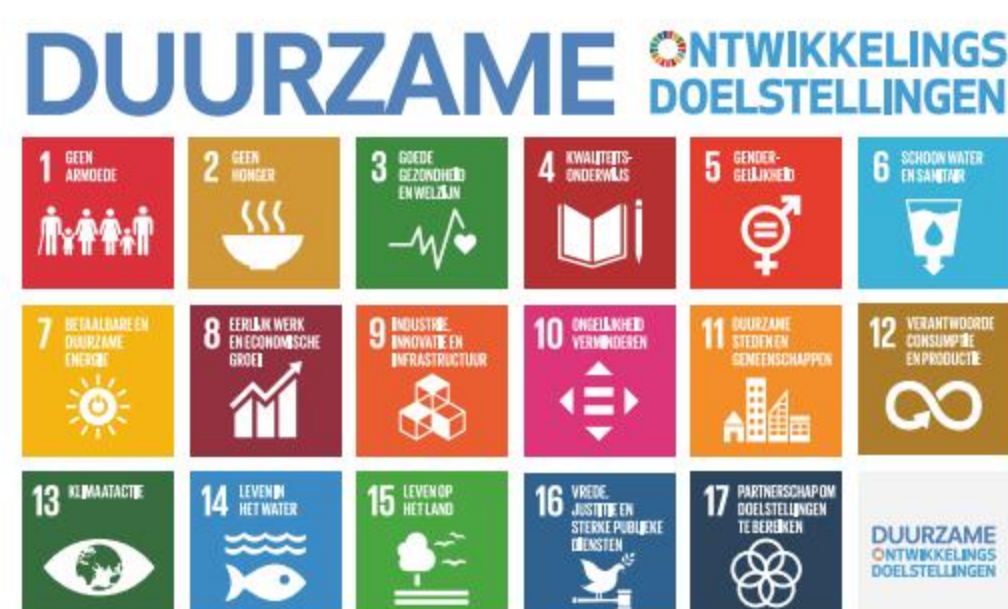
Albe De Coker **ADVERTEREN** Roel Daenen **ABONNEMENTEN** België

€ 40 | buitenland € 50 | los nummer
€ 10 | <https://faro.be/tijdschrift>

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER Olga Van Oost, p.a. Priemstraat 51, 1000 Brussel **COVERBEELD** © DOEK vzw

faro is een blad voor en door de cultureel-erfgoedsector. Bezorg ons uw suggestie voor een artikel, onderwerp of thema voor een rubriek of dossier. Hoe? Mail naar redactie@faro.be.

© FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw. De redactie heeft ernaar gestreefd de wettelijke bepalingen in verband met de intellectuele eigendom van de beelden na te streven. Indien u meent dat voor een bepaald beeld het auteursrecht van de maker of zijn/haar erfgenamen werd geschonden, neem dan contact op met de redactie. De inhoud van de teksten en artikels vertolken enkel de visie van de auteurs en niet noodzakelijk die van het bestuur van FARO.

U vindt naast sommige artikels logo's die verwijzen naar de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen van de VN. Voor meer uitleg, zie www.sdgs.be.

Met andere ogen

Beste lezer,

Nog niet zo lang geleden werd geopperd dat het massatoerisme verleden tijd was. Zo precorona! Maar de mens heeft zich bedacht en gaat dus weer massaal op stap. Naar Etretat bijvoorbeeld. Ooit een rustig Normandisch kustplaatsje met een schilderachtige rotsformatie. Nu een toeristische *hotspot*, met dank aan de Netflix-serie *Lupin*. Dag na dag schuiven de selfiemakers hutjemutje aan, voor een dromerige foto van de klif. Het is een interessante paradox: in een zoektocht naar een uniek beeld, maken ze een reproductie van wat anderen al deelden.

Krachtige beelden voeden meer dan ooit het verlangen om met eigen ogen te ervaren wat men door de ogen van een ander heeft gezien. Het gaat daarbij om meer dan de *hashtag* alleen, want door zich te verbinden met een herkenbaar decor, kan de vakantieganger zich even een ander mens wanen. De foto's laten immers ook toe om door de blik van een ander naar zichzelf te kijken. En die afstand is een manier om betekenis te geven aan het eigen leven.

Etretat is echter te mooi om waar te zijn. Vorig jaar stortten drie toeristen al fotograferend van de rots. Anderen zijn vooral erg teleurgesteld omdat het contrast tussen beeld en werkelijkheid zo groot is. De zintuiglijke ervaring van rust, stilte en bruisende natuurkrachten waar ze zo naar verlangden, is immers vervangen door een urenlange fotofile. En de zware impact van de massa op de ecologie van de kust is pijnlijk zichtbaar.

Uit het voorbeeld van Etretat valt een les te trekken. Namelijk dat erfgoedorganisaties als zintuiglijke plekken van betekenis een enorm potentieel hebben. Ook zij beschikken over krachtige beelden en dito verhalen, die mensen door andere ogen naar hun eigen bestaan kunnen laten kijken. De uitdaging is om meer te zijn dan een decor en een achtergrond, en om de bezoeker uit te dagen om ook *echt* verder te kijken, dieper te denken, nog meer te ervaren.

Alleen al daarom is cultureel erfgoed zo'n dankbaar gegeven om vragen op te werpen, nieuwe perspectieven te openen en vele stemmen te laten horen. Kortom: om mensen uit te nodigen om met andere ogen te kijken naar de wereld van vandaag. Op die manier kan erfgoed zelfs een *influencer* zijn, in de meest impactvolle zin van het woord.

De redactie

redactie@faro.be

Zo goed voelt erfgoed

Zag u ook de affiche over de frietkotcultuur op de achtercover van dit magazine? Van strandbloemen maken en verkopen, tot de vele processies die Vlaanderen rijk is en van tatoeëren tot witteren, er leeft veel in de samenleving. Immaterieel erfgoed is overal! Spot deze zomer de immaterieel-erfgoedaffiches in en rond de stations. Erfgoedgemeenschappen kunnen een gratis gepersonaliseerde affiche met hun eigen erfgoedpraktijk bestellen en voor hun raam hangen. Samen maken we immaterieel erfgoed bekend!

Kijk op <https://immaterieelerfgoed.be/nl/zogoedvoelterfgoed> voor meer informatie.

Teletext zoekt Antwerpenaren met een lied

Teletext vzw duikt met *Het Nieuw Antwerps Liedboek* in het muzikale erfgoed van Antwerpen. In 1544 verscheen het eerste *Antwerps liedboek*, een bundel met de populairste liedjes van het moment. Na al die eeuwen is het tijd voor een update.

Welk lied mag volgens u echt niet ontbreken om de titel – *Het Nieuw Antwerps Liedboek* – waar te maken? Met welk lied bent u grootgebracht? Welk lied zong u vroeger (of vandaag) in de jeugdbeweging? Welk lied zingt u in het buurtkoor, tijdens het koken of bij de geboorte van een nieuw familielid? Welk protestlied blijft u bij?

Is er een lied dat u wil delen? Stuur dan een e-mail naar lied@teletextvzw.com. Leonore Spee en Sascha Bornkamp, de mensen achter Teletext, nemen dan contact met u op.

Meer info: <https://teletextvzw.com>

Vernieuwde Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken

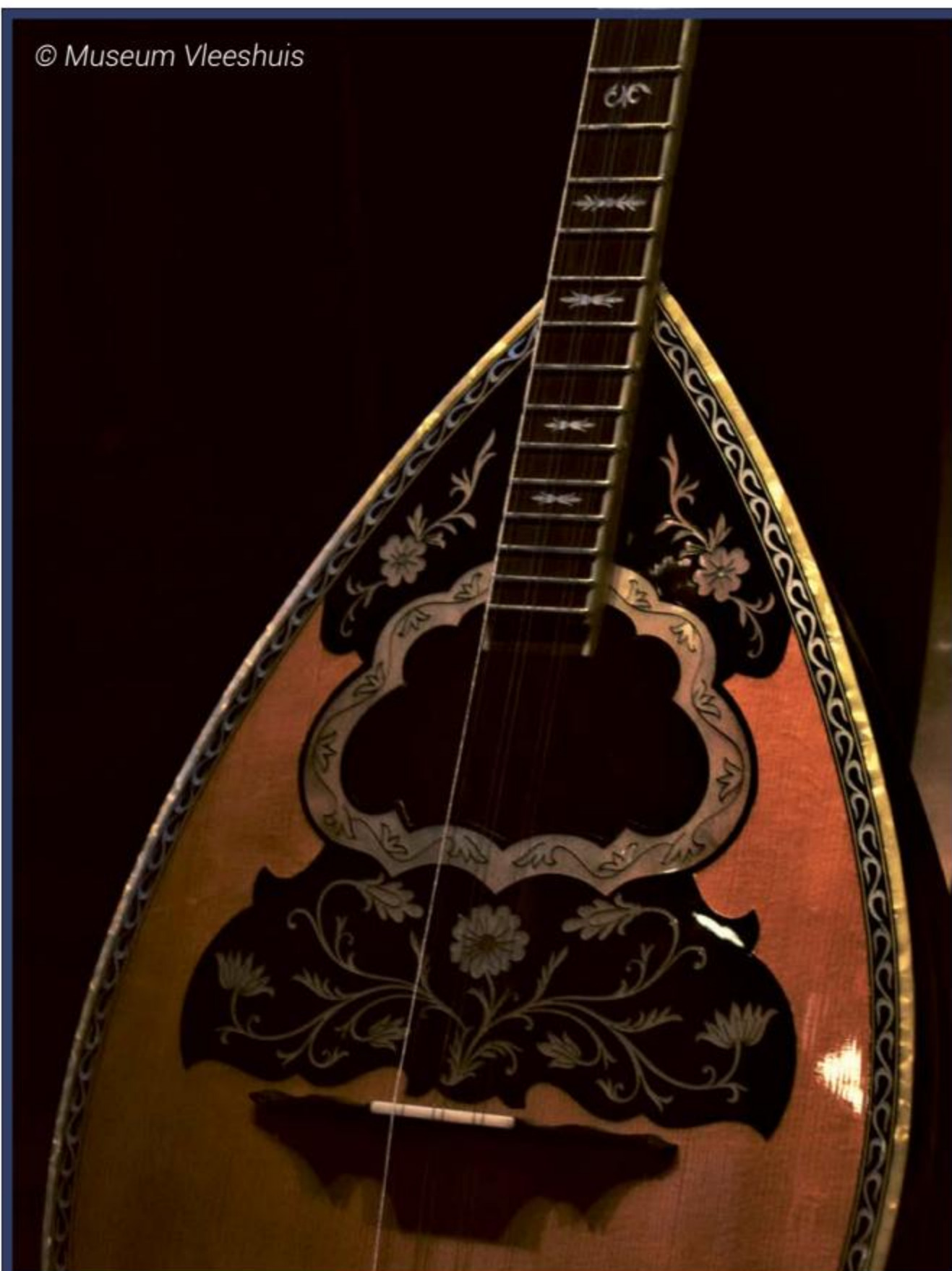

Op zoek naar collecties bibliothecair erfgoed in Vlaanderen en Brussel? Dan kunt u vanaf nu terecht bij de vernieuwde Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheken. Op deze website vindt u informatie over de collecties van erfgoedbibliotheken, archiefinstellingen, musea, erfgoedverenigingen en andere organisaties die boeken, manuscripten, kranten, tijdschriften, e-publicaties en andere publicaties veiligstellen voor de toekomst. De informatie over de collecties werd bovendien

fors uitgebreid, en dankzij de collectiebeschrijvingen en collectiefocussen krijgt u een overzichtelijk en gedetailleerd beeld van het erfgoed dat u in deze bibliotheken vindt.

<https://collectiewijzer.be>

© Museum Vleeshuis

MUSEUM VLEESHUIS ONTVANGT BOUZOUKI

Op initiatief van Poli Roumeliotis en Kris Kaerts voer op 20 mei de rivierboot De Ark van Brussel naar Antwerpen om 'de Bouzouki van Dalaras' af te leveren aan Museum Vleeshuis. De schenking van het snaarinstrument is meteen ook de aftrap van *IN ΣΚΙΠΠΕΡΣΤΡΕΕΤ*, een Vlaams-Grieks immaterieel-erfgoedproject over Griekse zeelui in Antwerpen. De bouzouki was in de jaren '50-'80 niet weg te denken uit de caféscene van het Schipperskwartier, dat toen een levendige Griekse gemeenschap herbergde.

“De bouzouki en het bouzoukispelen werden onlangs ook geregistreerd als immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen. Migratie-erfgoed is namelijk al lang geworteld in deze contreien. Door de schenking van een instrument aan de collectie om te zetten in een fysiek-poëtische beleving, willen we de erfgoedgemeenschappen wakker schudden en betrekken: dit is jullie erfgoed! Geef het een plaats tussen al dat andere mooie erfgoed dat we samen delen.”
- Poli Roumeliotis

www.inskipperstreet.be en <https://museumvleeshuis.be>

Nieuwe website voor Archiefpunt

Op vrijdag 9 juni, Internationale Archievendag, werden de nieuwe website en databank van Archiefpunt gelanceerd. Archiefpunt wijst de weg naar private archieven, naar degenen die die archieven vormden en naar de plaatsen waar ze bewaard worden. Voortaan kunnen alle gebruikers records aanpassen, ook als die niet door henzelf zijn gecreëerd: de aanpassingen worden doorgegeven aan de originele creator van de fiche, maar worden wel toegepast. Bovendien is het gebruiksgemak verbeterd, zijn nu alle fiches openbaar en moeten een aantal velden voortaan verplicht ingevuld worden (o.m. titel, datering, archiefbeschrijving, samensteller (vormer), beheerder/bewaarplaats, en eventuele juridische beperkingen).

www.archiefpunt.be

WijkWonders

Nog tot 31 augustus loopt in het MSK Gent de tentoonstelling *WijkWonders. De collectie door de ogen van de Gentse wijkateliers*. Een jaar lang namen zo'n vierhonderd leerlingen uit dertien verschillende wijken deel aan het project *Collectie naar Buiten*. De leerlingen bezochten het museum of ontvingen een museumgids om in de klas te vertellen over de collectie van het MSK. Ze zochten vervolgens inspiratie in zelfgekozen kunstwerken, details of specifieke thema's (portret, emotie, stillevens ...).

Aan de hand van verschillende invalshoeken en technieken namen ze de collectie onder handen. Het resultaat van al deze creativiteit is even divers als de collectie zelf en legt de brug tussen de kunst van vroeger en hun leefwereld van vandaag.

www.mskgent.be

Fiertel in stripvorm

De Fiertel van Ronse, die op zondag 4 juni uitging, bestaat nu ook in stripvorm. Tijdens de 'Fiertel' – een verbastering van het Latijnse 'feretrum' of reliekschrijn – wordt het schrijn van Sint-Hermes rond de stad Ronse gedragen. Volgens de traditie wordt iedereen die zich binnen de cirkel bevindt zo beschermd tegen geestesziekten. De

Fiertelommegang bestaat intussen bijna 1.000 jaar en werd in 2009 toegevoegd aan de Inventaris Vlaanderen van het immaterieel cultureel erfgoed. En nu is er dus ook een stripverhaal, bedoeld als een soort kennismaking met de Fiertel en vooral gericht op jongeren. Het eerste deel, over de ommeegang zelf, is in zwart-wit en kan door kinderen worden ingekleurd. Het gedeelte dat over de processie gaat, is wel in kleur.

De strip kost 10 euro en is te koop bij Toerisme Ronse en in een aantal handelszaken in Ronse.

www.fiertelommegang.be

ERKENNING VOOR ARCHIEVEN INTERNATIONALE SOLVAYRADEN VOOR FYSICA EN CHEMIE

Eerste Solvayraad voor Fysica, 1911 © ULB-archieven en Solvay Instituten

Midden mei werden de archieven van de Internationale Solvayraden voor Fysica en Chemie ingeschreven als documentair erfgoed in het internationale *Memory of the World Register* (Unesco). De inschrijving is een erkenning van het historisch belang van deze archieven voor de mensheid en het belang om ze te bewaren voor toekomstige generaties. De Vrije Universiteit Brussel (VUB) en de Université Libre de Bruxelles (ULB) dienden het verzoek tot inschrijving in met de steun van het Solvay Science Project.

De raden, die tussen 1911 en 1927 plaatsvonden, waren bevoorrechte ontmoetingsplaatsen voor leidende figuren uit de wetenschappelijke gemeenschap. De documenten zijn een neerslag van de geschiedenis van de fysica en de chemie in de 20e eeuw en daarom een unieke bron voor de analyse van de ontwikkeling van beide wetenschappen. Tot de verzameling behoren manuscripten, gedrukte documenten, foto's op papier, digitale beelden, waaronder foto's ondertekend door de deelnemers, tekeningen en postkaarten.

Meer info: <https://press.vub.ac.be/archieven-internationale-solvayraden-voor-fysica-en-chemie-erkend-als-unesco-werelderfgoed>

JONGERENPARTICIPATIE IN SPANJE

MUSEA BREKEN UIT

Heel wat musea hebben de afgelopen jaren een participatieve jongerenwerking uitgebouwd. Meestal worden jongeren daarbij ingeschakeld als adviseurs en ambassadeurs. Ze krijgen de ruimte en vrijheid om zelf projecten uit te werken en zo een nieuwe wind te doen waaien in het museum. Zulke programma's lopen ook in het buitenland. Bijzonder inspirerend is de jongerenwerking van de vijf stedelijke musea in Zaragoza, Spanje. Diversiteit, kwaliteit en competentieversterking zijn de sleutelwoorden van hun ambitieuze programma. Wat kunnen erfgoedorganisaties in Vlaanderen uit deze praktijk leren?

Gregory Vercauteren

“Zaragoza, dat is de stad van m'n dromen ...”, zong Jimmy Frey in 1979. De meeste Vlamingen kennen deze plek allicht enkel van deze schlager. Toch is Zaragoza met haar 675.000 inwoners de vijfde grootste stad van Spanje. De metropool kent een rijk verleden dat teruggaat tot de Romeinse tijd. Het stadsbestuur beheert zelf vijf musea, waarvan er liefst vier zijn opgebouwd rond een archeologische Romeinse site. Het vijfde is gewijd aan het leven en werk van beeldhouwer Pablo Gargallo, een van de boegbeelden van de Spaanse avant-gardekunst in de vroege 20e eeuw.

Om een idee te geven van de schaalgrootte: verspreid over de vijf sites werken zo'n 25 medewerkers voor het onthaal en de dagelijkse werking. Een centrale museumdienst, met een directeur en zeven stafmedewerkers, coördineert de werking. Jaarlijks trekken de vijf musea ruim 170.000 bezoekers. Het gaat vooral om een ouder publiek. In 2019 was amper 2,89 procent van de bezoekers tussen tien en dertig jaar oud.

Bij de opmaak van hun strategische visie in 2019 namen de musea zich voor om hun werking drastisch te verjongen. Daarbij zochten ze de samenwerking met de stedelijke jeugddienst. Die had kort voordien ook een strategische visie uitgewerkt, met actieve jongerenparticipatie als een speerpunt. Wat volgde was een opmerkelijke samenwerking tussen beide diensten. In 2020 zetten ze een ambitieus programma op touw dat zich richtte tot de doelgroep van 16- tot 21-jarigen. Ze noemden het *'Rompepuertas'*, wat zowel 'deurenbrekers' als 'doorbraken' betekent.

Voor *faro* interviewde ik Vicente Simón en Almudena Caso. Vicente, hoofd publiekswerking, is bezieler van het programma. Almudena is als kunst- en cultuurbemiddelaar aangetrokken om de jongeren te ondersteunen.¹ Ik vroeg hen naar het opzet van het programma, hun aanpak en ervaringen.

Almudena: “Ons doel is dubbel. We willen jongeren actiever betrekken bij de museumwerking en zo ons publieksbereik en imago verjongen. Te-

Tijdens dit programma versterkten de jongeren een hele set aan competenties, van artistiek werken tot spreken voor een publiek. © Stadsbestuur Zaragoza

© Stadsbestuur Zaragoza

Almudena Caso
© Caso

Vicente Simón
© Stadsbestuur Zaragoza

*Ons doel is dubbel.
We willen jongeren
actiever betrekken bij
de museumwerking en
zo ons publieksbereik
en imago verjongen*

gelijk versterken we de jongeren via een leuke en krachtige leerervaring. Daarbij willen we de stedelijke collecties verbinden met de leefwereld van de jongeren.” Dit klinkt natuurlijk prachtig en ook wel logisch, maar het is gemakkelijker gezegd dan gedaan. *Rompepuertas* is een programma dat loopt doorheen vijf verschillende archeologische musea en een museum met avant-gardistische kunst. Hoe kun je op basis van deze collecties een coherent jongerenprogramma uitwerken, dat tegelijk leerrijk en plezierig is?

OP ZOEK NAAR DE JONGEREN

De eerste stap bestond erin om de jongeren te vinden. Vicente: “Onze zoektocht naar jongeren hebben we gecommuniceerd als een wedstrijd. Ze konden zich kandidaat stellen, een jury voerde een selectie door op basis van de kandidaturen en uiteindelijk voerden we ook een intakegesprek.”

Het programma wil onder meer jongeren activeren en versterken. Daarom was het belangrijk om niet enkel de witte, hoger opgeleide jongeren te betrekken die al in cultuur geïnteresseerd zijn. Almudena: “Om een breed en divers publiek aan te spreken, hebben we verschillende samenwerkingen op touw gezet. Zo zijn we in zee gegaan met een reeks vormingsinstellingen, gaande van scholengroepen, kunstopleidingen tot en met de universiteit. De afspraak was dat deze instellingen onze oproep actief promootten en dat wij dan per instelling minstens een kandidaat selecteerden voor het programma. Het voordeel was dat zich zo jongeren aanboden met verschillende interesses en opleidingsgraden. Daarnaast hadden we een gelijkaardige samenwerking met het ‘Huis

»

van Culturen’, een stadsdienst die werkt rond het onthaal van vluchtelingen.”

Door de oproep actief te promoten via al deze kanalen en partners was de respons enorm. Maar liefst 89 jongeren dienden zich aan, van wie 20 werden geselecteerd. Uiteraard keek de jury naar de motivatie van de kandidaten, maar diversiteit was eveneens een aandachtspunt. Daarbij had de jury oog voor zowel gender, opleidingsgraad als de etnisch-culturele achtergrond.

LEREN DOOR TE DOEN

Eenmaal geselecteerd, scheepten de jongeren in op een intensief traject: tussen oktober 2020 en juni 2021 namen ze deel aan liefst 36 bijeenkomsten. Daarbij streken ze achtereenvolgens neer in elk van de vijf stedelijke musea. In elk museum doorliepen ze dan zes sessies, met als rode draad een thema dat raakt aan de collectie.

Bijvoorbeeld: het museum Caesaraugusta toont de sporen van een Romeins forum uit de 1e eeuw na Christus. In die tijd was zo’n forum de centrale plek van het openbare leven. Dit vormde het uitgangspunt van zes sessies met als rode draad het gebruik en de beleving van de ruimte. In de twee inleidende sessies kregen de jongeren

---

Eenmaal geselecteerd, scheepten de jongeren in op een intensief traject: tussen oktober 2020 en juni 2021 namen ze deel aan liefst 36 bijeenkomsten. Daarbij streken ze achtereenvolgens neer in elk van de vijf stedelijke musea. In elk museum doorliepen ze dan zes sessies, met als rode draad een thema dat raakt aan de collectie

inzicht in hoe musea omgaan met ruimte. Wat is daarbij het belang van scenografie, routing en zaalteksten? Daarop volgden twee artistieke sessies die de brug sloegen naar de openbare ruimte en hoe de jongeren die vandaag beleven. Gewapend met een camera namen de jongeren foto’s op de centrale pleinen van de stad. On-

INTUSSEN, IN IEPER EN BRUGGE

Wat kunnen we (niet) leren van Zaragoza? We vroegen het aan twee stedelijke musea in Vlaanderen met een participatieve jongerenwerking. Aan het woord zijn Wouter Sinaeve (publiekswerker van het Yper Museum) en Harry Stroobandt (coördinator publieksbemiddeling volwassenen, Musea Brugge).

Wat houdt jullie jongerenwerking in?

Sinaeve: “Het Yper Museum prijst zich al zes jaar lang gelukkig met een supergemotiveerde bende: ‘Het Voorlopig Bewind’. Dat zijn jongeren uit de Ieperse middelbare scholen die geregeld in hun vrije tijd samenzitten met de educatieve ploeg van het museum en op een ongedwongen manier ons jongerenbeleid helpen bepalen. Dit alles gebeurt in samenspraak met de schooldirecties.”

Stroobandt: “Briklyoung’ is de participatieve jongerenwerking van Musea Brugge. Wij richten ons tot de groep van 16 tot 25 jaar. Vanuit de museale collecties werken deze

jongeren toe naar een artistiek product: ze herinterpreteren het rijke verleden en actualiseren de verhalen van onze locaties en collecties.”

Welke uitgangspunten uit dit Spaanse voorbeeld zijn herkenbaar?

Sinaeve: “We onderschrijven het idee dat een jongerenwerkgroep versterkend werkt en tegelijk een leuke, krachtige leerervaring is. We stimuleren

Wouter Sinaeve © Yper Museum

Harry Stroobandt © Stad Brugge

Jongeren aan het werk tijdens een van de artistieke sessies. © Stadsbestuur Zaragoza

Het museum Caesaraugusta, dat de sporen toont van een Romeins forum uit de 1e eeuw na Christus. © Stadsbestuur Zaragoza

der begeleiding van een kunstenaarscollectief verwerkten ze deze beelden in een video-installatie die vervolgens werd geprojecteerd in het museum. Na deze artistieke interventies volgden nog twee afsluitende sessies, waarin de jongeren zich verdiepten in een welbepaald museologisch vraagstuk. In dit geval: de collectie van dit archeologische museum bestaat vooral uit stenen. De jongeren leerden hoe musea deze stenen tot leven wekken dankzij de nodige contextinformatie en via storytellingtechnieken.

Als orgelpunt van het eerste jaar werkten de jongeren toe naar een museumnacht, op 25 juni 2022. Waar de jongeren in de voorgaande sessies een strak stramien volgden, mochten ze bij de voorbereiding van dit evenement volledig losgaan. Almudena: “Hier en daar heb ik moeten bijsturen, maar voor de jongeren was het belangrijk om naar een evenement te kunnen toewerken dat ze ook volledig zelf konden bedenken.” Het resultaat was een rijkgevulde avond met een breed scala aan activiteiten, gaande van een

»

onze jongeren om uit hun comfortzone te treden, samen te werken en om hun eigen kwaliteiten in de verf te zetten. Bij sommige van onze jongeren hielp dit zelfs om hun studiekeuze te bepalen.”

Stroobandt: “We herkennen ons in het doel van dit Spaanse voorbeeld: musea betrekken jongeren bij hun werking om zo hun publieksbereik en imago te verjongen. Ook wij willen de jongeren bereiken door aansluiting te zoeken bij hun leefwereld en benaderen hen daarbij op een gelijkwaardige manier.”

Waarin verschilt jullie jongerenwerking met die van de Spaanse collega's?

Sinaeve: “Onze jongeren zijn scholieren tussen de 16 en 18 jaar oud. Van zodra ze verder studeren, kunnen ze niet meer deelnemen aan de bijeenkomsten. We voorzien ook geen vergoeding. We motiveren de jongeren door hen serieus te nemen en door vertrouwen en warmte te geven.”

Stroobandt: “In Zaragoza doorlopen de jongeren een traject doorheen alle stedelijke musea. Bij ons

is dat logistiek moeilijk omwille van de twaalf, en binnenkort dertien, locaties. Met onze jongeren leggen we een traject af dat nauw samenhangt met een specifieke tentoonstelling of een heropening. Het programma in Zaragoza lijkt ook dieper in te gaan op museologische kwesties, terwijl wij meer op het artistiek-creatieve niveau werken.”

Welke elementen uit Spanje geven stof tot nadenken?

Sinaeve: “Jongerenwerking is, net als elke andere vorm van participatie, arbeidsintensief. We blijven dromen van een voltijdse jongerenwerker.”

Stroobandt: “In Zaragoza krijgen de jongeren een financiële vergoeding, wat zorgt voor een bepaalde bewustwording. Daarnaast kunnen ze extra (studie)punten krijgen bij deelnemende onderwijsinstellingen. Dit lijkt mij een goede manier om jongeren te waarderen voor hun bijdrage en engagement. Zeker iets om over na te denken!”

Orgelpunt van het eerste jaar was een Museumnacht, die de jongeren grotendeels zelf in elkaar boksten. © Stadsbestuur Zaragoza

MC battle, een poetryslam tot een modeshow ... Al deze acties namen de stedelijke collecties als uitgangspunt, en richtten zich specifiek op een publiek van jongeren. Met succes: de museumnacht trok zo'n 3.500 bezoekers, van wie de helft jongeren.

ERFGOED ALS KRACHTIGE LEERERVARING

Mocht u eraan twijfelen: dit programma legt de lat hoog. Via kwalitatief hoogstaande sessies maken de jongeren kennis met de basisprincipes van museologie, kunstwetenschappen en management. Vervolgens leren ze deze uitgangspunten toe te passen door zelf activiteiten te organiseren, onder professionele begeleiding. Naast een set vaktechnische competenties leren ze al doende ook projectmatig werken en samenwerken. Almudena: "De versterking van competenties is een van de uitgangspunten van het programma. In onze zoektocht naar jongeren hebben we die leerervaring ook uitgespeeld. Na afloop krijgen de jongeren een certificaat dat beschrijft wat ze hebben geleerd."

Daarnaast speelt het programma in op meer utilitaire ruilmotieven. Met de deelnemende onderwijsinstellingen is afgesproken dat de jongeren extra punten krijgen. In Spanje bestaat een systeem waarbij scholieren een hoger cijfer bekomen als ze zich maatschappelijk engageren. In sommige hogeschoolopleidingen verdienen studenten ook extra studiepunten voor participatie in een maatschappelijk project.

Niet onbelangrijk: de jongeren krijgen ook een vergoeding van 500 euro. "Die financiële vergoeding is een bewuste keuze", zegt Almudena, "Uiteindelijk is het een intensief traject dat de jongeren afleggen. Tegelijk willen we de boodschap meegeven dat deelname meer behelst dan een vrijblijvend tijdverdrijf. Door die vergoeding merkten we dat jongeren zich bewust werden van het leertraject waarvoor ze zich inschreven."

EVALUATIE EN VOORUITBLIK

Rompepuertas is opgevat als een vast programma dat jaarlijks wordt herhaald. De jeugd- en de museumdienst volgen het samen op. Toch ligt de werklust vooral bij de musea. Met name voor de centrale museumdienst is *Rompepuertas* enorm arbeidsintensief. Naast de dagelijkse begeleiding van de jongeren moet de dienst ervoor zorgen dat binnen de musea de neuzen in dezelfde richting staan. Almudena: "Het is intensiever dan we ooit hadden kunnen denken. Organisatorisch is het een hele klus om alles geregeld te krijgen, met de jongeren, de musea en de administraties."

Desondanks blikken Vicente en Almudena tevreden terug op het afgelopen traject. Almudena: "We zijn trots op de diversiteit van onze jongerenploeg. In de toekomst willen we ook jongeren met een fysieke beperking betrekken. Hiervoor zijn we in zee gegaan met een centrum dat werkt met deze jongeren." Een ander doel was om de stedelijke musea een jonger publieksbereik te geven. Vicente: "Tegen 2025 willen we het aandeel jongere bezoekers opkrikken naar 8 procent. Inmiddels zijn we erin geslaagd om het aantal jongere bezoekers te verdubbelen van 2,89 in 2019 naar 5,85 procent in 2022. We zijn dus op de goede weg." ■

» Gregory Vercauteren is coördinator sectornetwerking bij FARO.

» Bronnen en literatuur

1. Deze praktijk heb ik leren kennen dankzij het Europese project *Cultural Heritage in Action*. Met steun van dit project nam ik in oktober 2022 deel aan een studiereis naar de Stedelijke Musea in Zaragoza.

proef van alle actuele
informatie over lopende en
komende tentoonstellingen,
alle inhoudelijke en praktische
gegevens over onze musea
en de digitale versie van
alle OKV-jaargangen

KUNST GENIETER?

snuister op www.okv.be

SOCIALE MEDIA
ARCHIVEREN

HET LEVEN ZOALS HET
ONLINE WAS

eva lynen '21

Weet u dat België op kop liep bij de opkomst van het web 2.0, websites waarop gebruikers met elkaar in interactie gingen en zelf inhoud toevoegden?¹ De Belgische netwerksite Netlog ontstond namelijk in 2006, hetzelfde jaar waarin de eerste tweet op Twitter en het eerste publieke bericht op Facebook verschenen.² ‘Sociale media’ maakten een steile opmars; ook Netlog werd in verschillende landen razend populair. Het platform delfde in 2014 het onderspit voor Facebook. Dit opmerkelijke fenomeen uit de internetgeschiedenis is echter slecht gedocumenteerd. Van de Belgische Netlog-site is zeer weinig bewaard in de Wayback Machine van Internet Archive.³

Thomas Peeters, Ellen Van Keer, Nastasia Vanderperren, Katrien Weyns

Ondertussen zijn sociale media helemaal ingeburgerd, in schril contrast met de archivering ervan. Daarom startten KADOC-KU Leuven en meemoo in 2020 met elf partners het project *Best practices voor de archivering van sociale media in Vlaanderen en Brussel*.⁴

WAAROM SOCIALE MEDIA ARCHIVEREN?

De verschuivingen in informatie- en mediagebruik creëren in erfgoedcollecties een blinde vlek: ‘traditionele’ papieren bronnen verdwijnen meer en meer naar de achtergrond. Voor cultureel-erfgoedorganisaties is het belangrijk om vandaag de bronnen van morgen veilig te stellen, dus ook sociale media. Bovendien groeide de populariteit van sociale media tijdens de coronacrisis nog verder; het zette het stadsarchief van Bergen ertoe aan om de socialemediaberichten van de stad te archiveren in het project *Archives de Quarantaine Archief*.⁵ Een verdienstelijke actie die echter niet structureel werd ingebed.

Sociale media zijn complexe informatiebronnen. Ze bevatten immers meer informatie dan enkel het kernbericht: reacties, *likes* en *dislikes*, *reposts*, ingebedde media, tijdelijke *stories* en metadata. Dat zijn zeer veel data, die bijzonder vluchtig zijn. Berichten en reacties worden verwijderd, platformen winnen aan populariteit maar verdwijnen daarna weer, accounts komen en gaan. We kunnen niet vertrouwen op de socialemediaplatformen zelf, en ook niet op Internet Archive, om relevante data voor België op lange termijn te bewaren.⁶ Wat vandaag online staat, kan morgen weer weg zijn.⁷ Daarom onderzocht het *Best practices*-project hoe socialemediaberichten volledig kunnen bewaard

---

Sociale media zijn complexe informatiebronnen. Ze bevatten immers meer informatie dan enkel het kernbericht: reacties, likes en dislikes, reposts, ingebedde media, tijdelijke stories en metadata. Dat zijn zeer veel data, die bijzonder vluchtig zijn

worden. Niet enkel het kernbericht, maar ook de reacties van andere gebruikers en de visuele context van een platform, de *look & feel*.

»

ONE SIZE FITS ALL?

Om de volledigheid van socialmediastreams te realiseren, zijn er tientallen technische oplossingen beschikbaar, variërend in werkwijze en output. Die diversiteit aan mogelijkheden is een drempel voor de verwerving van sociale media. Archiveren botsen niet alleen op de techniciteit maar ook op de complexiteit van het medium en de output. Omdat bruikbare vergelijkende overzichten van tools ontbraken, testten we verschillende mogelijkheden uit.⁸ Zo ontdekten we dat er geen universele oplossing bestaat die goed werkt voor

alle socialemediaplatformen. Zowel betalende diensten als gratis opensourcetools hebben tekortkomingen.

Dit gebrek aan een *one-size-fits-all tool*, een tool waarmee je accounts zo volledig mogelijk kan capteren zonder hindernissen van de platformen zelf, maakt het voor cultureel-erfgoedinstellingen moeilijk om structureel en in bulk sociale media te archiveren. Bijna ieder platform vereist het gebruik van een andere captatietool. Bovendien raken tools in onbruik omdat de platformen zelf de code wijzigen. Tijdens het *Best practices*-project gaf zo Webrecorder er de brui aan, net voor de pilootprojecten.

De socialemediaplatformen bieden ook zelf een toegang aan tot hun data: zowel Twitter als Facebook hebben een API (Application Programming Interface). Helaas krijg je als erfgoedorganisatie via deze API's slechts een beperkt deel van de data van een account: ofwel kan je maar een beperkte hoeveelheid data ophalen, ofwel kan je maar beperkt terugkeren in de tijd. Het is dus onmogelijk om accounts structureel en volledig te archiveren via de API's.

MAGDA?

Dat brengt ons bij de vraag of cultureel-erfgoedinstellingen zomaar alle sociale media mogen archiveren. De socialemediaplatformen leggen een hele reeks voorwaarden op die zeer beperkend zijn voor archivering op grote schaal wanneer je de *look & feel* wil bewaren. Bovendien veranderen die voorwaarden (moedwillig) voortdurend, wat veel monitoring vereist. Uitdagend, zeker wanneer je verschillende platformen archiveert.

Veel materiaal is ook auteursrechtelijk beschermd. Vaak is de rechtenstatus en de rechthebbende niet aangeduid en dus onzeker. Bovendien bevatten sociale media vaak gemengde en externe content met meerdere rechthebbenden en uiteenlopende rechtenstatussen tot gevolg. Bij *bulkarchivering* is het onbegonnen werk om dit allemaal in kaart te brengen en alle nodige toestemmingen te verkrijgen. Erfgoedinstellingen kunnen gelukkig beroep doen op wettelijk bepaalde uitzonderingen. Zo mogen ze kopieën van beschermde werken maken met het oog op de bewaring van het cultureel en wetenschappelijk erfgoed, en werken in hun collecties intra-muros (maar niet online) ontsluiten. Vraag is in hoeverre dit zomaar uitbreidbaar is naar sociale media die we bijvoorbeeld archiveren op basis van hashtags.

Sociale media bulken ook van persoonsgegevens. Het is niet haalbaar om toestemming van alle betrokkenen te regelen, evenmin om materiaal te filteren dat kan gebruikt worden omdat toestemming impliciet gegeven is (zoals bij publieke evenementen), of net strikter moet behandeld worden omdat het 'gevoelige gegevens' bevat (bijvoorbeeld over geloofsovertuiging). Erfgoedorganisaties kunnen zich beroepen op hun taak van algemeen belang en een heel aantal funda-

EVI BERT, CKV - M HKA

“Vandaag gebruiken kunstenaars Instagram of Facebook als communicatiekanaal om hun praktijk in de kijker te zetten. Door op regelmatige basis zowel feitelijke en materiaal-technische informatie als het passende beeldmateriaal online te plaatsen, ontstaat een online overzicht van hun oeuvre. Binnen onze dienstverlening is het belangrijk kunstenaars te sensibiliseren om dit digitale archief veilig te stellen.”

LISA DEJONGHE, CAVA

“Voor het *Best practices*-project startte wisten we niet hoe we sociale media moesten archiveren. Voor veel van onze archiefvormers, zoals vrijzinnige verenigingen, zijn sociale media een belangrijk – of zelfs het belangrijkste – communicatiemiddel. En dus een bron over wat leeft. Zonder actie gaat deze informatie verloren.”

JEROEN BUYSSE, LIBERAS

“Liberas hechtte al heel vroeg belang aan het archiveren van websites. Een collega heeft in de jaren 1990 dagenlang websites uitgeprint. In 2018 gingen we van start met het archiveren van sociale media. We zagen namelijk dat onze archiefvormers steeds vaker Facebook als communicatiemiddel gebruikten. De captatietools voor sociale media zijn echter onstabiel in vergelijking met die voor websites. Zo is de software die wij daarvoor gebruikten vandaag niet meer operationeel.”

mentele uitzonderingen voor verwerkingen “met het oog op archivering in het algemeen belang”. Probleem is dat die opdracht niet altijd even duidelijk wettelijk vastgelegd is.

Zelfarchivering van sociale media door account-eigenaars (*take out*) die archiefvormers zijn, en hun archieven op basis van overeenkomsten overbrengen naar de erfgoedinstelling, blijft de meest voor de hand liggende piste.

© Daniel Brison

VOORWAARTS MET HET PRAKTIJKNETWERK

Gelijktijdig met het *Best practices*-project onderzoekt KBR met *BESOCIAL* hoe een erfgoedinstelling op federaal niveau sociale media kan opnemen en ontsluiten.⁹ Ook in Nederland werden vergelijkbare onderzoeken opgezet door Netwerk Digitaal Erfgoed.¹⁰

Alle projecten kwamen tot gelijkaardige conclusies: socialemediaplatformen maken het niet eenvoudig om gegevens te archiveren, laat staan om duurzame workflows op te zetten. Archivarissen krijgen niet altijd de resultaten die ze voor ogen hadden. Juridisch zijn er voor alle partijen drempels om de gegevens correct te archiveren en te ontsluiten. Betalende services kampen daarbij met dezelfde problemen als opensource-tools om socialemediaberichten op te slaan. Dit deed ons besluiten dat er écht nood is aan meer structurele samenwerking en kennisuitwisseling om dit snel evoluerende terrein op te volgen en socialemedia-archivering in de Lage Landen een boost te geven.

Een praktijknetwerk Sociale Media Archiveren wordt uitgewerkt in samenspraak met het (Nederlandse) Kennisnetwerk Informatie en Archief (KIA) en Digitaal Archief Vlaanderen (DAV) en zal twee keer per jaar samenkomen om ervaringen en kennis te delen, nieuwe evoluties aan te kaarten en gezamenlijke acties op te zetten. Daarnaast worden vanuit het netwerk laagdrempelige handleidingen van de captatietools op de CEST toolbox up-to-date gehouden en aangevuld voor nieuwe platformen. Door de community te activeren en handzame tools aan te reiken willen we meer (erfgoed)organisaties bereiken. Daarnaast kan dit netwerk een middel zijn om in de Europese context knelpunten van socialemedia-archivering op de (beleids-)agenda te zetten. ■

Benieuwd? Kom dan op 12 september 2023 naar Antwerpen voor de volgende samenkomst van het praktijknetwerk, aansluitend op de afsluitende studiedag van het *Best practices*-project. Organisaties die vragen hebben over socialemedia-archivering of op de hoogte zijn van nieuwe ontwikkelingen, kunnen terecht op het KIA Kennisplatform Webarchivering of per e-mail (info.kadoc@kuleuven.be of info@meemoo.be).

» Thomas Peeters en Katrien Weyns zijn resp. medewerker Behoud & Beheer en Hoofd erfgoedbibliotheek bij KADOC. Ellen Van Keer en Nastasia Vanderperren zijn medewerkers Expertise bij meemoo.

» Bronnen en literatuur

1. Er is veel discussie over de definiëring van sociale media. Er bestaat consensus dat sociale interactie de basiskarakteristiek is, maar er zijn verschillende meningen om welke interactie het precies gaat. Met de term 'web 2.0' werd op een technologieconferentie in 2004 verwezen naar nieuwe trends en businessmodellen op het internet vanuit de gedachte dat dit een belangrijk economisch, sociaal en technologisch keerpunt was.
2. C. Ortner, S. Sinner en T. Jadin, 'The history of online social media', in: N. Brügger en I. Milligan, *The SAGE Handbook of Web History*. Limited, SAGE Publications, 2019, p. 378. <https://doi.org/10.4135/9781526470546>
3. www.netlog.be in de Wayback Machine, <https://web.archive.org/web/20070101000000/www.netlog.be>.
4. <https://faro.be/project/best-practices-voor-de-archivering-van-sociale-media-vlaanderen-en-brussel>
5. <https://archivesquarantainearchief.be/nl/>
6. B. Canelli en M. Musso, 'Social media as part of personal digital archives: exploring users' practices and service providers' policies regarding the preservation of digital memories', in: *Archival Science*, 22 (2022), p. 259-283. <https://doi.org/10.1007/s10502-021-09379-8>
7. Onderzoekers constateerden dat ongeveer 11 % van de gedeelde informatie op verschillende platformen als Twitter of YouTube een jaar na publicatie verdwenen was. H. SalahEldeen en M. Nelson, 'Losing my revolution: how many resources shared on social media have been lost?', in: P. Zaphiris, G. Buchanan, en E. Rasmussen (eds), *Theory and practice of digital libraries lecture notes in computer science*. Berlin, Springer, 2012, p. 125-137. https://doi.org/10.1007/978-3-642-33290-6_14
8. Resultaten en vergelijkingen zijn terug te vinden op https://www.projectcest.be/wiki/Publicatie:Workflows_voor_de_captatie_van_individuele_sociale_media_accounts#Stap_2%3A_Captee_het_sociale_media_account
9. <https://www.kbr.be/nl/projecten/besocial/>
10. <https://netwerkdigitaal erfgoed.nl/activiteiten/sociale-media-archivering>

STUDENTIKOZE TEKENINGEN IN EEN 18E-EEUWSE CURSUS

Wat als ... erfgoed zou kunnen spreken?
Een hypothetische, maar interessante
vraag. Want welke verhalen zouden we
dan kunnen ontdekken?

Studenten en hun cursussen, je vindt ze in alle vormen en maten, zowel op papier als digitaal. Aan de oude universiteit te Leuven (1425-1797) bleken sommigen erg creatief in het visueel voorstellen van de lesinhoud.

Een voorbeeld hiervan is het collegedictaat *Physica* uit 1759-1760 van de student Joannes Franciscus Libon (ms. 393), dat KU Leuven Bibliotheken Bijzondere Collecties in 2022 aankocht. Joannes Franciscus kreeg de vakken van zijn basisopleiding aan de Artesfaculteit. Bij het vak fysica hoorde onder andere uitleg over de vier elementen, hier *De elementis vulgaribus* genoemd. Het hoofdstuk over de lucht bevat een paragraaf "Over de sifon en de spuit" (*De siphone et serijngē*), met daarin een opvallende tekening van iemand die een reuzegrote spuit in zijn achterste geprikt krijgt. In een vijftal andere Leuvense collegedictaten waarin dit onderwerp behandeld wordt, is de illustratie – voor zover aanwezig – eerder wetenschappelijk, met tekeningen van spuiten waarbij de tekst de verschillende onderdelen verduidelijkt. Die aanpak sluit meer aan bij de experimenteel-wetenschappelijke benadering van de wetenschappen waarvan je de

weerslag terugvindt in de Leuvense collegedictaten uit de 18e eeuw, terwijl studentikoze tekeningen eerder terug te vinden zijn in de lesnotities van de 17e eeuw.

Het handschrift van Joannes Franciscus Libon toont echter aan dat je de studenten en hun materiaal niet te veel in hokjes mag steken; ze vinden altijd wel een speelse manier om daaraan te ontsnappen. ■

» Meer weten?

Beschrijving van ms. 393: <https://tinyurl.com/yc2wk5hx>

Meer informatie over *Magister Dixit*, het platform met gedigitaliseerde Leuvense collegedictaten:
<https://www.kuleuven.be/lectio/research/MagisterDixit>.

Oude drukken van Leuvense professoren (1425-1797):
<https://lovaniensia.be>

» An Smets is conservator bij KU Leuven Bibliotheken Bijzondere Collecties, waar ze het aanspreekpunt is voor handschriften, digitaliseringsprojecten en communicatie.

» Door: An Smets | Foto: Joannes Franciscus Libon, *Physica*, 1759-1760 (KU Leuven Bibliotheken Bijzondere Collecties, ms. 393, f. 103r)

liquori transfundendo

Quanam e causa ascensus liquoris in Siphonem?

Q. Pressio aeris liquori transfundendo incombens scilicet ubi aer sugendo e extractus aut satem rarefactus ex Siphone minus premit liquor subjectus brachio ascendenti a quam premit liquor circum circa siphonem ab aere sibi incombente unde liquor cogitur ascendere intra siphonem ubi minus reperit resistitiam, et ubi pervenit ad inflexuram seu ad supremam partem brachii ascendenti, proprio pondere debilitatur et effluit per ejus orificium.

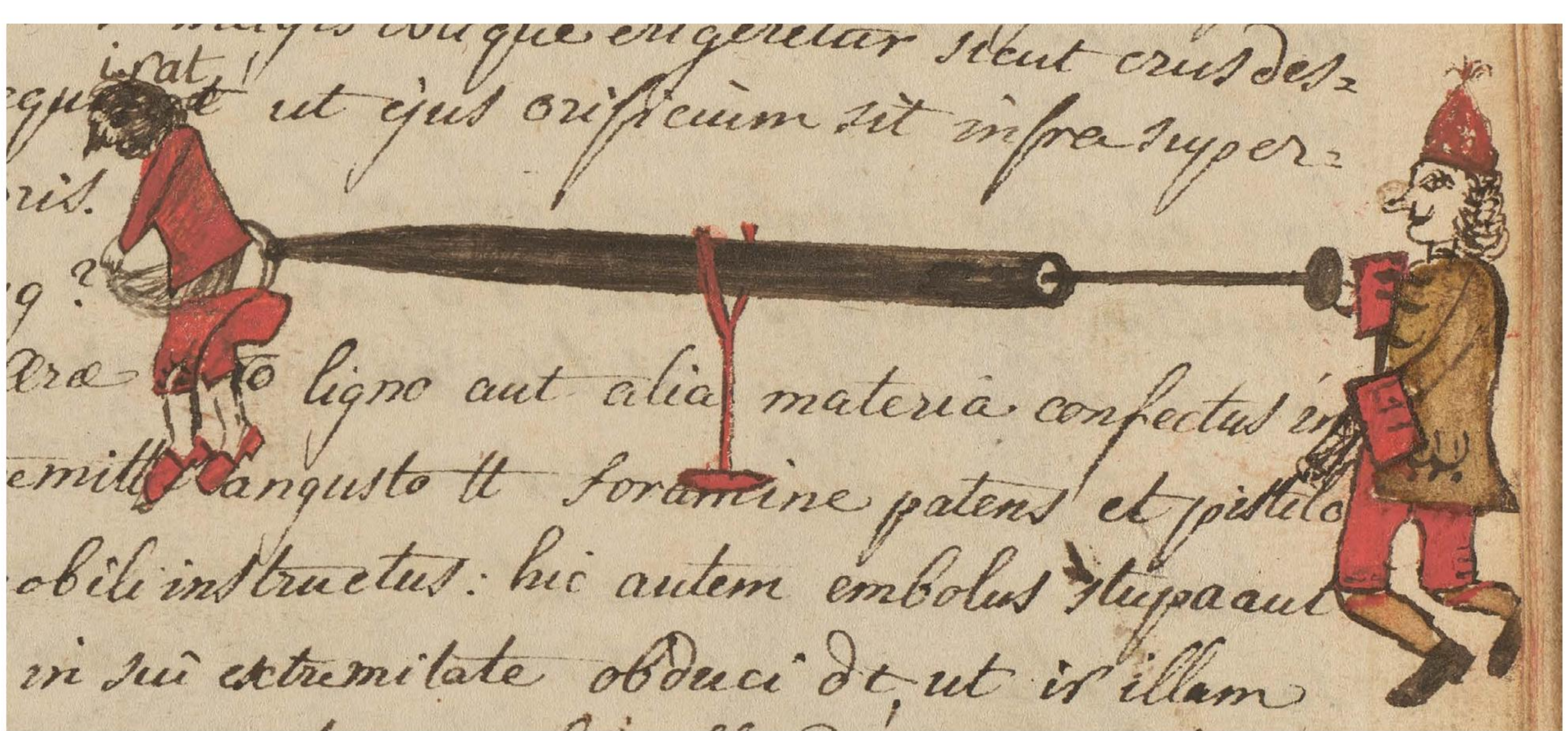
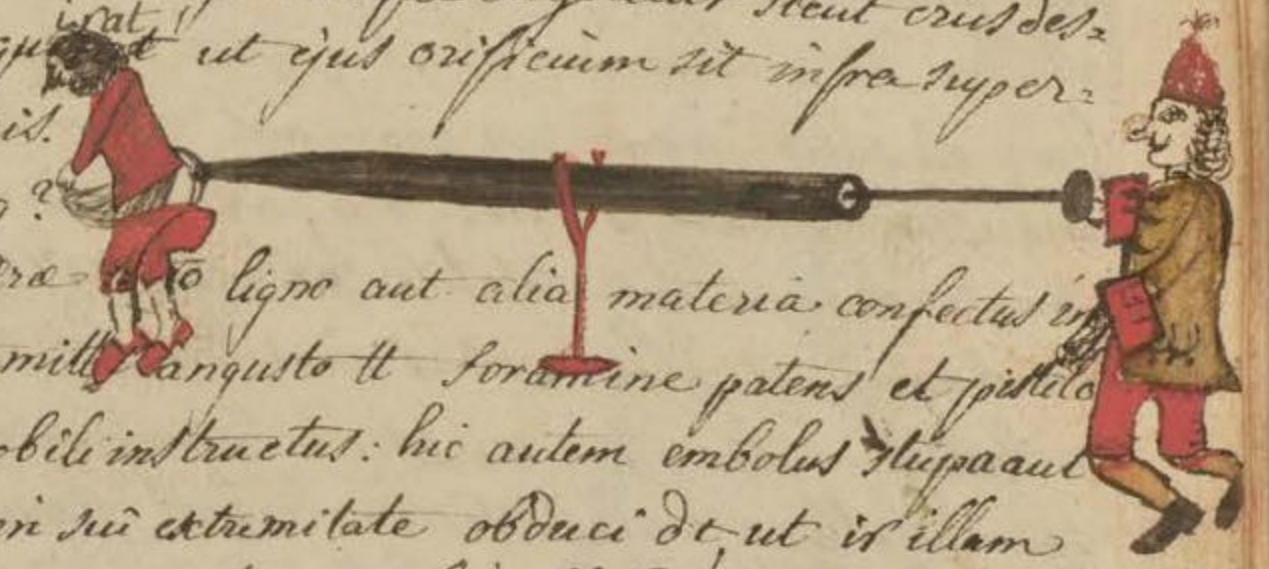
Quomodo liquor ille effluere potest, cum columna aeris incombens orificio brachii descendenti, o minus impedire videtur ejus effluendum, quia columna aeris incombens orificio brachii ascendenti promovet liquoris ascensum?

Q. Columna aeris incombens orificio brachii descendenti debet e columna incombente orificio brachii ascendenti, quia scilicet 1^a sustinet totam columnam liquidi contenti in brachio descendenti; ubi 2^a sustinet columnam liquidi contenti in brachio ascendenti: jam autem longior seu potius altior e columna in brachio descendenti quam in brachio ascendenti, et equentes prior columnas plus virium exhorere de adeoque magis debilitatur quam columna optata, cum autem columna ista viribus aequivalent, ad a columnam nempe incombens orificio brachii ascendenti prevalere de, et continuo promovere ascensum liquoris.

atque hinc patet ratio cur in siphone brachium descendens deat e altius brachio ascendenti si brachia forent aequae alta columna predictae aeris semper viribus aequivalent adeoque columna incombens orificio cruris ascendenti o potest sursum cogere liquorem adeoque liquor nunquam ascenderet

Nota dicitur qd crux ascendit de ex breviori cruce descendit id e intelligitur qd alti tubo perpendiculariter cruris ascendenti considerata imitatur a superficie liquoris deat de minor altitudine perpendiculariter cruris descendenti unde potest crux ascendit e longius cruce descendenti si nimirum in proportione eo magis liquor immergeretur v: magis oblique erigeretur sicut crux descendit et requiritur ut ejus orificium sit infra superficiem liquoris.

Quid e siringa?
R. e tubus ex ara de ligno aut alia materia confectus in una sui extremitate angusto et foramine patens et pistulo seu embolo mobili instructus: hic autem embolus stupae aut simili materia in sui extremitate obducit de, ut is illam extremitatem et cavitatem tubi nullus deus aeris transitus
Quomodo e experimentum Siringae?
R. 2^{am} extremitatem habentem et angustum foramen immergitur apparet alii liquori attolitur pistulum et aqua ascendit intra tubum et si pistulum te introcluserit aqua in impetu

EXPERIMENTEREN MET ERFGOED IN
DE GROOTSTAD

Mijn handen zijn niet leeg

Een aantal blinde personen bevindt zich rond een olifant. De ene betast een poot, vermoedt dat het een zuil is en besluit dat hij zich in een kerk bevindt. Iemand anders heeft de staart vast, denkt dat het een liaan is en gaat ervan uit dat hij in het bos is. Iedereen denkt iets anders vast te hebben en elders te zijn; samen komen ze echter tot de vaststelling dat ze rond een olifant staan en dat het dier veel verschillende kanten heeft. Deze parabel staat symbool voor het leertraject dat ErfgoedLab Antwerpen en DOEK het afgelopen jaar gelopen hebben. Dit traject wilde onderzoeken hoe het doorgeven van erfgoed vorm kan krijgen.

Elien Doesselaere en Jacqueline van Leeuwen

Sofie De Ruysser (ErfgoedLab Antwerpen): “Vaak gaan we ervan uit dat erfgoed wordt doorgeven van generatie op generatie. Maar in een stad als Antwerpen werkt dat model niet altijd. Het leven in de stad is rommelig. Mensen komen, blijven en gaan weer weg. Samenstellingen van straten en buurten wisselen snel. We vroegen ons als erfgoedcel af of erfgoed doorgeven wel werkt in deze context. Welke dynamieken spelen er? En vooral: hoe kunnen we als erfgoedwerkers deze ‘transmissie’ een handje helpen? Die vragen wilden we beantwoorden samen met DOEK vzw, een artistiek textielplatform dat textiel inzet als middel en onderwerp voor maatschappelijke verandering. Onze wegen kruisten elkaar al eerder; in dit traject werkten we voor de eerste keer intensief samen.”

Lies Van Assche (DOEK): “Als sociaal geëngageerd kunstenaar ben ik gefascineerd door handelingen van mensen. Textiel zie ik daarbij als middel om tot ontmoeting te komen, kennis te delen en solidariteit te bevorderen. Het gaat eigenlijk niet over textiel, dan wel om ontmoetingsruimtes voor mensen en om vrijheid en traagheid. Die handelingen met naald en draad betekenen zoveel meer: je komt snel uit op uitwisseling en op leren van elkaar. Ik stel me dan ook de vraag: ‘Hoe werkt dat precies en hoe kan je dat proces vormgeven en faciliteren?’ Vanuit mijn kunstpraktijk merkte ik: mensen leren niet op een eenduidige manier en gemeenschappen zijn niet uniform.”

Een ervaren meesterborduurster zet een deelhebber op weg tijdens een nomadisch ontmoetingsatelier van StadsStof.
© DOEK vzw

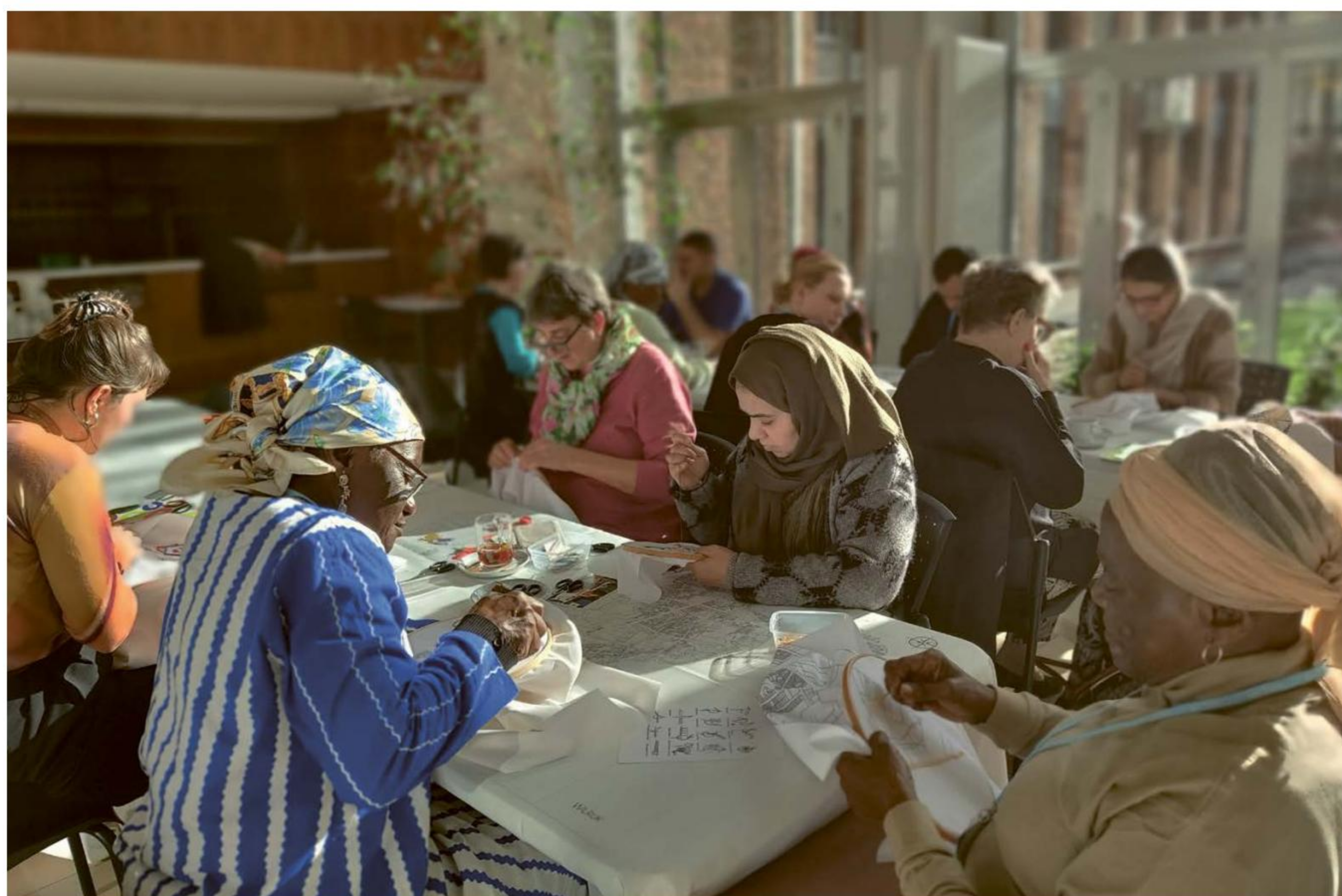
Sfeerbeeld van een nomadisch ontmoetingsatelier.
© DOEK vzw

Sofie De Ruysser © Ake van der Velde

© Lies Van Assche

TWEE SPOREN IN ANTWERPEN

Dit traject kreeg de titel *Mijn handen zijn niet leeg* en zette twee verschillende methodieken in. De eerste is het ‘nomadische ontmoetingsatelier’. Deze ateliers vinden plaats in de (semi-)publieke ruimte, staan open voor iedereen en brengen mensen bij elkaar die elkaar normaal gesproken niet zo makkelijk ontmoeten. Het doel is om kennis, kunde en verhalen uit te wisselen. Het is aan deze methodiek dat het project *StadsStof* werd opgehangen. Het opzet? Een intuïtieve, collectieve mapping van de stad maken, met 148 geborduurde Stadsdoeken.¹

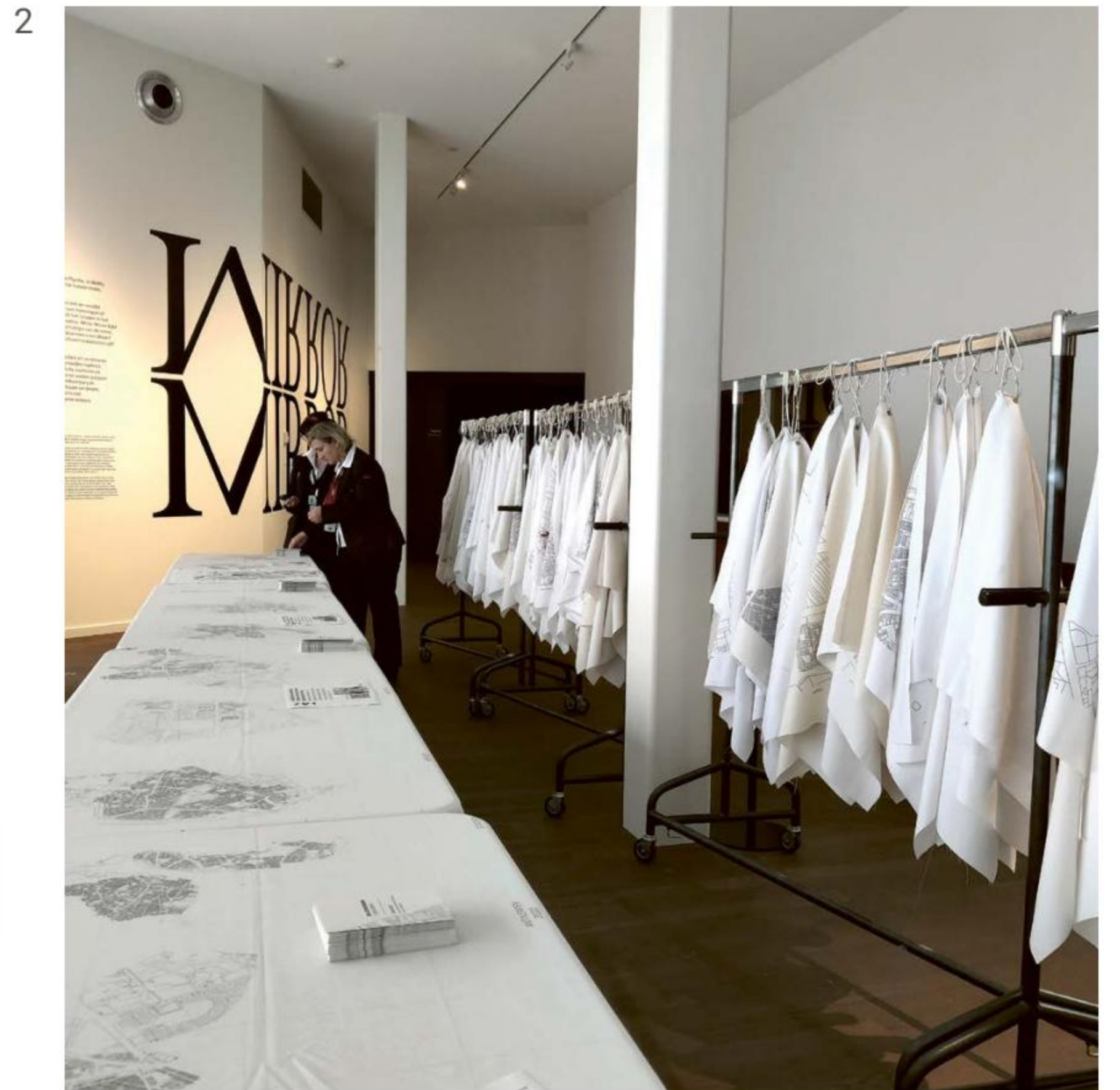
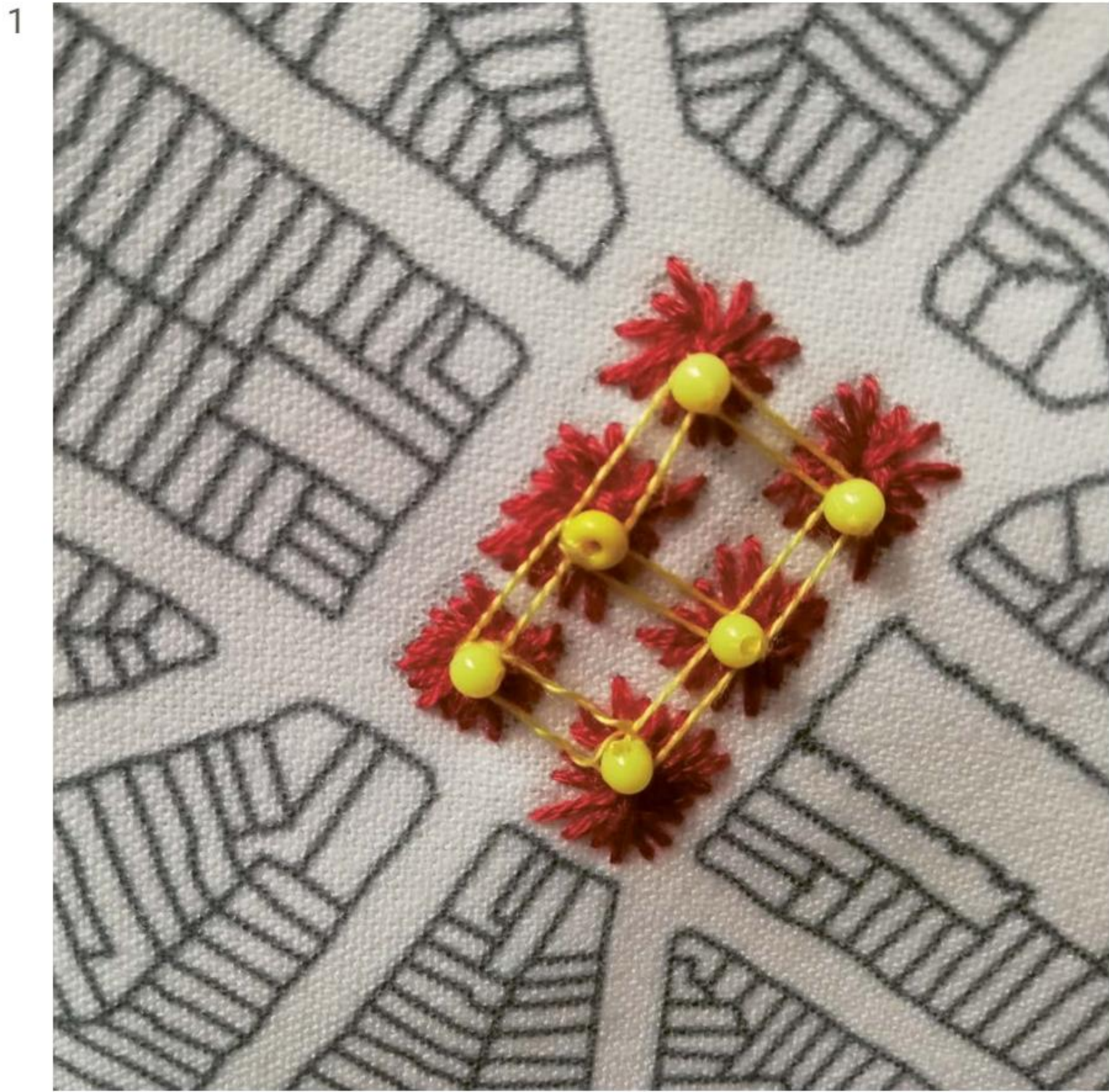
Op oude tafellakens werd de plattegrond van Antwerpen gedrukt. Deelhebbers aan het nomadisch ontmoetingsatelier kozen een straat, een

Het gaat eigenlijk niet over textiel, dan wel om ontmoetingsruimtes voor mensen en om vrijheid en traagheid

»

plein, een park of een andere publieke locatie, waaraan een persoonlijk verhaal hangt. Vervolgens kleurden ze deze in met naald en draad. Al improviserend of begeleid en geïnspireerd door de ‘textielhandtekeningen’ van meesterborduursters van DOEK: alles kon. In een logboek schreven de deelhebbers vervolgens hun stadsverhaal neer.

1: Detail van een stadsdoek. © DOEK vzw

2: Ook tijdens de tentoonstelling MIRROR MIRROR in het MoMu werden stadsdoeken geborduurd. © DOEK vzw

3: Stadsdoeken, klaar om geborduurd te worden tijdens een nomadisch ontmoetingsatelier in open lucht. © DOEK vzw

Lies: “Deze ateliers staan open voor iedereen. In de stad zijn er bijna geen publieke ruimtes waar mensen die elkaar anders nooit zouden kruisen, elkaar kunnen ontmoeten. Meer nog dan om het borduren zelf, draait het bij *StadsStof* om tijd maken, elkaar ontmoeten tijdens een kleine textiele handeling. En tijdens dat gesprek geef je erfgoed door, of het nu om verhalen of vaardigheden gaat.”

Collective wisdom sessions zijn anders georganiseerd: een ‘aanstoker’ uit de community van DOEK brengt een meerstemmige groep mensen samen rond een bepaald vraagstuk of onderwerp. Dat hoeven helemaal geen experts te zijn. Het gaat niet over wie het meeste weet over een bepaald thema, het is een gezamenlijk onderzoek. De deelnemers belichten samen een onderwerp, vanuit alle denkbare invalshoeken. Een gedeelde wijsheid creëren, daarover gaat het. De parabel van de blinde personen en de olifant, weet u wel.

Een moderator leidt het gesprek in goede banen, geïnspireerd door de principes van *sociocratie 3.0*² en *deep democracy*.³ Ook belangrijk: er is geen voorafbepaalde uitkomst. Lies: “Waarover een sessie gaat hangt af van de aanstoker. We behandelden maatschappelijke thema’s, zoals *social washing*. Dat is een begrip naar analogie met *green* en *pink washing*. Organisaties zetten zich m.a.w. in de markt als sociaal, maar zijn dat eigenlijk niet.”

Lies: “Deze vrije manier van inzetten op transmissie is echter niet voor iedereen geschikt. Waar het format van de nomadische ontmoetingsateliers al veel meer op punt staat, zijn de *sessions* nog volop in ontwikkeling. We zijn nog heel erg aan het experimenteren en aan het schaven. Maar de principes van gelijkwaardig en wederkerig kennis delen en transversaal handelen en durven denken blijven wel overeind.” Sofie: “Als erfgoedwerker vind ik het boeiend om aan de

slag te gaan met twee verschillende methodieken, die plaatsvinden in verschillende settings en met verschillende groepen. Wat gebeurt er in die verschillende settings? Welke impact heeft een ruimte op de ontmoeting en het gesprek, en dus op de transmissie?”

HEFBOMEN VOOR TRANSMISSIE

“Ik ben in het project gestapt met de gedachte dat erfgoed doorgeven een non-stopproces is,” vertelt Sofie. “Erfgoed krijgt steeds opnieuw een update. Vaak verloopt dit spontaan. Maar ik was benieuwd wat er gebeurt als je het probeert te organiseren.”

Lies: “Voor mij is daarbij de gelijkwaardige wederkerigheid cruciaal. Iedereen brengt iets in vanuit hun wereld, en iedereen gaat met iets terug de wereld in en deelt deze ervaring op hun beurt. Er bestaat niet zoiets als *passieve deelname*; iedereen participeert. Die vrijheid betekent meteen ook dat je geen controle hebt over de transmissie, en dat is ook de bedoeling. Wat mensen zullen leren of doorgeven, of welke inzichten ze zullen opdoen, wordt niet op voorhand gedefinieerd.”

Sofie: “Er is ook geen uitgeschreven scenario. In die zin breken deze methodieken met de traditionele visie op educatie, waar gewerkt wordt met lesgevers, leerlingen of cursisten, een duidelijke lesinhoud en leerdoelen. Op voorhand wordt bepaald wat de deelnemers ‘mee naar huis moeten nemen’. In de DOEK-processen wordt dit losgelaten. Het project *StadsStof* creëerde een context, een veilige setting waarin gesprekken konden plaatsvinden en haalde zo drempels naar beneden om ervaringen en vaardigheden door te geven.”

Lies: “De keuze van de (semi-)publieke ruimte waar een nomadisch ontmoetingsatelier plaatsvindt is heel belangrijk. En hierop volgt: de scenografie van alle elementen, zodat de ontmoeting optimaal kan verlopen in die ruimte. Hoe staan de tafels en de stoelen? Hoe breed is de tafel? Waar bevindt zich de koffietafel? Welk soort van licht is er? Waar en hoe verwelkomen we de deelhebbers? Hoe een plek wordt ingericht, heeft een niet te onderschatten impact op de ontmoeting die er zal plaatsvinden. Die scenografie, die

altijd verschilt per ruimte, is voor mij dan ook een heel belangrijke hefboom om transmissie alle kansen te geven.”

DE GEDEELDE OLIFANT

Sofie en Lies hadden beiden een ander perspectief op het doorgeven van erfgoed in de grootstad. Wat hebben ze van elkaar geleerd in dit project? Sofie: “Lies denkt hierover veel lossier. Ook stelt ze de termen in vraag die wij achteloos hanteren. Daar kwamen we trouwens niet altijd uit, en dan beslisten we soms om elk ons eigen woord te blijven gebruiken. Door vanuit verschillende perspectieven naar een vraag te kijken, verruimt je begrip. Toch had ik wel eens nood aan een duidelijker kader voor deze transmissie. Want: wat als het erfgoed uiteindelijk niet aan bod komt? Is dat dan erg? En hoe maken we de leerprocessen zichtbaar? Gelukkig was er een onderzoeker betrokken die met ons en met de deelhebbers regelmatig evalueerde, zodat we de meerwaarde en de ‘opbrengst’ uiteindelijk wel in beeld kregen.”

Lies: “Het is een andere vorm van leren. Ik gebruik zelf liever *doorgeven* dan *leren*, omdat het intermenselijke centraler staat. Deze manier zal niet voor iedereen de juiste vorm zijn. Zo speelde soms de verwachting bij het publiek dat deze ontmoetingen een masterclass borduren zouden inhouden, wat ze hoegenaamd *niet* zijn. Wat we bieden met de ontmoetingsateliers is geen economische transactie. Maar we denken er nu wel over na om aanvullend toch masterclasses aan te bieden, want daar is ook vraag naar.

De keuze om transversaal met partners uit verschillende sectoren te werken vormt een interessante spiegel die voor kennis en verdieping zorgt. ErfgoedLab en DOEK hoeven de olifant niet samen te temmen, maar we snappen nu toch beiden weer iets beter hoe het beestje in elkaar zit!” ■

» Elien Doesselaere is adviseur immaterieel erfgoed | communicatiemanager bij FARO. Jacqueline van Leeuwen is er coördinator vorming en advies.

www.doek-vzw.com en www.antwerpen.be/nl/overzicht/erfgoedlab-antwerpen/nieuws

» Bronnen en literatuur

1. Zie bv. <https://www.merksemdok.be/stadsstof>
2. Sociocratie 3.0 – ook wel S3 genoemd – is een methodologie van ‘sociale technologie’ die zelfsturing en zelforganisatie faciliteert. Het biedt een hedendaags antwoord op actuele uitdagingen in gemeenschappen, organisaties en teams: een lerende en stromende organisatie worden waarin alle wijsheid wordt benut. Zie bv. www.golvenmaken.be/sociocratie-30
3. <https://deep-democracy.be/deep-democracy>

Het was op dinsdag 16 mei over de koppen lopen in het Mechelse conferentiecentrum Lamot. Nooit eerder was het Groot Onderhoud zo snel volzet. Was dat te danken aan de relevantie van het thema - 'De klimaateditie', of was er meer aan de hand?

Roel Daenen | Foto's: Dries Theuwissen

Er is, om te beginnen, de onophoudelijke stroom berichten in de media over de klimaatuitdagingen en allerlei symptomen die daarvan getuigen. Zo ligt de waterbom die zowel een deel van Duitsland, Nederland als de regio rond Eupen en Verviers in de zomer van 2021 trof nog vers in het geheugen. Er zijn de rapporten van het Intergovernmental Panel on Climate Change en talloze andere publicaties die waarschuwen dat het anders moet. De vraag was dan ook: 'Hoe kunnen wij, als sector en als individu, bijdragen aan oplossingen?'

Als u er niet bij was: er waren lezingen van Valerie Trouet, de directeur van het nieuwe, federale Klimaatcentrum en Tine Hens, historica en journaliste. En live gebrachte gedichten van klimaatdichter Maud Vanhauwaert, videoreportages en een introductie door Olga Van Oost, algemeen directeur van FARO, die de context van het thema schetste. Afscheidnemend secretaris-generaal van het Departement Cultuur, Jeugd & Media Luc Delrue onderstreepte de relevantie van het thema en stelde een aantal beleidsinstrumenten voor waarvan de cultureel-erfgoedsector gebruik kan maken. Daarna volgde een waaier van dertien

parallelsessies; over klimaatklevers en het binnenklimaat tot en met duurzaam tentoonstellen en de klimaatrobuuste oplossingen die immaterieel erfgoed te bieden heeft. Tot slot kwam ook Vlaams minister van Cultuur Jan Jambon langs voor een toespraak. De dag werd afgesloten met een feestelijke receptie.

De lenteson, het plezier om elkaar terug te zien, een strak geregisseerd evenement met ijzersterke inhoud en vooral: de hoop en merkbare goesting bij velen om de handen uit de mouwen te steken ... Het droeg allemaal bij tot een unieke editie van het Groot Onderhoud. ■

U vindt (nog veel meer) foto's, de verslagen en de bijhorende presentaties, de drie reportages uit het ochtendgedeelte en de gedichten van Maud Vanhauwaert vanaf eind juni op www.hetgrootonderhoud.be.

» Roel Daenen is coördinator communicatie en hoofdredacteur van *faro* bij FARO.

ERFGOEDBELEID IN EUROPA

Staðarborg
© Icelandic Explorer

WERKEN AAN MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE

Nomen est omen: de naam is vaak een voorteken. IJsland is een land van extremen, en niet alleen van ijs en koude. Het is ook een land aan de verste grens van Europa. Hoe zou het cultureel-erfgoedbeleid eruitzien? *faro* sprak met de managing director van de Museumraad van IJsland, Póra Björk Ólafsdóttir.

Henrike Radermacher

“Elk land vindt dat zijn erfgoed op een bepaalde manier *uniek* is. Dat is ook zo. In IJsland hebben we echt een bijzondere kennis van onze geschiedenis: we weten min of meer precies in welk jaar de eerste bewoners kwamen. Ook op genealogisch vlak kunnen de meeste IJslanders hun afkomst ver terug traceren. Zelf heb ik dat gedaan tot de eerste kolonisten, wat kan dankzij de bewaring van onder meer de parochieregisters. Er is ook een rijke literaire traditie, denk maar aan de saga’s waarvoor IJsland bekendstaat.¹ Ook de folklore, door de generaties heen doorgegeven, is een belangrijk aspect van ons erfgoed. Het IJslands erfgoed is in het algemeen vrij bekend in de hele wereld en daar zijn we trots op.”

“Het harde klimaat waarin we leven stelt specifieke eisen; zo zijn de winters best uitdagend, want koud, stormachtig en heel wisselvallig. Een bijkomende moeilijkheid is dat we weinig tot geen bouwmaterialen hadden; er was en is bijvoor-

---

In IJsland hebben we echt een bijzondere kennis van onze geschiedenis: we weten min of meer precies in welk jaar de eerste bewoners kwamen

»

beeld amper hout. Dus gebruikten de mensen vroeger turf om huizen te bouwen; woningen moesten om de zoveel jaar vernieuwd worden. Daarom is het belangrijk dat dat immaterieel erfgoed – zeg maar de vakkennis van het bouwen – bewaard blijft en ook wordt doorgegeven. De oudste stenen gebouwen in IJsland zijn amper 250 jaar oud en werden gebouwd door de Denen, met Deense materialen.”

STRUCTUUR VAN HET BELEID

Þóra Björk Ólafsdóttir is de managing director van de Museumraad van IJsland die onder andere instaat voor het algemene toezicht op de museumactiviteiten in het land, het beleid en de beoordeling van accreditatieaanvragen van musea. In die hoedanigheid zetelt ze in tal van commissies en heeft ze meegewerkt aan verschillende beleidsdocumenten.

“Hoe ziet de structuur van het beleid eruit? Het nationale cultuurbeleid overkoepelt alles. Daaronder heb je het beleid voor behoud en toegankelijkheid van cultureel erfgoed, opgesteld door het erfgoedagentschap.² Dan heb je de verschillende deelsectoren, zoals de musea. Ik maakte deel uit van de voorbereidende commissie voor het beleid voor behoud en toegankelijkheid van cultureel erfgoed. Maar ook alle musea, de literaire instelling die zorgt voor de oude manuscripten³, het nationaal archief⁴ en de nationale bibliotheek⁵, waren erbij betrokken. Zo vond er veel uitwisseling plaats, kwamen de ideeën op één lijn en beseften we dat iedereen hetzelfde doel probeert te bereiken. Dat maakte de weg vrij voor toekomstige samenwerkingen.”

“Het klinkt misschien vreemd, maar op beleidsvlak heeft onze sector eigenlijk veel aan covid te danken. Ineens was er tijd voor klussen die al jaren op de agenda stonden maar nooit afgewerkt raakten. Tijdens de covidpandemie was er ruimte om aan het beleid te sleutelen. Zo hebben we de Museumwet (*Museum Act*)⁶ van 2011 eindelijk concreet kunnen omzetten in beleid. De uitvoering van de Museumwet is in handen van de Museumraad van IJsland en de drie centrale musea die aan de staat toebehoren en een speciale rol hebben in de museumsector: de Nationale Galerie⁷, het Natuurhistorisch Museum⁸ en het Nationaal Museum van IJs-

land⁹. Op basis van de Museumwet is het hun opdracht om de andere geaccrediteerde musea te adviseren, en de samenwerking tussen musea en een gecoördineerd museumbeleid in hun respectievelijke vakgebied te bevorderen. Een museum met een kunstcollectie zou zich met een vraag bijvoorbeeld tot de Nationale Galerie kunnen richten. In totaal zijn er met de 47 geaccrediteerde en de drie centrale musea dus 50 musea die onder die Museumwet vallen.”

NIEUWE MUSEUMDEFINITIE

“In deze wet zit ook de ethische code van ICOM vervat, waaraan de musea

Turfhuizen in IJsland.
Foto: Valentina Zotova, via Pixabay, CC0

Schoolgroepen.
© Gerðarsafn - Kopavogur Art Museum

Bewaren van voedingsmiddelen bij Restaurant Nielsen
© Icelandic Explorer

zich moeten houden. Toen ICOM vorig jaar de museumdefinitie aanpaste¹⁰ had dit ook gevolgen voor ons, want de ethische code is gebaseerd op de definitie. Maar toen de definitie werd goedgekeurd, beseften we dat er niets in vermeld staat wat we al niet deden. Musea proberen *opener* te zijn, en veel meer te zijn dan het ‘klassieke museum’ van vroeger. Ze nemen daadwerkelijk een maatschappelijke rol op en doen alle moeite van de wereld om iedereen zich hier welkom te doen voelen. Musea proberen ook bij te blijven en de veranderingen in de samenleving aan te voelen. Dat is de enige weg om relevant te blijven. Vele doen dat verrassend goed, hoewel er in IJsland veel musea zijn die maar een of twee personeelsleden hebben.”

ACTUELE AANLEIDING VOOR CULTUREEL-ERFGOEDBELEID

“In december vorig jaar heeft IJsland het Haagse Verdrag inzake de bescherming van culturele goederen in geval van een gewapend conflict uit 1954¹¹ ondertekend – als laatste noordse land. Het is natuurlijk de oorlog in Oekraïne die deze kwestie ineens relevant maakte en bespoedigd heeft. Die oorlog raakt ons allemaal, en we zien dat cultureel erfgoed in Oekraïne vaak het doelwit is. Cultureel erfgoed vernietigen of plunderen is een effectieve manier om de moraal van een natie te kelderen.”

Musea proberen opener te zijn, en veel meer te zijn dan het ‘klassieke museum’ van vroeger. Ze nemen daadwerkelijk een maatschappelijke rol op en doen alle moeite van de wereld om iedereen zich hier welkom te doen voelen. Musea proberen ook bij te blijven en de veranderingen in de samenleving aan te voelen. Dat is de enige weg om relevant te blijven

“Naar aanleiding van die erkenning heeft de IJslandse Museumraad nu een groot project voor de boeg: het Haagse Verdrag bepaalt onder meer dat alle culturele instellingen een noodplan moeten hebben. Onze voorgedijoverheid, het Ministerie van Cultuur en Economische aangelegenheden, gaf ons de opdracht om ervoor te zorgen dat de geaccrediteerde IJslandse musea in 2023 zo’n noodplan uitwerken. Volgens mij een zeer goed idee, omdat we dit kunnen aangrijpen om ons voor te bereiden op de gevaren waarmee wij en het erfgoed hier heel concreet en vandaag mee geconfronteerd worden. Ik heb het onder meer over natuurrampen. Daarbij gaat het niet alleen om aardbevingen en vulkaanuitbarstingen, maar ook over overstromingen, lawines en modderstromen. Zo is bijvoorbeeld een museum in het oosten van IJsland twee jaar geleden volledig

»

© Herring Era Museum

verwoest door een modderlawine, gelukkig zonder slachtoffers.¹² De meeste musea in IJsland bevinden zich namelijk in een gevarezone. Tijdens die ramp in het oosten van het land hebben we ons gerealiseerd dat de praktische stappen en verantwoordelijkheden om het cultureel erfgoed te beschermen en te ‘redden’ niet gekend en duidelijk zijn. Uiteraard zijn mensenlevens in dergelijke situaties het belangrijkste. Maar weet de politie bijvoorbeeld iets over hoe ze collecties van musea en archieven kan veiligstellen? IJsland heeft geen leger of marine. Dat maakt dat de erfgoedsector van de reddingsdiensten afhankelijk is, en die bestaan uit vrijwilligers. Mensen willen uiteraard helpen en proberen daarbij het goede te doen. Maar om cultureel erfgoed op een professionele manier te beschermen is het nodig dat ook zij weten wat te doen en wie te contacteren. Je weet natuurlijk niet of we ooit in een oorlog zullen worden meegesleurd. We denken en hopen van niet, maar de huidige situatie leert dat vrede niet meer vanzelfsprekend is. Deze noodplannen zullen we in elk geval gebruiken om ons voor te

bereiden op de gevaren waarvan we weten dat ze nu een dreiging vormen voor ons.”

NIET ENKEL ROZENGEUR EN MANESCHIJN

“Uiteraard zijn er ook tal van uitdagingen in onze sector. Er is altijd geldgebrek, dat zal in België vast niet anders zijn? Maar de andere, grote uitdaging waarmee we ons geconfronteerd zien is ontzamen. De laatste jaren is er een professionalisering van de museumsector aan de gang. Musea hebben een duidelijk collectiebeleid uitgewerkt en communiceren dit ook. Daardoor weigeren ze nu bijvoorbeeld soms ook eens een gift. Ook de kennis over behoud en beheer wordt alsmaar beter. Ideale opslagomstandigheden betekenen vaak dat er meer ruimte nodig is voor elk object. Dat levert natuurlijk vragen van allerlei aard op.”

“De meeste erkende musea in IJsland worden gerund door gemeenten. Het kost die gemeenten veel geld, hoewel culturele activiteiten niet

---

Bij de lokale politici ontbreekt vaak kennis over hoe complex de omgang met erfgoed is en wat een collectie nodig heeft. Er is dus een voortdurende discussie aan de gang en musea moeten in sommige gevallen zelfs vechten voor hun bestaansrecht

tot hun kerntaken behoren. En het bestuur van de gemeenten verandert hier elke vier jaar. Dat brengt problemen en uitdagingen met zich mee. Bij de lokale politici ontbreekt vaak kennis over hoe complex de omgang met erfgoed is en wat een collectie nodig heeft. Er is dus een voortdurende discussie aan de gang en musea moeten in sommige gevallen zelfs vechten voor hun bestaansrecht. IJslandse musea zijn natuurlijk niet de enige die daarmee geconfronteerd worden, het is een bekende discussie. Maar de eisen worden op die manier alsmaar hoger. Voor de musea is het alsof ze hun handen haast vrijwillig in de duimschroeven moeten stoppen: ze krijgen niet meer geld dan vroeger, maar moeten wel de collectie op een professionele manier bewaren voor de toekomst. De opslagfaciliteiten moeten een bepaald niveau hebben en noem maar op. En nu is er de discussie over ontzamen. Vijf jaar geleden was dit nog helemaal taboe en sprak werkelijk *niemand* erover. Nu proberen we de discussie op gang te brengen, want soms past een item uit je collectie gewoon beter in een ander museum, of zijn er in heel IJsland onnodig veel objecten van een soort. Dus dat is ons hete hangijzer op dit moment, althans in de museumsector. Natuurlijk hebben we ook andere onderwerpen en uitdagingen waaraan we werken zoals digitale registratie, inclusie, participatie ...”

TWEE PLUS TWEE IS VAAK VIJF (EN MEER)

“De thema’s waarover ik het had zie je ook terugkomen in de projectvoorstellen die het museumfonds¹³ ontvangt. De Museumraad beheert het museumfonds, dat 1,5 miljoen euro per jaar aan

projectsubsidies verdeelt. Vaak zie je dat bij echte samenwerkingen tussen musea voor projecten twee plus twee vijf maakt, of meer. Daarom vind ik dit soort projecten ook bijzonder waardevol. Een voorbeeld is het Kunstmuseum Gerðarsafn en het Natuurhistorisch Museum in Kópavogur, die zich samen op scholen richten. Ze bekijken samen met de kinderen de natuur en leren hen over die natuur, met en door middel van kunst. Een paar jaar geleden werkten de musea van de stad Reykjavik – het Reykjavik Historisch Museum en de kunstmusea – ook samen aan outreachprogramma’s. Dat ging toen bijvoorbeeld over programma’s voor mensen met autisme. Ze stelden hun musea speciaal op bepaalde tijden alleen voor hen open, zodat ze rustig en zonder overprikkeling van de musea konden genieten. Echt een mooi project! Natuurlijk moeten we goed zijn in het registreren van onze collecties en het bewaren ervan ... Maar als je echt een maatschappelijke verandering probeert teweeg te brengen, zijn dat de projecten waar ik zelf het meeste voor voel.” ■

www.safnarad.is

» Henrike Radermacher is projectmedewerker internationalisering bij FARO.

» Bronnen en literatuur

1. www.arnastofnun.is/sites/default/files/2018-10/Medieval_Icelandic_Manuscripts.pdf
2. <https://en.minjastofnun.is>
3. www.arnastofnun.is/is
4. https://skjalasafn.is/national_archives_of_iceland
5. <https://landsbokasafn.is>
6. Zie <https://safnarad.is/english>
7. www.listasafn.is/en
8. <https://nmsi.is/english>
9. www.thjodminjasafn.is/english
10. Zie ook het artikel van Olga Van Oost in *faro*, jaargang 16, nr. 1, maart 2023, pp. 6-10.
11. Zie www.unesco.org/en/heritage-armed-conflicts
12. <https://visitseydisfjordur.com/culture/the-technical-museum-of-east-iceland>
13. <https://safnarad.is/safnasjodur>

“Als archief moeten we klaar zijn voor de toekomst”

**Brecht
Declercq**

In deze rubriek stellen we expats aan u voor. Met andere woorden: hoe vergaat het landgenoten die elders in de wereld in de cultureel-erfgoedsector werken? Brecht Declercq is hoofd archieven bij de Italiaanstalige Zwitserse openbare omroep Radiotelevisione svizzera RSI¹ en voorzitter van de wereldvereniging van media-archieven FIAT/IFTA.²

Hoe ziet uw werkweek er doorgaans uit?

“Naast administratieve taken besteed ik veel tijd aan overleg met mijn staf bij RSI en FIAT/IFTA, zowel in groep als individueel. Ik vind het belangrijk om betrokken en beschikbaar te zijn. Ik praat, lees en studeer veel, kwestie van op de hoogte te blijven over onze eigen werking en over wat er binnen de RSI, in de Zwitserse en internationale media- en archiefwereld gebeurt. Als voorzitter van FIAT/IFTA heb ik het privilege om vrij vaak in het buitenland te worden uitgenodigd, dus ook reizen neemt een behoorlijk deel van mijn tijd in.”

Welke actuele uitdagingen spelen er vandaag in uw werkterrein?

“We zijn net begonnen aan een hervormingstraject voor het archief, met een nieuwe visie, missie en kernwaarden. Ook de taken, rollen en verantwoordelijkheden definiëren we opnieuw, met een nieuw organogram. In april 2024 moet dit rond zijn en kunnen we voor de domeinen acquisitie en preservatie, documentatie en catalogering en valorisatie en toegang nieuwe strategieën ontwikkelen. De eerste uitdaging is het drastisch verminderen van het manuele documentatiewerk, onder andere door de uitbouw van AI-technieken. In 2009 was RSI de eerste omroep die speech-to-text in de archiefpraktijk inzette; de toepassing daarvan is wat stilgevallen. Een andere uitdaging is de *designated community shift*: omroeparchieven hebben vele tientallen jaren gewerkt met grosso modo één soort klant (mediaproductenten), die het materiaal maar op één manier gebruikte (in hun eigen radio- en tv-programma's). Heel de werking en denkwijze in het archief was daarop afgestemd. Vandaag vergroot onze klantengroep fors en diversifiëren hun wensen snel. Als archief moeten we daar klaar voor zijn.”

Welke tips heeft u voor uw collega's in Vlaanderen?

“Elke situatie is verschillend en er bestaan dus geen *one-size-fits-all*-oplossingen. Bovendien is Vlaanderen op het vlak van de audiovisuele archivering, dankzij het werk van onder andere meemoo, vandaag internationaal een voorloper. Maar toch, dit: blijf de mogelijkheden die media-archieven in zich dragen ten volle exploreren. Er liggen nog geweldig mooie kansen te wachten!” ■

1. <https://www.rsi.ch>
2. <https://fiatifta.org>

» Door: Roel Daenen | Foto: Marcin Oliva Soto

DOSSIER

IMMATERIEEL ERFGOED

Alles van waarde is immaterieel

We zijn het jaar 2003. Kan u het zich nog voor de geest halen?

De Wereldgezondheidsorganisatie maakt de nieuwe ziekte SARS wereldkundig. Amerikaanse en Britse troepen vallen Irak binnen. Prins Laurent trouwt met Claire Coombs. Het supersonische passagiersvliegtuig Concorde maakt zijn laatste vlucht.

En ook: de Algemene Vergadering van Unesco neemt de Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed aan. Betekende de conventie van 1972, bij het grote publiek bekend omwille van de Werelderfgoedlijst, een mijlpaal in het mondiale erfgoedbeleid, dan doet deze conventie zeker niet onder. Hoezeer ze ons hedendaags denken over en werken met erfgoed(gemeenschappen) beïnvloedt, in nauwe wisselwerking met de Kaderconventie van Faro van de Raad van Europa, leest u in dit dossier.

Twintig jaar dus, tijd om een stand van zaken op te maken. En dat is precies wat we doen in onderhavig dossier. Wat is de impact van deze conventie op de cultureel-erfgoedsector in Vlaanderen en Brussel? Erfgoedwerkers blikken terug én vooruit, en reflecteren over erfgoedgemeenschappen (Wie zijn ze? Wat zijn mogelijke verhoudingen tussen erfgoedorganisaties en immaterieel-erfgoedgemeenschappen?), eigenaarschap en de democratiserende kracht van erfgoed.

Maar geen immaterieel erfgoed zonder de mensen die het in de praktijk brengen. Zes personen vertellen, recht uit het hart, wat hun erfgoedpraktijk voor hen betekent.

Dit is bij uitstek een internationaal gedragen verhaal. Daarom nodigden we erfgoedwerkers uit bijna alle hoeken van de wereld uit om te vertellen over de invloed van de conventie op hun werking en praktijken. We zochten het ook dichterbij huis, en laten u graag kennismaken met het immaterieel-erfgoedbeleid dat Nederland uitrolt.

Immaterieel erfgoed gaat om dingen *doen*. Daarom vindt u, naast bijdragen van eerder reflectieve aard, ook getuigenissen uit de praktijk. Hoe ontwikkelen archieven, musea, erfgoedcellen en dienstverleners een werking rond immaterieel erfgoed? Wat zijn hun toekomstplannen? Dit dossier belicht een waaier aan acties en initiatieven.

Om maar te zeggen: er gebeurde heel wat rond immaterieel erfgoed, de afgelopen twintig jaar, én er staat nog een hoop te gebeuren. Wat staat er bij u op de planning?

Elien Doesselaere

EEN ANDERE KIJK OP ERFGOED

Het was een wereldwijde primeur, in Parijs op 17 oktober 2003. Daar en toen nam de Algemene Vergadering van Unesco de Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed aan. Een primeur, omdat het de eerste keer was dat op internationaal niveau erkend werd dat praktijken, rituelen, kennis en kunde ook erfgoed zijn.

Elien Doesselaere

Eerder waren al pogingen ondernomen om een beleid rond immaterieel erfgoed via internationale instrumenten vorm te geven en uit te bouwen. Maar geen van deze pogingen had de (bindende) kracht van een conventie. Een primeur dus, en al zeker voor de westerse wereld. Want landen uit het zuidelijk halfrond braken al veel langer een lans voor immaterieel erfgoed. Ze herkenden zich immers veel minder in wat toen voornamelijk, maar zeker niet uitsluitend, begrepen werd onder de noemer 'erfgoed', namelijk monumenten, landschappen, sites. Een eerdere Unesco-conventie, de Werelderfgoedconventie uit 1972, had immers een niet te onderschatten impact op de invulling van het begrip 'erfgoed'.

Cultuur, zo beargumenteerden landen uit het zuidelijk halfrond, komt evenzeer tot uiting in levende vormen, in niet-tastbare uitingen, dan in gebouwen.¹ De conventie van 2003 breekt dan ook weg van een door het Westen gedomineerde, objectgeoriënteerde (in de breedste zin van het woord) visie op erfgoed.

GEMEENSCHAPPEN, GROEPEN EN INDIVIDUEN AAN ZET

De conventie was dus een kantelpunt in het beleid rond cultureel erfgoed. Niet alleen door de erkenning van immaterieel cultureel erfgoed als erfgoed, maar ook door gemeenschappen, groepen en individuen expliciet als cruciaal te benoemen. Het zijn immers gemeenschappen, groepen en individuen die erfgoed borgen (= doorgeven en levend houden). Unesco ziet het borgen van immaterieel erfgoed als een manier om culturele diversiteit (waarvan immaterieel erfgoed een hoofdbron is), menselijke creativiteit, wederzijds begrip en internationale samenwerking te versterken. En deze conventie schept hiervoor, als normatief instrument, een passend kader.

Met andere woorden: het borgen van immaterieel erfgoed biedt kansen om mensen te *empoweren* en te verbinden met elkaar. Ook hier kunnen een heleboel kanttekeningen gemaakt worden, maar als intentie kan het op zijn minst tellen.

»

Dat groepen en gemeenschappen een centrale rol toebedeeld krijgen, staat echter haaks op de werking van de conventie. Tot nu toe spelen lidstaten hier nog steeds de beslissende rol. Unesco is zich hiervan bewust en experimenteert met andere inspraakmodellen. Al van bij de start mogen ngo's, 'geaccrediteerd' in het kader van deze conventie, advies geven. Intussen zijn dat er al 217 waarvan ook organisaties in Vlaanderen, zoals CAG, Openluchtmuseum Bokrijk, Werkplaats immaterieel erfgoed en FARO.

VERANDERLIJK EN DYNAMISCH

Ook wat betreft de *aard* van het erfgoed pioniert de conventie: immaterieel erfgoed, overgedragen van generatie op generatie, is veranderlijk van aard. Het is een dynamische, levende vorm van erfgoed. En alles wat leeft, verandert.

Samengevat: de conventie van 2003 introduceert een nieuwe manier van omgaan met erfgoed (zie tabel).

En dat deze nieuwe manier van omgaan met erfgoed aanslaat, is zacht uitgedrukt: 181 van de 193 lidstaten van Unesco hebben de conventie geratificeerd.² Wat wil zeggen dat ze de conventie bij wet bekrachtigd hebben, en verplicht zijn hierrond een beleid te ontwikkelen. België deed dat al in 2006. België heeft, als beleidsniveau, echter geen culturele bevoegdheid meer. Daarom zijn het de Vlaamse, Franstalige en Duitstalige Gemeenschap die elk een eigen beleid, met eigen accenten, ontwikkelen rond immaterieel erfgoed. Sinds de zesde staatshervorming (2014) voert het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ook een eigen beleid rond immaterieel erfgoed. Op het niveau van Unesco echter telt enkel het standpunt van de lidstaat België, met als gevolg veel overleg tussen de verschillende gemeenschappen en het gewest. ■

Het planten van de Meyboom op 9 augustus 2017.
© Antonio Ponte, via Flickr, CC BY-NC-SA 2.0

Een andere kijk op erfgoed

Werelderfgoedconventie van 1972	Immaterieel-erfgoedconventie van 2003
Uniek object	Diverse processen (immaterieel erfgoed gaat om <i>doen</i>)
Uitzonderlijke universele waarde voor de internationale gemeenschap	Waarde wordt bepaald door betrokken gemeenschap(pen)
Authentiek, origineel	Levend en dynamisch
Hierarchisch van opzet: bepaalde sites zijn Werelderfgoed, en dus van uitzonderlijk universele waarde, andere niet	Gelijkwaardig van opzet: of een praktijk nu erkend is door Unesco of niet, alle immaterieel-erfgoedpraktijken zijn gelijkwaardig aan elkaar *
Verleden	Heden en toekomst

* *In de praktijk blijft dit uitgangspunt niet overeen. Een erkenning door Unesco, door bijvoorbeeld een plek te veroveren op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid, houdt voor veel lidstaten een waardeoordeel in, naar analogie met de erkenning tot Werelderfgoed.*

» Lees de tekst van de conventie:
<https://ich.unesco.org/en/convention>

» Elien Doesselaere is adviseur immaterieel erfgoed | communicatiemanager bij FARO.

» Bronnen en literatuur

1. 47,19 % van de erkende Werelderfgoedsites bevindt zich in Europa en Noord-Amerika. Bron: <https://whc.unesco.org/en/list/stat>
2. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage#item-2>

UIT HET HART

> Klaas Coninx

Wat betekent immaterieel erfgoed voor u? En welk motto vat dit mooi samen? *faro* legde deze vragen voor aan Klaas Coninx, student journalistiek aan de VUB en doof geboren.

“Wees helemaal jezelf”

“Ik ben doof en groeide op in de horende wereld met behulp van cochleaire implantaten (CI's): ik leerde het Nederlands als moedertaal, ging naar het regulier onderwijs, zat bij horende sportclubs, sloot afgelopen zomer een elfjarige scouts carrière af ... Met behulp van hoorapparaten kreeg én greep ik kansen in de horende wereld. Het cochleair implantaat is een geweldige uitvinding, maar het heeft absoluut een keerzijde. Het lijkt je van een doof persoon te veranderen in een horend persoon, wat allesbehalve het geval is.

Ik ben doof en ben er trots op. Dat mensen ervan uitgaan dat je dankzij een CI perfect kan horen, is een situatie die CI-dragers helaas dagelijks meemaken. Het betekent dat functioneren in de horende maatschappij zeer veel inspanningen en aanpassingsvermogen vergt. Een groepsgesprek volgen is alsof je de letters vooraan in de klas net niet kunt lezen. Hoogst vermoeiend dus.

Ik ben daarom meer dan blij dat mijn ouders, toen ze 24 jaar geleden ontdekten dat ik doof was, besloten om Vlaamse Gebarentaal (VGT) te leren. Ook mijn grootouders leerden mee de taal. Op die manier creëerden ze een vertrouwde omgeving voor mezelf, mijn dove zus en mijn dove broer. Dankzij die taal kan ik mijn hoorapparaten uitdoen, en nog steeds verbonden zijn met mijn omgeving. Daar ben ik heel erg dankbaar voor. Dat de taal de jongste jaren meer erkenning en zichtbaarheid krijgt in de samenleving, juich ik alleen maar toe. Ze geeft me de mogelijkheid om het beste van twee werelden te ervaren.” ■

20 JAAR BORGGEN MET UNESCO

Terugblikken én vooruitkijken. Daar draait het om bij (zorg voor) immaterieel erfgoed. Net als bij speciale verjaardagen, jubilea en overgangsrituelen. 2023 is zo'n moment, want we vieren wereldwijd 20 jaar Unesco 2003-conventie. En ook Werkplaats immaterieel erfgoed timmert al 20 jaar aan de weg.

Jorijn Neyrinck, Sarah Kaerts en Kia Tsakiridis

Begin deze eeuw waaide een revolutionaire wind door de cultureel-erfgoedwereld. De eerste erfgoedcellen experimenteerden met immaterieel erfgoed, zij het niet meteen onder die noemer. In Gent doken tuin-kabouters op als 'erfgoed van het dagelijks leven' (2001), de Koning Boudewijnstichting publiceerde een rapport met de titel *Alledaags is niet gewoon* (2002), en als 'projecthuis voor alledaags erfgoed en erfgoedparticipatie' streek tapis plein vzw met een tourbusje neer in buurten, op pleintjes en rommelmarkten om er met velen samen rond onderbelicht erfgoed te werken (2003).

Beleidsmakers lanceerden een nieuwe erfgoedbenadering in Vlaanderen (in 2004 volgde het eerste Erfgoeddecreet) en in één beweging kwam participatie het erfgoedwerk van de 21e eeuw binnen. Het paraplubegrip 'cultureel erfgoed' stond een aanpak voor die archieven, musea, erfgoedbibliotheken, volkscultuurorganisaties, opstartende erfgoedcellen ... stapsgewijs samenbracht in één sector en beleidskader.

De ontwikkelingen in Vlaanderen en Brussel vonden plaats in het spoor van internationale vernieuwingen in het erfgoedbeleid:

- de Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed (2003) van Unesco: deze conventie pionierde in het internationaal erkennen van de waarde en het belang van levend erfgoed dat veelal buiten beeld was gebleven: tradities, rituelen, vakmanschap en kennis die mensen al generaties lang koesteren en doorgeven.
- de Europese Kaderconventie van Faro over de waarde van erfgoed in de samenleving (2005). Deze conventie was de wegbereider voor een breder erfgoedbegrip en het benaderen van erfgoed vanuit de rol en betekenis ervan in de samenleving.

Foto 1: De Makersrepubliek: een pop-upplek voor ambachtelijke makers in Brugge. © Jonas Leupe voor Handmade in Brugge, toenmalig project van Werkplaats immaterieel erfgoed

Foto 2: Kantschool Academie Brugge DKO. © Alain Meessen

Foto 3: Pionieren in participatieve erfgoedwerking met de erfgoed-tourbus van het toenmalige tapis plein (voorloper van Werkplaats immaterieel erfgoed) (2004). © Werkplaats immaterieel erfgoed

Foto 4: Europese workshop van het ICH and Museums project (slotconferentie te Brussel, 2020). © Sophie Nuytten voor Werkplaats immaterieel erfgoed

Foto 5: Platbroden bakken met leerlingen uit Cyprus en Brussel tijdens het MASTICH project rond STEM-educatie en immaterieel erfgoed. © Lukas Denuwelaere

Foto 6: Carnaval in Zeebrugge, 2018. Verschillende Vlaamse fotografen brengen immaterieel erfgoed in 2018-2019 een jaar lang in beeld met één foto per week. © Femke Den Hollander voor Werkplaats immaterieel erfgoed

IN HET HART

Beide conventies delen de omslag naar een mens- en maatschappijgerichte omgang met erfgoed, gecombineerd met duurzame ontwikkeling. Beide verzetten ook bakens inzake *governance*: die van 2003 maakte als eerste VN-instrument de *participatory turn* door betrokkenheid van “*communities, groups and, in some cases, individuals*” centraal te stellen. De Faro-conventie introduceerde de notie *heritage communities*. Dit begrip kreeg als ‘erfgoedgemeenschappen’ een vertaalslag in het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid.

In internationale fora was de 2003-conventie een doorbraak in het dekoloniseren van het erfgoed(denken). Deze conventie, die tradities, kennis en kunde van de mensheid in al hun culturele diversiteit als gelijkwaardig erfgoed erkende, brak het denken over erfgoed open. Voorheen bepaalde materiële cultuur de toon, met uniek en authentiek erfgoed aan de top van deze hiërarchie. Denk maar aan de Werelderfgoedconventie van 1972. Na decennia ijveren kwam er gehoor en erkenning voor andere vormen van erfgoed die van grote betekenis zijn voor zoveel mensen in de wereld. Des te frappanter was het hoe er net in het ‘mondiale Noorden’ een zekere weerstand zou blijken om de nieuwe telg in de erfgoedfamilie te verwelkomen.

GANGMAKER EN NETWERKER

Vlaanderen voert een internationale voortrekkersrol rond immaterieel erfgoed: we initiëren en zijn bruggenbouwers in netwerken vanuit beleid en praktijk rond het borgen van levend erfgoed in de samenleving. Vlaanderen voert bovendien een toonzettend beleid: de visienota van 2010 groeide uit tot een referentiedocument, en ook de nieuwe Vlaamse beleidsvisie (2022) is actueel en integreert aankomende uitdagingen.¹ In het werkveld boren we nieuwe thema’s aan met een aanpak van kennis- en praktijkontwikkeling in lerende netwerken.

Ook wat betreft de ontwikkelingen in de 2003-conventie is Vlaanderen vanaf het prille begin actief: zo was er de inzet van experts als Marc Jacobs; de deelname van België, met sterke inzet van het Departement Cultuur, Jeugd en Media, aan het Intergouvernementeel Comité dat de Conventie aanstuurt; de werking vanuit FARO; het advieswerk van Werkplaats immaterieel erfgoed in de Evaluation Body voor de Conventie; de Unesco-samenwerkingsprojecten in zuidelijk Afrika enz. Tegelijk zijn spelers uit Vlaanderen gangmakers ‘van onderop’ in internationale netwerken: met conferenties en werkgroepen, de uitbouw van het ICH NGO Forum², het Europees beleidsnetwerk European Network of Focal Points for the 2003 Convention (ENFP, sinds

---

In internationale fora was de 2003-conventie een doorbraak in het dekoloniseren van het erfgoed(denken)

2021), samenwerkingen rond nieuwe thema’s zoals het *ICH and Museums Project in Europa*³, pilootprojecten in digitalisering, recente initiatieven rond duurzaamheid met een webdossier over toerisme⁴ en het Vlaams-Nederlandse project *Water en Land*⁵, het traject ‘Focus Vakmanschap’ rond documenteren⁶ ...

Kenmerkend is de sectorbrede inzet op immaterieel erfgoed sinds 2008. Als cultureel-erfgoedsector timmeren we al sinds 2008 aan samenwerking tussen lokale erfgoedcellen, organisaties met landelijke en thematische expertise, musea, archieven en vele andere rond het borgen van immaterieel erfgoed. Samenwerkingsverbanden zoals het Domeinnetwerk immaterieel erfgoed waren hiervoor een vliegwiel in het brede veld. Het Cultureelerfgoeddecreet van 2017 verankerde en versterkte deze inzet, met de erfgoedfuncties die immaterieel-erfgoedzorg mee omsluiten en voortaan een ‘immaterieel-erfgoedorganisatie’ als spil: Werkplaats immaterieel erfgoed.

Immaterieel erfgoed leeft in de hoofden, handen en harten van mensen, in alle geledingen van de samenleving. Maar lang niet iedereen is zich hiervan bewust. Dat weerspiegelde zich de afgelopen tien jaar ook op immaterieelerfgoed.be. De beleidsinzet mikt daarom sinds 2018 op het “breder en diverser in kaart brengen van immaterieel erfgoed”. De website wil een spiegel zijn van het immaterieel erfgoed dat leeft in de maatschappij. Daarom kan iedereen er op de ‘Grote Verzameling’ het erfgoed dat hen na aan het hart ligt, zichtbaar maken. In het veld maakten we er een speerpunt van, met actieve en hartelijke moderatie en (na)zorg. Via vorming en tweedelijnsondersteuning groeien ook steeds meer erfgoedcollega’s in de begeleiding van participatieve registraties van divers erfgoed. De resultaten? Ruim driehonderd praktijken staan vandaag in de kijker op immaterieelerfgoed.be. Anno 2023 stroomt die veelzijdigheid nog niet door naar de Inventaris Vlaanderen. Maar de interesse groeit: vanuit diverse erfgoedgemeenschappen zijn de komende jaren erkenningsaanvragen op til.

De toekomst van immaterieel cultureel erfgoed ligt in de handen van mensen: erfgoedgemeenschappen geven praktijken door van generatie op generatie. Soms gaat het vanzelf, soms is er meer nodig. Met het onderschrijven van de 2003-conventie nam Vlaanderen het engagement op om immaterieel erfgoed te borgen. Hier is nog veel groeiruimte. Het beleid vandaag is immers sterk geënt op ondersteuning via de professionele sector, maar een beleid waar erfgoedgemeenschappen centraal staan, versterkt idealiter ook *hun* initiatieven. Ook minister van Cultuur Jan Jambon identificeert ‘erfgoedgemeenschappen en immaterieel-erfgoedpraktijken versterken’ als een van de beleidsuitdagingen voor de komende jaren.⁷

DE TOEKOMST

We staan voor mondiale uitdagingen. Immaterieel erfgoed is sinds mensenheugenis een reservoir aan praktijkwijsheid voor de omgang met onze evoluerende omgeving. Het is een duurzame bron van kennis en inspiratie voor alle levensdomeinen. Hoog tijd dus om naar buiten te trekken. Want immaterieel erfgoed zit echt overal: van waterbeheer en landbouw via economie naar onderwijs tot welzijn. Immaterieel erfgoed kan een medium zijn om ook de toekomst zélf te helpen borgen. De inzet voor de volgende 20 jaar? Voluit bruggen bouwen met verschillende maatschappelijke domeinen, in het teken van duurzame ontwikkeling.

Wat betekent dit voor Vlaanderen? Na jaren van pionieren en gestage uitbouw in werkveld en beleid lijken de sector en het beleid klaar voor het verder verduurzamen en maatschappelijk verankeren van het borgen van immaterieel erfgoed. Dit is en blijft een oefening in balanceren. Want werken rond immaterieel én roerend erfgoed in een diverse leefwereld dwingt om te reflecteren over bepaalde normen en waarden en om verschillende perspectieven te betrekken. Daarbij zijn ook vragen rond ethiek en duurzaamheid nooit ver weg. Verhuist de kermis van het marktplein naar de dorpsrand? Welke Piet kan Sint nog vergezellen? Horen dieren thuis op een drukke jaarmarkt? Kan een modemerkt traditionele borduursels vermarkten? Wat impliceert het open source delen van kennis van groepen die het van oudsher koesteren? En zijn milieubelastende tradities nog van deze tijd?

Normen en waarden, kennis, omgangsvormen ... veranderen aan een ijtempo. Niet iedereen kan of wil die snelle ontwikkelingen volgen: bijvoorbeeld uit nostalgie, bewuste zin voor vertraging of duurzaam leven. Het is soms twijfelen tussen oude wijsheid en verouderde wijzen. Of wat van allebei. Daarmee aan de slag gaan is een complexe oefening in hedendaags samenleven met

bagages uit een veelheid aan verledens. Maar net daar ligt ook de kracht en de schoonheid van wat we doen in het erfgoedveld.

VOLDRAGEN OMKADERING

Tallose mensen in Vlaanderen koesteren een veelheid aan praktijken en dragen zorg voor het voortleven van stoeten, fanfares, reuzenoptochten, kermissen, ambachten, dans- en muziektradities, streekgerechten, traditionele kennis rond natuur en landbouw, visserij enzovoort. Maar er speelt een mattheuseffect: budget en menskracht voor ontwikkeling en ondersteuning zijn bescheiden. Na 20 jaar pionieren en experimenteren vindt Werkplaats immaterieel erfgoed dat het tijd is voor voldragen omkadering die de kansen, vragen en aspiraties van het immaterieel-erfgoedbeleid wind in de zeilen geeft. Bovendien merken we dat vandaag gemeenschappen uit de subsidieboot vallen. Binnen de huidige kaders vinden ze vaak geen gepaste financieringskanalen, o.m. als gevolg van het hervormen van allerhande subsidiestromen. Zouden we de komende jaren, in de vorm van impulssubsidies tot structurele steun voor borgingsinitiatieven, geen grote vooruitgang kunnen boeken? ■

» Sarah Kaerts en Kia Tsakiridis zijn resp. stafmedewerker verbreden en verbeelden en zakelijk leider bij Werkplaats immaterieel erfgoed. Jorijn Neyrinck is oprichter en coördinator van Werkplaats immaterieel erfgoed, Unesco-facilitator en vicevoorzitter van de Vlaamse Unesco Commissie.

» Bronnen en literatuur

1. Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 2010: http://bib.faronet.be/faro_2010_3_4_beleid.pdf
2. *Het borgen van immaterieel erfgoed in Vlaanderen, geactualiseerde visienota*, 2022: <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/51811>
3. <https://www.ichngoforum.org>
4. <https://www.ichandmuseums.eu/en>
5. https://bit.ly/Immaterieelerfgoed_toerisme
6. www.waterenland.be
7. <https://bokrijk.be/nl/vakmanschapswerking>
7. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/51811>

IEDEREEN AAN ZET

DE DEMOCRATISCHE KRACHT VAN IMMATERIEEL ERFGOED

Waar mensen zijn, zijn rituelen, alledaagse gewoonten en traditionele kennis en kunde. Immaterieel erfgoed dus. Dat zorgt over generaties heen voor verbondenheid, houvast én schuring. In Vlaanderen zijn erfgoedsector, -beleid en -gemeenschappen al jaren aan de slag met dat immaterieel erfgoed. Een gesprek met Sophie Muylaert (Departement Cultuur, Jeugd en Media), Jorijn Neyrinck (Werkplaats immaterieel erfgoed), Ann Mares (ADV N | Archiefpunt) en Sergio Servellón (Felix Art & Eco Museum | ICOM Belgium Flanders).

Olga Van Oost en Elien Doesselaere

Immaterieel erfgoed wordt steeds belangrijker en meer erkend als domein, in binnen- en buitenland. Dat zien we op beleidsniveau, en zeker in Vlaanderen. Zien jullie deze tendens ook?

Sophie Muylaert: “Vlaanderen had al langer een beleid rond volkscultuur, dus we hoefden niet van nul te starten. Toen België in 2006 de Unesco-Conventionie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed aannam, sprong Vlaanderen meteen mee op de kar. Dat betekende dat het beleid hier écht iets mee moest doen: we investeerden in de Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed, het platform immaterieelerfgoed.be enz. Het decreet van 2017 was een mijlpaal: voortaan pasten we de functies van cultureel-erfgoedwerking geïntegreerd toe op roerend en immaterieel erfgoed. Ook de decretale verankering van een specifieke organisatie voor immaterieel erfgoed naast het steunpunt was belangrijk. Dat alles zorgde voor dynamiek.”

Jorijn Neyrinck: “Japan, China en Zuid-Korea, maar ook Noord-Afrikaanse landen als Algerije en Marokko, waar immaterieel erfgoed sterk op de voorgrond staat, zaten echt te wachten op deze conventie. In de Europese context sluit de aandacht voor immaterieel erfgoed dan weer aan bij de groeiende aandacht voor vermaatschappelijking en ‘vermenselijking’ van erfgoed. In Vlaanderen is de voorbije jaren heel veel tegelijk gebeurd: er is de toenemende aandacht voor immaterieel erfgoed, maar parallel ook voor participatie, emoties, beleving van erfgoed. Elke regio heeft zo haar eigen dynamieken en evoluties vanwaaruit ze dit nieuwe internationale erfgoedbeleid in het hart sloot. Zelden is een Unesco-Conventionie zo snel en door zo veel landen geratificeerd.”

In Vlaanderen is de Europese Kaderconventie van Faro (2005) bepalend voor onze kijk op

Vlaanderen heeft een rijke traditie in figurentheater, het maken van poppen en de speltechnieken. Nu zijn pensioen nadert, wil Paul Contryn de kennis en het vakmanschap van drie generaties poppenspelers doorgeven aan een nieuwe generatie. © Danny Coremans en Gino Bombeke

cultureel erfgoed. We hanteren een dynamisch erfgoedbegrip waarbij we erkennen dat betekenissen veranderen én door gemeenschappen worden toegekend. De visie op immaterieel erfgoed sluit daarop aan. Ook internationaal: immaterieel erfgoed zit sinds 2007 vervat in de internationale museumdefinitie van ICOM. Een hoeksteen van internationaal en nationaal beleid, die mee zorgt voor erkenning en zichtbaarheid van deze vorm van erfgoed. Maar verandering vraagt tijd, en dat is in dit geval niet anders. Waar erfgoedcellen en landelijke dienstverlenende rollen relatief snel schakelden, was en is het in het bijzonder voor archieven en musea vaak een uitdaging om met immaterieel erfgoed aan de slag te gaan.

Sergio Servellón: “Het FeliX Art & Eco Museum heeft dit aan den lijve ondervonden. Ertelijke jaren geleden wilden we onze werking doorontwikkelen van een monografisch museum naar een geïntegreerde erfgoedplaats met aandacht voor de omgeving, en het behoud van fauna en flora. Ons ideaal was in feite een *ecomuseum*. Destijds had het beleid daar geen oren naar, wat gelukkig veranderd is. Intussen wordt het werk dat we doen met de erfgoedgemeenschappen, o.a. rond natuurbehoud,

erkend ... als immaterieel-erfgoedwerking. Deze beleidsontwikkelingen zorgen dus voor een houvast en een toekomst voor het museum.”

Ann Mares: “Voor de archieven is het een ander verhaal. Publiekswerking is daar maar een van de functies; de focus ligt meer op bewaren, ontsluiten en onderzoek. Maar ook wij zien een verandering. Door de verankering van immaterieel erfgoed in het decreet kwam het ook op de agenda van de archieven

»

te staan. Aanvankelijk dachten we: 'Wat moeten we hiermee? Maar nu groeit het besef dat we er eigenlijk vaker mee bezig zijn dan we denken. Ook in de opleidingen archivistiek en publieksgeschiedenis groeit de aandacht en daarmee de bewustwording.'

Jorijn Neyrinck: "Werken rond (de zorg voor) immaterieel erfgoed is niet voor elke organisatie vanzelfsprekend. Dit groeit met verschillende snelheden en accenten, op maat van organisaties en deelsectoren. Zo schoten vele erfgoedcellen en landelijke thematische erfgoedorganisaties, maar ook stadsmusea en musea rond cultuur van alledag, al vroeg uit de startblokken. Vandaag zien we dat immaterieel erfgoed omarmd wordt door vele erfgoedorganisaties als een van de mogelijkheden om rond te werken, zij het op een geïntegreerde manier of net heel erg gefocust op een bepaald gebruik of een specifieke erfgoedgemeenschap."

Er was ook weerstand omdat Unesco 'immaterieel cultureel erfgoed', levende, dynamische praktijken die mensen vandaag beoefenen en doorgeven, onderscheidt van andere vormen van 'ontastbaar' erfgoed. Mondelinge getuigenissen, herinneringen en digitaal erfgoed worden vanuit de conventie van 2003 niet als immaterieel cultureel erfgoed omschreven. En dat zorgt voor wat verwarring.

Ann Mares beaamt: "Het is voor de archiefsector essentieel om ook beleidsruimte te maken voor herinneringscultuur." Sophie Muylaert geeft aan dat het Vlaams beleid het belangrijk vond om in de geactualiseerde beleidsvisie van 2022 de definitie van immaterieel erfgoed helder te houden, en Unesco te volgen: "In beleidsinstrumenten zoals de inventaris of de beurzen voor vakmanschap moeten we helder duiden wat we verstaan

onder 'immaterieel erfgoed', praktijken die we vandaag beoefenen en doorgeven dus. Maar voor de sector was dit niet zo makkelijk. Vanuit een subsidiëringslogica ging men soms krampachtig zoeken naar immaterieel erfgoed, en dacht men dat het verplicht was om errond te werken. Dat is niet zo. Intussen hebben we dit verhelderd, en ook geëxpliciteerd dat al het andere ontastbare erfgoed ook belangrijk is en zijn plaats verdient." Jorijn Neyrinck voegt nog toe dat alles wat met geheugenwerking te maken heeft heel belangrijk is, maar dat Vlaanderen hiervoor nog omkadering mist. Het Unesco-programma *Memory of the World* schept hiervoor in principe een internationaal kader, maar kampt zelf met groeipijnen. "Het is nodig dat ook erfgoed als geheugenwerking in Vlaanderen steeds meer wordt erkend en het is goed dat FARO in samenwerking met de sector met een lerend netwerk mondelinge geschiedenis is gestart."

MENTALE SHIFT: VAN EIGENAAR NAAR ONDERSTEUNER

Ook de kwestie van eigenaarschap speelt hier. Sergio Servellón merkt op dat musea aan de slag gaan met collecties: verzamelen, expertise ontwikkelen, behoud en beheer. Meer nog: ze zijn vaak eigenaar en zijn er bijgevolg verantwoordelijk voor. "Maar van zodra je werkt met immaterieel erfgoed, werk je samen met de erfgoedgemeenschap die het levend houdt. Dat vraagt om een mentale shift bij musea. Concreet betekent het bijvoorbeeld dat de expertiserol bij de gemeenschap ligt en niet bij het museum. Dat is en blijft een uitdaging, zeker bij kunstmusea." Jorijn Neyrinck beaamt en geeft aan dat "deze switch vanuit immaterieel erfgoed sterk democratiserend werkt. Het impliceert dat heel andere vormen van erfgoed en noden aan erfgoedzorg in

beeld komen, die vanuit erfgoedgemeenschappen aan de orde worden gesteld. Zij zoeken ook meer ondersteuning en middelen in hun inzet voor het borgen ervan.”

OVER POLARISATIE: STANDPUNT INNEMEN OF NIET?

We merken dat erfgoedorganisaties steeds vaker worstelen met hun maatschappelijke positie. Cultureel erfgoed is alomtegenwoordig en is een reden voor mensen om samen te komen. Maar het is evengoed een reden voor discussie en zelfs conflict. Voor immaterieel erfgoed, dat bestaat bij de gratie van erfgoedgemeenschappen, is dit zeker een realiteit. Dialoog met de verschillende stakeholders lijkt de oplossing te zijn, maar ook dat is vaak moeilijk, zeker wanneer het om gecontesteerd erfgoed gaat.

Volgens Ann Mares speelt dit écht heel erg bij de archieven, en zeker in de zogenaamde maatschappelijk-filosofische archieven. Het ADVN verzamelt onder meer nationalistisch erfgoed. “Maar hoe verhouden we ons bijvoorbeeld tot negationistisch erfgoed? Of tot radicale groepen rond de IJzerwake? Collega’s van andere archieven stellen zich gelijkaardige vragen in relatie tot politiek-maatschappelijke manifestaties. Als professionele archiefwerkers gaan we zo wetenschappelijk en objectief mogelijk te werk en dan is het levend houden of ondersteunen van politiek-maatschappelijke fenomenen niet evident.”

Sergio Servellón: “Het zou de deontologie van de erfgoedwerker moeten zijn om onafhankelijk te zijn, en niet per se objectief. Als er vanuit drukkingsgroepen of de politiek een framing rond erfgoed wordt gecreëerd, moeten we opletten. En dan spelen de professionele

deontologische codes die, wat mij betreft, boven andere ambtelijke regelgevingen staan. Want inderdaad, wat doe je wanneer de meerderheid van de erfgoedgemeenschap een etnisch beladen standpunt inneemt en dit overeen zou stemmen met het politieke klimaat? Daarom net bestaat ICOM als een internationaal forum en moet een lid de deontologie van het beroep onderschrijven. Werken rond immaterieel erfgoed kan dus een museum of erfgoedorganisatie kwetsbaar maken, want je gaat wel een relatie, in welke vorm dan ook, aan met gemeenschappen. Maar het is niet omdat het risico’s inhoudt dat je aan de kant van het maatschappelijk debat moet gaan staan. Neutraliteit is dan ook een keuze en niet altijd de meest ethische.”

Jorijn Neyrinck: “Unesco heeft een aantal principes ingebouwd in de conventie om hiermee om te gaan. Zo ligt de focus in de conventie op erfgoed dat aanwezig is en beoefend wordt *binnen* het grondgebied van een land. Het gaat dus niet om het erkennen van erfgoedpraktijken ‘van een natiestaat’. Ook internationale instrumenten zoals de mensenrechten bieden een belangrijke buffer. En een set van twaalf ethische principes biedt een afwegingskader waarin de autonomie van erfgoedgemeenschappen en de zelfbeschikking rond hun erfgoedpraktijk gewogen worden in relatie tot de ruimte om ‘van buitenaf’ te handelen of soms in te grijpen, bijvoorbeeld als overheid. Professionele organisaties waken vanuit hun onafhankelijke positie ook zelf continu over de posities en rollen die ze daarbij opnemen. We zien het als erfgoedorganisatie wel als onze taak om voortdurend een dialoog op te starten met gemeenschappen en ervoor te zorgen dat het erfgoed steeds een plaats krijgt.”

»

Cyriel Verbist is specialist in lithografie of steendruk, een vakmanschap dat dreigt te verdwijnen en dat hij dan ook graag doorgeeft aan anderen. CCO

De techniek om herhaalpatronen te tekenen en om te zetten in geschilderde presentatietekeningen wordt bijna niet meer toegepast en dreigt hierdoor te verdwijnen. CCO

Marc Reymen geeft zijn vakmanschap door rond het bouwen van een draailier, een muziekinstrument uit de traditionele muziek. CCO

Sophie Muyllaert: “De Vlaamse overheid biedt ook een kader dat erfgoedgemeenschappen, die een dossier indienen om erkend te worden als immaterieel erfgoed, moeten ondertekenen. Daarin wordt o.a. gesteld dat gemeenschappen aandacht moeten hebben voor dierenwelzijn en dat hun praktijken niet in strijd mogen zijn met Belgische of Vlaamse regelgeving. Maar evengoed dat ze altijd betrokken moeten worden bij borgingsacties rond hun erfgoed. De overheid rekent voor de uitwerking en toepassing ervan ook op de sector zelf en de ondersteunende organisaties rond immaterieel erfgoed.”

Tot slot zoomen we graag uit. Op welke mijlpalen van de voorbije jaren zijn jullie trots? En ook: welke uitdagingen zien jullie voor immaterieel erfgoed in de toekomst? Waar moeten het beleid, de sector en gemeenschappen verder op inzetten?

Sophie Muyllaert: “Ik ben heel trots op het beurzensysteem. De eerste visienota in 2010 wees al op de nood hieraan, en intussen zijn we al aan de vijfde editie toe. De beurzen voor het doorgeven van vakmanschap in een meester-leerlingtraject beantwoorden aan een reële nood. Zo’n beurs dient als financiële ondersteuning voor vakmensen die een of meerdere leerlingen een tijdje (max. twee jaar) in de leer nemen om hen de knepen van het vak te leren. Intussen zijn vaklieden uit heel diverse domeinen ermee aan de slag gegaan, uit klassieke ambachten zoals weven of smeden. Maar evengoed kenden we beurzen toe aan meesters en leerlingen uit circus of dans en muziek. We hebben met dit systeem dus op een geslaagde manier ingezet op de verbreding van dit type erfgoed.”

Sergio Servellón: “Werken met immaterieel erfgoed heeft het FeliX Art & Eco Museum vooruitgeholpen. Ik ben zeker dat door meer sensibilisering meer musea, ook de kunstmusea, een weg kunnen vinden in die geïntegreerde benadering. Maar er dient een steviger brug gebouwd te

worden tussen de museumsector en de immaterieel-erfgoedwerking. Musea die ontvankelijk zijn voor dergelijke evoluties willen wel steeds vanuit collectievorming werken. Dat is de aard van het beestje. Het is daarom dat ICOM Belgium Flanders samen met Werkplaats immaterieel erfgoed op internationaal niveau samenwerkt in de CIDOC-ICH werkgroep rond de ontwikkeling van een standaard om immaterieel erfgoed te registreren in collectiemanagementsystemen van musea.”

Ann Mares: “Bij immaterieel erfgoed staat het werken met mensen, gemeenschappen, centraal. Dat is een grote meerwaarde, maar zorgt ook voor uitdagingen omdat de medewerkers in musea en archieven hier doorgaans niet voor zijn opgeleid. Ze hebben vaak eerder een historische of kunsthistorische achtergrond. En dit terwijl mensenwerk ook andere, meer sociale vaardigheden, vraagt. En verder blijft de vraag: hoe omgaan met de toenemende polarisering in de samenleving en de relatie tot erfgoed?”

Jorijn Neyrinck: “Hoewel er veel momenten of initiatieven zijn om uit te kiezen, ga ik voor het proces: het werk op lange termijn. We maken als cultureel-erfgoedsector een verschil dankzij dat uitgekende fijnmazige netwerk van samenwerking, dat we al jaren aan het uitbouwen zijn. Een uitdaging ligt nog in de ondersteuning van de erfgoedgemeenschappen die inzetten op het borgen van immaterieel erfgoed. De instrumenten en middelen voor erfgoedgemeenschappen moeten nog meer uitgebouwd worden.” ■

» Elien Doesselaere is adviseur immaterieel erfgoed | communicatiemanager bij FARO. Olga Van Oost is er algemeen directeur.

UIT HET HART

> Katrien Terryn

Wat betekent immaterieel erfgoed voor u? En welk motto vat dit mooi samen? *faro* legde deze vragen voor aan Katrien Terryn, erkend garnaalvisser te paard sinds 2020.

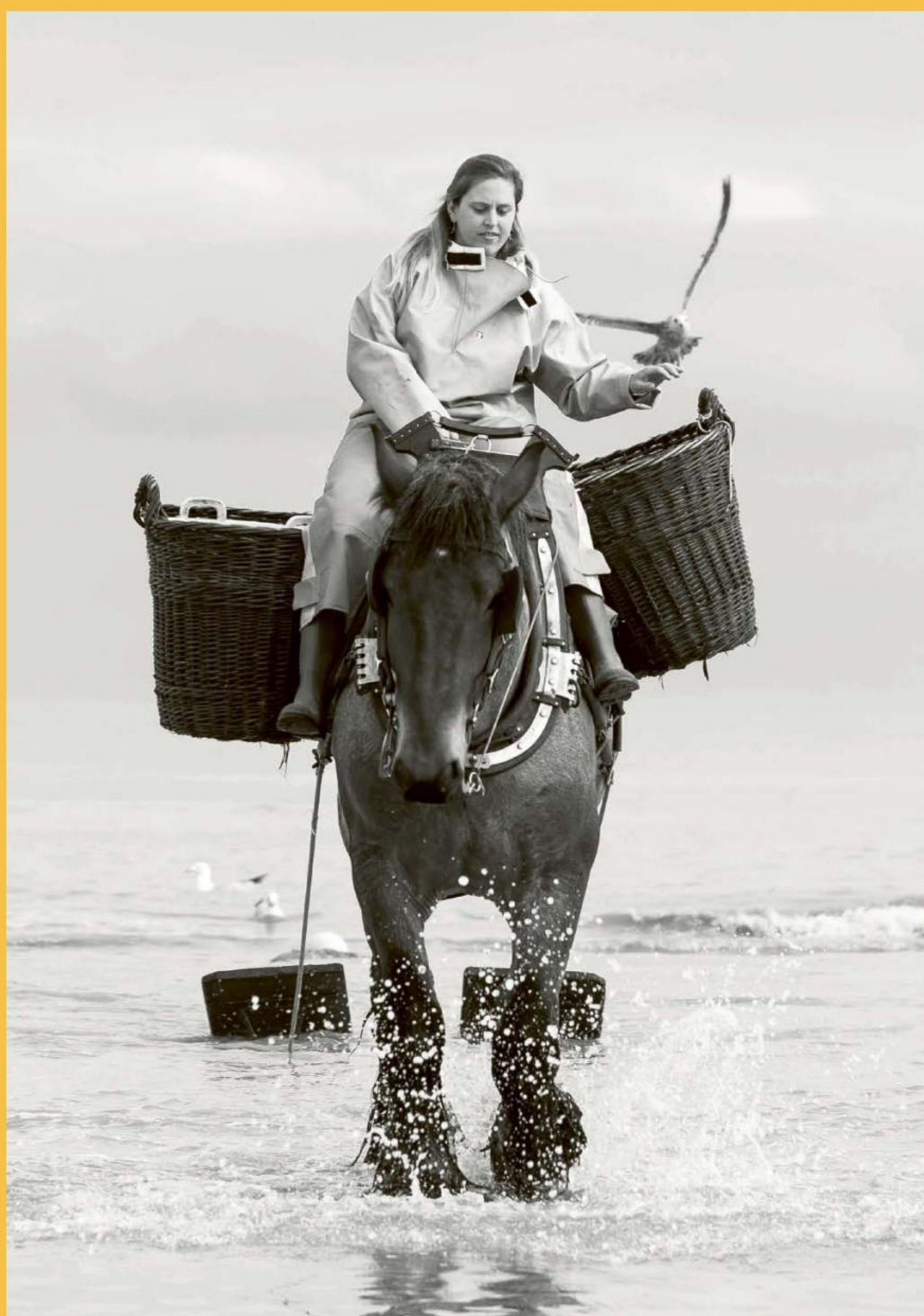
“Life is like a heartbeat. It has highs and lows. If it doesn’t, it means you’re dead”

“Ik leef hard. Intens. Ik ben niet gelukkig, ik ben megagelukkig. Ik ben niet vrolijk, ik ben extatisch. Ik ben niet gewoon ongelukkig, ik zit in zak en as, tranen met tuiten. Toen ik voor het eerst kennismakte met de paardenvisserij, voelde ik het direct kriebelen. Het idee om die uitzonderlijke stiel uit te oefenen gaf me een kick. Dus begon ik aan mijn opleiding. Vol passie. Ik leerde vissen, het paard verzorgen, de vangst verwerken. Maar ook hier wilde ik weer dat stapje verder gaan. Netten breien, leren naaien om het materiaal voor de paarden te herstellen ... ik wil het ambacht ten volle beheersen.

De opleiding liep vlot, maar net voor mijn examen kneusde ik mijn ribben. Ik kon niet slapen of werken van de pijn. Hoe zou ik met mijn 1,66 meter boven op dat paard van 1,85 meter geraken? Twijfel kroop onder mijn vel, intens, zoals altijd. Op de dag van mijn examen was de stress torenhoog. Maar eenmaal op het strand vloog ik op mijn paard. Alsof ik het al twintig jaar deed. Mijn *low* werd instant een torenhoge *high*. Ik straalde en genoot diep van elke seconde. En dat doe ik nu nog altijd als ik op mijn paard naar garnalen vis.” ■

Sinds 2013 ontwikkelde het borgingscomité voor de garnaalvisserij te paard een procedure om nieuwe paardenvissers officieel te erkennen. Het doel? De traditie van het garnaalvissen te paard op een kwaliteitsvolle manier doorgeven en voortzetten.

Na een theoretische en praktische opleiding van minimum twee jaar leggen de kandidaat-garnaalvissers examens af. Daarbij staat het NAVIGO-museum in voor het

luik over de geschiedenis van de traditie; een erkende paardenvisser zorgt voor de begeleiding. Het praktisch examen vindt plaats op het strand en in de zee, en wordt beoordeeld door een jury van erkende paardenvissers. Vijf nieuwe garnaalvissers vervoegden op die manier al de rangen.

“Het vakmanschap van instrumentenbouw, daarmee ga ik aan de slag”

De werkplek van: Mirte Maes,
conservator bij Museum Vleeshuis | Klank van de Stad.

Wat zijn inspirerende werkplekken en wie zijn de mensen die er werken? We zijn te gast bij Museum Vleeshuis, een museum in hartje Antwerpen dat het verhaal brengt over meer dan achthonderd jaar muziek en dans in de stad. Onze gids is Mirte Maes, instrumentenbouwer van opleiding en vandaag conservator. We spraken haar over de immaterieel-erfgoedwerking van het museum.

1 “In opdracht van het museum bouwt student Justin Glaie een historische reconstructie van een Vlaamse luit, zoals die te zien is op de schilderijen van Theodoor Rombouts. Justin baseert zijn onderzoek op historische en iconografische bronnen en op historische instrumenten. De kennis en kunde levend houden die komt kijken bij de bouw én het bespelen van een historisch instrument: daar draait onze immaterieel-erfgoedwerking om. We documenteren het bouwproces via video en foto en nemen dat materiaal ook op in onze collectie. Eens een instrument af is, organiseren we concerten.

2 De Antwerpse Leien zijn opnieuw aangelegd, en hierbij sneuvelden heel wat platanen. Gelukkig gaven creatieve ondernemers het hout een tweede leven. Een deel ervan kwam terecht bij instrumentenbouwers Stijn Kenens en Koen Fonteyne. Zij verwerken het tot een reeks nieuwe gitaren. De eerste bouwden ze speciaal voor ons. Onder de noemer ‘Stadsgitaar’ schittert die nu in een vitrine in het museum én op concerten. Dat is trouwens een vereiste bij elke opdracht die we geven: bouwt iemand een instrument, dan is het ook uitdrukkelijk de bedoeling dat het bespeeld wordt. Zulke samenwerkingen, daar word ik blij van!

3 We werken graag samen met studenten instrumentenbouw: we vinden elkaar in onze liefde voor het vakmanschap. Wanneer ze een historisch instrument maken, zijn de instrumenten in onze collectie goud waard als onderzoeksobject. Zo ook voor Bas Neelen, die een 17e-eeuws klavecimbel nabouwde. Hier zie je hem het instrument opmeten. Intussen wordt zijn klavecimbel gebruikt door het wereldbepaalde B’Rock Orchestra.

4 In onze kelder vind je het atelier Van Engelen, een blaasinstrumentenfabrikant uit Lier, opgestart in 1813. Van Engelen produceerde gedurende vier generaties blaasinstrumenten. In 1975 hield de vierde generatie van de familie ermee op. De inboedel van de vijf werkplaatsen vond een onderkomen bij ons. Het mooie is dat we ook heel wat audiovisueel materiaal hebben, waarin uitgelegd wordt wat waarvoor dient. Echt een schat aan informatie. Binnenkort start een waarderingstraject voor deze collectie.” ■

Portretfoto: © FARO

Foto 1: © Malou Van den Heuvel, Museum Vleeshuis

Foto 2 en 4: © Victoriano Moreno, Museum Vleeshuis

Foto 3: © Museum Vleeshuis

EEN VERGELIJKEND EN
SAMENWERKEND PERSPECTIEF

IMMATERIEEL-ERFGOEDBELEID IN NEDERLAND

In 2012 ratificeert Nederland de 2003-conventie. Welk beleid voert onze noorderbuur rond immaterieel erfgoed? Welke klemtonen worden gelegd, en hoe verschillen die van Vlaanderen? Een onderzoeker aan het woord.

Sophie Elpers

In 2013 raakte ik als etnoloog bij het Meertens Instituut in Amsterdam betrokken bij de implementatie van deze conventie in Nederland. Dat gebeurt hoofdzakelijk door het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN)¹, en vanaf het begin kozen we duidelijk voor een participatieve benadering. In afstemming met het Fonds voor Cultuurparticipatie besloten we om de inventaris bottom-up en dus laagdrempelig samen te stellen. Na enkele jaren uitproberen hadden we in 2016 een inventarisatiemethodiek die paste bij de verschillende ambities van de talrijke erfgoedgemeenschappen in Nederland. Geïnspireerd door ideeën van Vlaamse collega's, die we in de Nederlandse toetsingscommissie uitvoerig bediscussieerden, beslisten we dat immaterieel erfgoed door de erfgoedgemeenschappen aangemeld en zichtbaar gemaakt kan worden in drie zogenaamde kringen (oftewel drie immaterieel-erfgoedlijsten): het zeer laagdrempelige 'Netwerk', dat een breed overzicht biedt van immaterieel erfgoed in Nederland, de 'Inventaris', gebaseerd op actieve borging van immaterieel erfgoed, en het 'Regis-

ter' van inspirerende voorbeelden van borging. In respectievelijk 2018 en 2019 werden ook in Vlaanderen het netwerk, onder de noemer de 'Grote Verzameling' en het register gerealiseerd als aanvullingen op de in 2008 gestarte inventaris. Vlaanderen kon dan weer gebruikmaken van onze ervaringen.

HANDBOEK EN AANDACHT

Het Meertens Instituut was betrokken bij discussies over de conventie en de ratificatie door Nederland. Zoals ook elders in de wereld hadden we als onderzoekers allereerste vragen: hoe kan je in een cultuurpolitiek kader zorg dragen voor het borgen van dynamische culturele praktijken? En waarom zou dat wenselijk zijn? Zou er een effect van *vastleggen* ontstaan, in plaats van het dynamisch doorgeven van levend erfgoed? Welke oude – en vaak niet onproblematische – begrippen en concepten uit het onderzoek naar 'volks-cultuur' zouden nieuw leven ingeblazen krijgen? En zou dit niet tot pijnlijke situaties kunnen leiden? We besloten om samen met het Nederlands Centrum voor Volkscultuur (inmiddels KIEN)

»

De Corsokoepel is een samenwerkingsverband tussen bloemen- en fruitcorso's in Nederland. © KIEN

Sfeerbeeld van het Zomercarnaval Rotterdam, 2019 © Thijs Tromp, Stichting Zomercarnaval Rotterdam, KIEN

Vlaams-Nederlandse Ontmoetingsdag van het project 'Water en Land', Centrum Agrarische Geschiedenis, Leuven, en Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, 16 maart 2023, Watermolen van Opwetten in Nueneen, Nederland. © CAG

De traditie van het vertellen van anansiverhalen leeft sterk in het Caribisch gebied en West-Afrika. Via Suriname en de Antillen is de spin, en het vertellen van de verhalen, tot in Nederland geraakt. © Rick Huisinga

Sfeerbeeld van het Zomercarnaval Rotterdam, 2019. © Thijs Tromp, Stichting Zomercarnaval Rotterdam, KIEN

Immaterieel erfgoed en volkscultuur. Almanak bij een actueel debat te schrijven, een handboek met uitleg over vijftig centrale termen.

Toen Nederland de conventie ratificeerde, ging veel aandacht uit naar de erfgoedgemeenschappen en de begeleiding ervan, in handen van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland. In de loop van de jaren groeide KIEN gestaag: het heeft inmiddels vijftien stafmedewerkers, die in twee teams werken: Erfgoedzorg en Kennisontwikkeling. Team Erfgoedzorg helpt beoefenaars van immaterieel erfgoed met het opstellen van borgingsplannen. Ze zijn een opnamevoorwaarde voor de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Een toetsingscommissie adviseert het KIEN-bestuur hierover, waarna het bestuur beslist over de bijschrijving. In Vlaanderen beslist de minister van Cultuur hierover, na advies door de Expertcommissie immaterieel cultureel erfgoed. Ook na de bijschrijving houdt KIEN contact met de immaterieel-erfgoedgemeenschappen. Het organiseert erfgoeddagen waarop beoefenaars uitwisselen over uitdagingen en kansen voor het borgen van hun erfgoed, monitort elke drie jaar de erfgoedzorg van de gemeenschappen, ontwikkelt tools (zoals handboeken en brochures) om uitdagingen bij het borgen aan te gaan, en biedt, waar nodig, ondersteuning op maat. Ook dit is een verschil met Vlaanderen: Nederland richt de focus op de erfgoedgemeenschappen. Dat is bijvoorbeeld herkenbaar in het documenteren van het erfgoed op de website van de inventaris. Hier wordt extra aandacht besteed aan de beschrijving van de huidige beoefenaars en betrokkenen en hun borgingsacties. Vaak wordt ook gecommuniceerd dat zij het zijn, die op de inventaris vermeld staan – en niet de praktijk *an sich*.

Verschillende netwerken zagen het licht: er zijn clusters van erfgoedgemeenschappen rond een

bepaalde vorm van immaterieel erfgoed, zoals de ‘Corsokoepel’, een samenwerkingsverband tussen de bloemen- en fruitcorso’s. Ook zo voor bepaalde uitdagingen, zoals de samenwerking met gemeentes. Ook in Vlaanderen staan de gemeenschappen die immaterieel erfgoed borgen centraal, al zien we dat er op de inventaris en in de ‘Grote Verzameling’ meer vanuit praktijken wordt gedacht. Het zijn praktijken die erkend en geregistreerd worden, niet de erfgoedgemeenschappen die ze beoefenen.

KIEN is zeker niet het enige instituut dat werkt rond immaterieel erfgoed in Nederland. De universiteiten en hogescholen, het Meertens Instituut, musea en erfgoedinstellingen zoals provinciale erfgoedhuizen en Imagine IC in Amsterdam houden zich ook met immaterieel erfgoed bezig. Alleen ontbreekt er gezamenlijk overleg en structurele uitwisseling, en samenwerking is incidenteel. Hier heeft Vlaanderen, dat kort na de ratificatie een professioneel netwerk oprichtte (het voormalige ICE-trekkersoverleg, dat nadien vervelde tot het Domeinnetwerk, red.), een behoorlijke voorsprong. Ook de begeleiding van erfgoedgemeenschappen door erfgoedorganisaties die zich op bepaalde thema’s toeleggen, zoals ETWIE, Histories en CAG, bestaat niet in Nederland.

DIVERSITEIT, ONDERZOEK EN ONDERWIJS

De eerste drie vormen van immaterieel erfgoed die kort na de ratificatie op de inventaris kwamen te staan, waren eerder ‘traditionele’ tradities: de processie Boxmeerse Vaart, het Bloemencorso Zundert en de Sint-Maartenviering in Utrecht. Toch was het vanaf het begin duidelijk: de inventaris moet de diversiteit in de samenleving weerspiegelen. Geen makkelijke opdracht. Erfgoedgemeenschappen van ‘traditionele tradities’ trekken immers eerder erfgoedgemeenschappen

De Werkgroep Immaterieel Erfgoed in de West-Kruiskade wil een platform bieden voor alle immaterieel-erfgoeduitingen die de wijk zijn multiculturele, superdiverse karakter geven. © KIEN, Stichting Kalebas

van dezelfde soort tradities aan. Onder andere dankzij onderzoek kwam hier beweging in. In zijn onderzoek naar de verschillende vormen van immaterieel erfgoed in de superdiverse Westkruiskade in Rotterdam, vroeg Albert van der Zeijden hoe dit diverse erfgoed het beste geborgd zou kunnen worden – ook om een plek op de inventaris voor de betrokken erfgoedgemeenschappen te creëren. Susanne Bergwerff-Verburg onderzocht hoe jongeren hun culturele uitingen beleven en ze borgen, en maakte het concept immaterieel erfgoed daarmee onder jongeren bekend. Ander onderzoek maakte dan weer duidelijk hoe heterogeen erfgoedgemeenschappen zélf zijn. Inmiddels bevatten het Netwerk en de Inventaris elk bijna tweehonderd elementen van immaterieel erfgoed. Hoewel diversiteit een uitdaging blijft, maakt een snelle blik op de lijsten duidelijk hoe divers ze inmiddels zijn. Zo zijn Bubbling dansers en Papoea's vertegenwoordigd, om maar twee praktijken te noemen. Dit is zeker een verschil met Vlaanderen, maar ook met andere landen zoals Duitsland, waar de diversiteit van de inventaris een aandachtspunt is.

Onderzoek hoort sinds 2013 bij de KIEN-kern-taken. Inmiddels doen er vijf wetenschappelijke medewerkers – als team Kennisontwikkeling – participatief onderzoek naar immaterieel erfgoed, en tussen 2016 en 2022 was ik een van hen. We werkten aan de eerste Kennisagenda (2017-2020), die in 2020 leidde tot de publicatie van een heel aantal tools en artikels op verschillende gebieden (waaronder controversieel immaterieel erfgoed & jongerenculturen) en tot de tentoonstelling *Dier, Mens & Traditie* (in samenwerking met CAG). Na 2020 ontwikkelden we een tweede onderzoeksagenda met focus op diversiteit en duurzaamheid. Deze thema's staan ook in Vlaanderen centraal. Concreet gaat het in Nederland om deze vragen: Hoe draagt immaterieel erfgoed bij aan ecologische duurzaamheid?

Hoe kunnen erfgoedgemeenschappen werken aan de verduurzaming van hun erfgoed? Hoe betrek je nieuwe doelgroepen bij je erfgoed? Hoe kun je in de borging aandacht hebben voor diversiteit en meerstemmigheid? Hoe kan immaterieel erfgoed (beleid) dekoloniseren? Daarnaast gaat, tien jaar na de ratificatie van Nederland, ook aandacht uit naar reflectie op de eigen werkwijze. Hoe functioneert het systeem van inventarisatiemethodieken in Nederland? Hoe werkt de inventaris als borgingsmiddel in de praktijk? Ook op dit gebied is er uitwisseling met Vlaanderen.

In Vlaanderen is het (internationale Unesco-gerichte) hoger onderwijs meer uitgebouwd dan in Nederland. Sinds september 2022 ben ik hoogleraar Immaterieel Erfgoed en Etnologie aan de Universiteit Antwerpen.

De vakken die ik geef, vormen de kern van de nieuwe major 'Immaterieel erfgoed en etnologie' in het tweede masterjaar Erfgoedstudies dat start in september '23. Op het programma staan onder meer cursussen over (het borgen van) immaterieel erfgoed, erfgoedbeleid (globaal, Europees en in Vlaanderen) en participatieve methodes. Naast deze nieuwe opleiding (sonderdelen) is er sinds 2014 een Unesco-leerstoel rond kritische erfgoedstudies en het borgen van immaterieel cultureel erfgoed aan de Vrije Universiteit Brussel.

Vanuit Nederland is er andere ondersteuning voor masterstudenten: de Dr. Albert van der Zeijden Scriptieprijs belooft onderzoek op het gebied van immaterieel erfgoed in de Lage Landen. De beste scripties komen dit jaar uit Amsterdam en Utrecht en gaan over de Elfstedentocht als ecologische nostalgie, culinair immaterieel erfgoed en de betekenis van geur daarin, en immaterieel erfgoed in samenhang met dood en rouw in Nederland, Vlaanderen en Duitsland. ■

» Sophie Elpers is onderzoeker etnologie bij het Meertens Instituut en als hoogleraar Immaterieel Erfgoed en Etnologie verbonden aan de Universiteit Antwerpen.

» Meer lezen?
www.immaterieelerfgoed.nl
www.ichandmuseums.eu
cagnet.be/page/water-en-land

» Bronnen en literatuur

1. Toen het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed.

“Als erfgoedwerkers leren we van de frisse methodieken uit de diverse erfgoedgemeenschappen”

Al jaren timmert de Erfgoedcel Brussel aan een divers erfgoedlandschap in de hoofdstad. Verschillende erfgoedgemeenschappen vinden dan ook de weg naar hun ondersteuning. Recent kwamen daar twee muzikale projecten bij, *Izran Revisited!* en *Chaabi Habibi*. Beide orale praktijken uit de Marokkaanse diaspora worden aangevoerd door vrouwen. Een gesprek over eigenaarschap, vertrouwen en kansen geven, met Mieke Maes en Annelies Tollet van Erfgoedcel Brussel.

Katrijn D'hamers

Wat houden de orale praktijken van *Izran Revisited!* en *Chaabi Habibi* precies in?

Mieke: “*Izran* (*izri* in het enkelvoud, *izran* in het meervoud) is een korte vorm van gezongen poëzie in het Amazigh, een taal gesproken in de Rif, een gebied in het noorden van Marokko. Het is zoals een haiku, maar met zang en melodie. *Izran* is als een spel en wordt heen en weer gezongen. In de tekst zitten veel metaforen om zaken uit het dagelijks leven te vertalen, ook moeilijke thema's zoals oorlog, verzet en liefde. Het is een eeuwenoud gebruik, aangeleerd van moeder op dochter en zoon. *Izran* werd vaak beoefend door geëngageerde vrouwen.”

Annelies: “*Chaabi* heeft drie betekenissen: van het volk, populair en een muzikale stijl en ritme. Ontstaan op het platteland, vond de muziek haar weg naar Marokkaanse steden in de jaren 1920-1960. *Chaabi* wordt vooral gezongen in Arabisch dialect. Het is poëzie, eenvoudig en populair, rijk aan metaforen. De roots van *chaabi* reiken ver terug in de tijd. Het komt voort van de *aïta*, een muzikale vorm die letterlijk ‘de roep’ betekent,

en beoefend werd door vrouwen. Deze vrouwen, *cheikhats* genaamd, gaven hiermee informatie door van dorp naar dorp in een tijd zonder radio of gsm. Ook politieke boodschappen werden op die manier gecommuniceerd. Vrouwen die *chaabi* zingen, noemen we nu nog *cheikhats*.”

Eigen aan immaterieel erfgoed is dat gemeenschappen en groepen zelf centraal staan. Op welke manier nemen de betrokken erfgoedgemeenschappen hier initiatief en verantwoordelijkheid bij het borgen?

Annelies: “De eerste generatie Marokkaanse vrouwen in België brachten de *chaabi* muziek mee en hoopten ze aan hun kinderen te leren. Laïla Amezian, initiatiefneemster van *Chaabi Habibi* en zelf van Maghrebijnse afkomst, merkte dat die overdracht niet vanzelfsprekend verloopt. Vandaar dat ze met haar project inzet op het aanleren van de muziek aan nieuwe generaties. En dat is nodig, want er bestaan geen formele opleidingen voor deze muziekvorm in België of Marokko. Wat het nog urgenter maakt, is dat de eerste generatie vrouwen binnenkort niet meer bij ons zal

De eerste performance van het koor Suyt Izran tijdens Musikaa in 2022. Musikaa is het jaarlijks evenement van het Klarafestival in Molenbeek. © Björn Comhaire

zijn. Met hen verdwijnt ook de kennis uit eerste hand. Daarnaast wil het project meer bewustzijn creëren rond chaabi als cultureel erfgoed.”

Mieke: “*Izran Revisited!* wordt gedragen door verschillende initiatiefnemers. Avansa Citizenne, gemeenschapscentrum De Vaartkapoen en zangeres Fatoum zijn de belangrijkste trek- kers. De sociaal-culturele organisatie Citizenne organiseerde activiteiten over de Rif en stelde vast dat de geschiedenis van dit gebied weinig of niet gekend is onder de deelnemers. Izran wordt ingezet als manier om die geschiedenis te verken- nen. Het gemeenschapscentrum De Vaartkapoen wilde vanuit zijn experimentele muziekwerking aan de slag rond een muziekgenre uit de Riffijnse diaspora, die in Molenbeek sterk vertegenwoor- digd is. De focus ligt daarbij op het aanleren van die muziekvormen via de creatie van informele leeromgevingen en de productie van nieuwe artistieke creaties. Zangeres Fatoum, al jaren bezig met de muziekpraktijk, leerde izran van haar grootmoeder en wil die graag doorgeven. Beide projecten betrekken bovendien ook de

ruimere erfgoedgemeenschap via evenementen en ateliers.”

Hoe versterken deze projecten de erfgoedgemeenschappen?

Mieke: “Beide initiatieven organiseren op verschillende plekken in de stad oefenateliers. Vrouwen die zich verder willen bekwamen, krijgen ondersteuning. Via een beurs voor het doorgeven van vakmanschap in een meester-leer- lingtraject leidt Fatoum drie vrouwen op om de izranpraktijk op hun beurt door te geven. Dat dit beantwoordt aan een grotere vraag blijkt uit de aanvragen die het koor Suyt Izran krijgt voor optredens in heel Europa.”

Laagdrempeliger dan de ateliers zijn de Open Jam Sessies van *Izran Revisited!*, zowel in ge- mengde formule als enkel voor vrouwen. Vooral jonge vrouwen voelen zich hierdoor aangespro- ken. Tijdens deze sessies beoefenen deelnemers izran voor het plezier en leren ze improviseren. Er zijn ook workshops voor vrouwen met artis- tiek talent die de taal niet kennen. Hieruit blijkt

»

dat de filosofie van de izran, gezongen poëzie over de dingen des levens, ook goed werkt in andere talen.”

Annelies: “De opkomst tijdens publieksevenementen maakt duidelijk dat *Chaabi Habibi* een gevoelige snaar raakt, zo bleek in de Arenberg (januari 2022) en de AB (september 2022). Laïla Amezian en Suyt Izran stonden ook op het programma van *Musikaa* (maart 2022), het jaarlijks evenement van het Klarafestival in Molenbeek.”

Hoe verhouden deze orale praktijken zich tot uitdagingen als genderdiversiteit, het publiek delen van praktijken en het betrekken van jongeren?

Annelies: “Zowel *Chaabi Habibi* als *Izran Revisited!* spreken een vrouwelijk publiek aan. Tijdens publieke optredens echter is het publiek vaak gemengd. Voor ateliers ligt dat anders. Laïla merkte dat vrouwen verkozen om dit zonder mannen te doen. Daarom initieerde ze *guelsats*, informele momenten onder vrouwen waarop ze ongedwongen praten, zingen en dansen. *Chaabi Habibi* bereikt moeilijker jongere generaties dan *Izran Revisited!* omdat het wordt beschouwd als ‘voorbijgestreefde muziek’. Het is een repertoire dat wel nog op veel huwelijken wordt gezongen, maar ouders moedigen hun dochters niet aan om dit soort muziek te beoefenen. *Izran Revisited!* bereikt wel vlot jongeren. De initiatiefnemers zijn ervan overtuigd dat de reputatie en beoefening van zowel izran als chaabi sterk werden beïnvloed door de kolonisatie, de Arabisering en de opkomst van een radicalere islam vanaf de jaren 1970-1980 in Marokko. Tijdens de periode van het Frans-Spaans protectoraat (1912-1956) werden Marokkaanse vrouwen geweerd uit de publieke ruimte. Ook de jaren 1970 en '80 brachten hierin geen verandering. Met als gevolg dat er decennialang – letterlijk – geen plaats was om de praktijken in de publieke ruimte te beoefenen.”

Is er in deze projecten ook aandacht voor archiefzorg en documenteren?

Mieke: “In deze fase ligt de focus vooral op de overdracht, de bekendmaking en de revitalisering van de praktijken. In eerste instantie willen deze projecten de culturele waarde van deze praktijken terug in ere herstellen en oefenruimte bieden. Daar ligt de grootste noodzaak. Hoe pakken we dit aan? Beide projecten zijn pioniers in de zoektocht naar methodieken; er zijn geen academies om het te leren of plekken om te oefenen. *Izran Revisited!* voorziet wel in een publicatie met portretten van acht vrouwen die de praktijk

nog beoefenen. De publicatie heeft ook oog voor de veranderingen van de praktijk in Marokko en in de diaspora in Brussel. Ook zijn er plannen om tutorials te maken rond muziek, wat de praktijk meteen ook documenteert. Voor *Chaabi Habibi* werkt Laïla samen met een musicologe die hier rond onderzoek doet, lezingen geeft en artikels publiceert. Ook in dit project worden portretten geschetst van vrouwen die chaabi beoefenen. Er leven nog heel wat vragen over het documenteren van de liederen, de verhalen en de context waarin ze gezongen worden. Hiervoor werken we graag samen met CEMPER.”

Welke bedreigingen zien jullie voor het voortbestaan en borgen van deze orale praktijken?

Annelies: “Voor izran kan het gebrek aan kennis van de taal voor problemen zorgen. Poëzie vraagt een uitgebreide woordenschat en weinigen spreken nog (goed) Amazigh of Berbers. Dat verandert stilaan, mensen leren de talen via YouTube of tutorials. Chaabi daarentegen wordt gezongen in het Arabisch. Aan de ene kant is chaabimuziek nog steeds zeer populair, zeker op huwelijksfeesten. Maar tegelijkertijd wordt er ook op neergekeken. De oubollige connotatie die is ontstaan rond de praktijk houdt sommige vrouwen tegen om doelbewust de muziek aan te leren. Beide praktijken werden vooral oraal doorgegeven en dat botst soms met de formele manier van leren die hier bij ons primeert, waarbij geschreven tekst essentieel is. Dat opent de zoektocht naar nieuwe manieren om deze praktijken te borgen.”

Gelet op de ervaringen van de erfgoedcel: welk engagement van een erfgoedorganisatie beschouwen jullie als cruciaal bij samenwerkingen?

Mieke: “Vertrouwen in de expertise van de partners en in dit geval zeker de erfgoedgemeenschappen zelf is cruciaal. Een evenwaardig partnerschap zorgt ervoor dat iedereen zich gewaardeerd voelt voor haar of zijn inbreng. Het eigenaarschap blijft sowieso bij de erfgoedgemeenschappen zelf. Vanuit de erfgoedcel is onze belangrijkste rol goed luisteren en feedback geven. Vanuit de noden die we detecteren gaan we in ons netwerk op zoek naar mogelijke partners, methodieken etc. Zeker in het geval van immaterieel erfgoed kunnen we als erfgoedwerkers leren van de frisse methodieken van de erfgoedgemeenschappen of partners uit andere sectoren, zoals in dit geval de muziekwereld.” ■

» Katrijn D'hamers is adviseur participatie | diversiteit bij FARO.

UIT HET HART

> Achile Lesage en
Niels Ghijzen

Wat betekent immaterieel erfgoed voor u?
En welk motto vat dit mooi samen? *faro*
legde deze vragen voor aan Achile Lesage
en Niels Ghysen, scholieren vijfde jaar
houttechnieken aan het VTI Ieper.

“Wat je met de hand maakt, verdient respect”

Achile (links): “Dit schooljaar ontwerpen en maken we een baliemeubel voor het Merghelynck Museum. Dit Ieperse museum toont het leven van de adel in de 18e eeuw. Houtrestaurator Bas Van Mullem gaf er ons een rondleiding en we maakten er kennis met verschillende stijlen, zoals de Louis XV- en Louis XVI-stijl, met inlegwerk of marqueterie. Bas gaf uitleg over hoe die meubels toen werden gemaakt. Eén woord: *wow*. En dat allemaal met de hand!”

Niels (rechts): “Het baliemeubel is nog niet af. Het moet nog ingelegd worden, zoals dat heet. Die techniek pasten we nooit eerder toe op school, dus ik kijk er wel naar uit om dat te leren. We gaan dit oude ambacht ook verenigen met de nieuwe techniek van lasercutting. We maakten allemaal een eigen ontwerp met een tekenprogramma. De beste elementen werden dan gebundeld in het finale ontwerp. Fantastisch toch dat één meubel eeuwenoud vakmanschap combineert met hedendaagse ontwerpmethodes! En wat wij nu maken met de klas komt ook in een *echt* museum. Als je iets met de hand maakt, ben je er misschien nog net iets trotser op. Net daarom hebben we ook veel respect voor de meubelmakers van vroeger. Het is sowieso een hele eer om een meubel te mogen maken voor dit fijne museum.” ■

TIEN JAAR 'OP HANDEN GEDRAGEN'

Histories, KADOC-KU Leuven en PARCUM gingen in 2013 een samenwerking aan om de toekomst van processie-erfgoed te waarborgen. Sindsdien bundelen we onze expertise over de processiecultuur in Vlaanderen onder de noemer *Op handen gedragen*. In het voorbije decennium ontwikkelde dit partnerschap zich tot het referentiepunt voor vragen over processie-erfgoed en het borgen van de processiecultuur, met een goed zicht op de uitdagingen die leven in de praktijk.

Julie Aerts, Joris Colla, Jonas Danckers, Peter Heyrman en Freya Vancraeynest

O*p handen gedragen* wil in zijn werking recht doen aan het meerlagig karakter van de processiepraktijk in diverse religieuze tradities. Processies en processie-erfgoed dragen namelijk tal van betekenissen in zich. Het is voor de traditiedragers een uitdaging om die meerlagigheid mee te nemen in hun borgingspraktijken.

Op de eerste plaats zijn processies aan voorschriften gebonden rituelen, georganiseerd door 'traditiedragende' comités, aangestuurd (of minstens ondersteund) door kerkelijke en wereldlijke autoriteiten. Maar deze religieuze optochten in de openbare ruimte zijn ook collectieve volksevenementen waar lokale of regionale gemeenschappelijheid wordt gecreëerd en doorgegeven. Het gebeuren biedt een aanleiding voor de gemeenschap om zichzelf, en dus ook de waarden die ze belangrijk vindt, te verbeelden. Ten slotte mag niet worden voorbijgegaan aan processies als devotionele praktijk. Processiegangers en toeschouwers geven uiting aan wat ze geloven, voelen of hopen.

Op handen gedragen ondersteunt de met processies verbonden erfgoedgemeenschappen bij de omgang met deze meerlagigheid. Ook willen we de verschillende dimensies van de processiecultuur zichtbaar maken voor het brede publiek. Dat doen we onder meer via onze websites, via ODIS en de Feestendatabank en door processiecomités toe te leiden naar beleidsinstrumenten zoals het platform immaterieelerfgoed.be.

---

*Er mag niet worden
voorbijgegaan aan
processies als devotionele
praktijk. Processiegangers
en toeschouwers geven
uiting aan wat ze geloven,
voelen of hopen*

Prent met een voorstelling van de Heilig Bloedprocessie in Brugge, 1850.
Collectie KADOC-KU Leuven, KE1

NOOD AAN INNOVATIEF ONDERZOEK

In processiecomités, maar ook in de ruimere erfgoed- en onderzoekswereld, is er vraag naar meer onderzoek over de processiecultuur. Ondanks inspanningen, vooral op lokaal-historisch vlak, blijft de beschikbare literatuur mager, casuïstisch en repetitief. De grondige transformaties in de processiecultuur sinds de jaren 1960 zijn nauwelijks onderzocht. Processies bieden nochtans een goede ingang om greep te krijgen op de evoluerende geloofsbeleving.

Door in de online databank ODIS een repertorium van bestaande en verdwenen processies uit te bouwen, documenteert *Op handen gedragen* de wortels, evolutie en betekenissen van tradities. De gegevensreeksen laten toe om gecombineerde chronologische, geografische en typologische analyses uit te voeren, evoluerende betekenissen bloot te leggen en ze te duiden in hun bredere politieke, sociaal-economische, culturele en religieuze context. Waar het kan, bieden we ook informatie over het met een traditie verbonden materieel erfgoed. Via het repertorium in ODIS willen we meer en vernieuwend onderzoek naar de historische en actuele processiepraktijk stimuleren. Daarbij pleiten we voor een brede, multidisciplinaire benadering, in internationaal en interreligieus perspectief.

MAATSCHAPPELIJKE EVOLUTIES

Processies zijn dynamisch en divers, ze groeien mee met wat leeft in de samenleving. Tien jaar *Op handen gedragen* leert dat de comités en gemeenschappen achter de vele processies in Vlaanderen wendbaar zijn. Ze zijn zich meer dan ooit bewust van de actuele uitdagingen, zoals vergrijzing, financiële noden, multiculturaliteit, logistieke vraagstukken enzovoort.

Dat bleek uit het begeleide traject van de Wivina-processie in Groot-Bijgaarden. Naar aanleiding van de 850e verjaardag van die traditie in 2020 wilde het organiserend comité de processie in een nieuw jasje steken. Het was immers al jaren moeilijk om voldoende deelnemers te vinden. Een brede reflectie over de hedendaagse relevantie van de figuur van Wivina op sociaal, ecologisch en spiritueel vlak leidde tot het idee van een 'statische' processie op de Wivinasite met toneel, zang, film en een interactieve zoektocht, gecombineerd met een kleinere 'mobiele' processie naar de Wivinakapel. Na de coronaperiode vond deze Wivina-processie 2.0 op zondag 7 mei 2023 voor het eerst plaats. »

Een ander voorbeeld is het traject dat begin 2023 geleid heeft tot de opname van de Sint-Antoniusvieringen in de Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. Daar bleek het

Zicht op de Lourdesgrot van Jette, waar jaarlijks een kaarsjesprocessie uitgaat.
© Sophie Nuytten

gebruik van varkenskoppen in de traditie voer voor discussie, geïnspireerd door de groeiende aandacht voor dierenwelzijn. Voor sommige comités kon een echte varkenskop niet langer. Ze opteerden voor alternatieven, zoals een varkenskop in chocolade. Andere comités hielden graag vast aan het gebruik van de kop. Beide invullingen werden meegenomen in het dossier, een bewijs van zowel de dynamiek als het respect voor diversiteit binnen de erfgoedpraktijk. Evoluties gebeuren immers altijd op het ritme van de betrokken gemeenschappen.

Dat de diversiteit binnen de processiecultuur in Vlaanderen groot is, bewijst een blik op de processies die op dit moment opgenomen zijn in de Inventaris Vlaanderen, zoals de Heilig Bloedprocessie (Brugge), de Sint-Veronmars (Lembeek), de Quirinusprocessie (Loenhout), de Boetprocessie (Veurne) ... Ze zijn allemaal verschillend, maar staan wel voor dezelfde uitdagingen. Daarom wil *Op handen gedragen* krachtige netwerken smeden en de onderlinge kruisbestuiving versterken. Onder meer via een tweejaarlijkse studie- en contactdag brengen we processiecomités, erfgoedvrijwilligers en -professionals in contact en bieden we hun de mogelijkheid om ervaringen uit te wisselen en samen oplossingen te zoeken.

Die uitwisselingsmomenten bieden de uitgelezen kans om dieper in te gaan op de al vermelde actuele thema's en uitdagingen. Tijdens de studie- en contactdag van oktober 2022 stond diversiteit in de processiecultuur prominent op de agenda. De deelnemers maakten kennis met processies in uiteenlopende religies: het hindoeïsme, de Roemeens-orthodoxe kerk, het sikhisme en de Peruviaans-katholieke gemeenschap. De sprekers wierpen licht op hun processietradities en toonden hoe die in Vlaanderen georganiseerd en beleefd worden. Het werd een betekenisvolle uitwisseling die naar meer smaakt.

INTEGRALE ERFGOEDBENADERING

Voor processiecomités is het onderscheid tussen de verschillende soorten erfgoed niet altijd even duidelijk en relevant. De samenwerking tussen drie partners met complementaire expertises laat toe om hieraan tegemoet te komen en traditie-dragers één centraal en laagdrempelig aanspreekpunt te bieden. We vertrekken daarbij vanuit een integrale erfgoedbenadering, met aandacht voor zowel immaterieel, roerend als documentair processie-erfgoed. De inspiratiebrochure *Op handen gedragen* (2021), waarmee we een eerste hulplijn bieden aan processiecomités, weerspiegelt die integrale visie.

Affiche van de Kroningsfeesten in Tongeren, 1925.
Collectie KADOC-KU Leuven, KCB337

De verschillende erfgoedtypes vragen een specifieke aanpak bij het doorgeven aan volgende generaties. Tegelijk staan ze in voortdurende wisselwerking met elkaar en geven ze elkaar betekenis. We zijn ons daarbij ook bewust van het mogelijke spanningsveld tussen immaterieel-erfgoedpraktijken en het gelieerd materieel erfgoed. In Tongeren schreef de traditie bijvoorbeeld voor dat een middeleeuws Mariabeeld werd megedragen in de processie, met alle risico's van dien voor de materiële bewaring. *Op handen gedragen* ondersteunde de erfgoedgemeenschap bij het zoeken naar oplossingen. Er groeide een consensus: het 15e-eeuwse beeld wordt enkel megedragen tijdens de zevenjaarlijkse Kroningsfeesten. Tijdens de jaarlijkse processie in september wordt een replica gebruikt. Ook werden duidelijke afspraken gemaakt over het liturgisch-devotioneel gebruik van objecten uit het Teseum, de museale schatkamer van de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek. Zo groeide een breed gedragen aanpak, die recht doet aan zowel de liturgisch-devotionele waarde als aan de erfgoedwaarde van de kerkschatten.

Processies hebben vaak ook een nauwe band met onroerend erfgoed, zoals kapellen, Lourdesgrotten, veldkruisen ... Inspelend op de geactualiseerde beleidsvisie inzake immaterieel erfgoed van de Vlaamse overheid (2022) wil *Op handen*

gedragen de relatie tussen cultureel en onroerend processie-erfgoed voor het voetlicht halen, in samenwerking met intergemeentelijke onroerend-erfgoeddiensten en regionale landschappen. Tijdens de studie- en contactdag in oktober 2022 organiseerden we een workshop over dit thema, met de Kruisborre-omwegang in Asse en de Harlindis- en Relindisomwegang in Maaseik als inspirerende voorbeelden. Op 25 oktober 2023 zetten we een volgende stap, met een webinar over 'processies en ruimtelijkheid'. Verder zal de band tussen kapelletjes en processies diepgaander in kaart worden gebracht via het participatieve onlineplatform *Kapelletjes in Vlaanderen*.

EN DE TOEKOMST?

In *Op handen gedragen* staan transparante wisselwerking, een goede informatiedoorstroom en het geloof in samenwerking om tot een betere dienstverlening en sterkere erfgoedzorg te komen voorop. Tien jaar partnerschap heeft geleid tot krachtige netwerken rond het erfgoed van processies, met een grote respons en betrokkenheid van de erfgoedgemeenschappen. We hebben dan ook de intentie om ons partnerschap voort te zetten in 2024-2028, en liefst nog veel langer. Onze grootste drijfveer daarbij blijft het versterken en ondersteunen van alle relevante actoren bij de duurzame zorg voor het processie-erfgoed dat Vlaanderen rijk is. ■

» Julie Aerts en Jonas Danckers zijn allebei adviseur religieus erfgoed bij PARCUM, Joris Colla en Peter Heyrman zijn respectievelijk consultant-beheerder ODIS en afdelingshoofd onderzoek bij KADOC-KU Leuven en Frea Vancraeynest is expert immaterieel erfgoed bij Histories.

Literatuur

- » J. Aerts, J. Colla, P. Heyrman, G. Roggeman en F. Vancraeynest, *Op handen gedragen. Inspiratiebrochure*. 3e herz. uitg. Histories, KADOC-KU Leuven en PARCUM, 2021. Zie www.parcum.be/files/Projecten/Op-handen-gedragen/OHG_inspiratiebrochure_2021.pdf
- » J. Colla en P. Heyrman, 'Processiecultuur in Vlaanderen. Bruggen bouwen tussen erfgoedzorg en onderzoek', in: *Trajecta. Religion, Culture and Society in the Low Countries*, 29 (2020) 1, p. 85-108. Zie doi.org/10.5117/TRA2020.1.004.COLL
- » historiesvzw.be/begeleidingen/op-handen-gedragen-processie-erfgoed
- » kadoc.kuleuven.be/8_projecten/2013/2013_02_ophandengedragen
- » www.parcum.be/nl/projecten/op-handen-gedragen
- » www.odis.be
- » historiesvzw.be/ritueel/feestcultuur
- » www.kapelletjes.be

Gereedschap voor Japane houtsnede, etui van Soetkin Everaert.
© Luc Daelemans voor Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed

FOCUS VAKMANSCHAP

Het borgen van immaterieel erfgoed, daarover gaat de Unesco-conventie. Precies dit uitgangspunt heeft ook Focus Vakmanschap. Meer specifiek vertrekt dit samenwerkingsproject van de vraag hoe je het immaterieel erfgoed van vakmanschappen kan documenteren, met het oog op borgen.

Lieve De Saedeleer

Als mogelijk antwoord hierop ontwikkelt Focus Vakmanschap een basismethodologie om vakmanschappen audiovisueel te documenteren, te delen en te activeren. Voorzet van deze methodologie werd gegeven door Werkplaats immaterieel erfgoed. Vertrekpunt hierbij zijn de erfgoedfuncties: identificeren & verzamelen, doorgeven, onderzoeken, presenteren & communiceren. Participatie loopt als een rode draad doorheen al deze functies. Welke functie gekozen wordt, en hoe het vakmanschap dus in beeld wordt gebracht, hangt af van de nood van de vaklui, verbonden aan de vakmanschappen in kwestie.

Tien vakmanschappen, begeleid door een projectpartner en videast Alexander Kerkhof, toetsen de methodologie en brengen hun vakmanschap in beeld: maritiem erfgoed (ETWIE), teeltselectie (CAG), reuzenerfgoed (Histories), kloosterambachten (PARCUM), draailierbouw (CEMPER, Centrum voor Muziek- en Podiumerfgoed), lemen en vitsen, vlechtwerk, Japane houtsnede, kuipen en rietdekken (Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed).

U leest alles over de methodologie in een handige online toolbox. Die wordt eind 2023 gelanceerd. Zie: www.bokrijk.be/vakmanschapswerking en www.immaterieelerfgoed.be

Focus Vakmanschap is een project op initiatief van Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed in samenwerking met CEMPER, Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG), ETWIE, FARO, Histories, PARCUM en Werkplaats immaterieel erfgoed, met ondersteuning van de Vlaamse overheid. ■

» Lieve De Saedeleer is projectcoördinator Focus Vakmanschap bij Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed.

Op 9 maart '23 bespraken de projectpartners de ontwikkeling van de toolbox: wie zien we als kerndoelgroepen, en hoe moet die toolbox er dan uitzien? In de namiddag vertaalden we die ideeën naar concrete beelden. © Femke den Hollander

De reuzenbouwers in Ternat passen het hemd aan van reus Polydor, een eerbetoon aan dichter-schrijver Pol De Mont. Videast Alexander legt de pasbeurt op beeld vast. © Femke den Hollander

Dichter-schrijver Pol De Mont kwam altijd strak in het pak voor de dag, hij staat model voor reus Polydor. De naaisters Diana (met bril) en Madeleine zorgen dan ook voor een pak op reuzenmaat voor hem. © Femke den Hollander

»

De zusters benedictinessen van Loppem schilderen iconen. Ze leven volgens de regel van Benedictus waarbij ze een evenwicht zoeken tussen het beoefenen van hun vakmanschap, gebed en gemeenschapsleven. © PARCUM

Grondwitlooftelers en broers Dewinter oogsten hun vroeg witloof. © CAG

Greet legt uit waarop ze moet letten om te kunnen selecteren van welke rode bieten de zaden geoogst zullen worden. © CAG

Draailierbouwer Marc Reymen schuurt 'de chien', een erg klein maar belangrijk onderdeel van de draailier, gezien het de klank van het instrument bepaalt. Videograaf Alexander Kerkhof maakt gebruik van verschillende camera's, om alle handelingen goed in beeld te hebben. © CEMPER

»

De Scute vzw bouwt een nieuwe mast voor de Blankenbergse schuit B1 Sint-Pieter. Deze vereniging zet zich in om verloren gegane sloopstypes van de Vlaamse vissersgemeenschappen te herbouwen, te restaureren en opnieuw te laten varen. © Luc Daelemans

Herstelling van een staande foeder, een groot houten vat waarin bier rijpt, bij Brouwerij Rodenbach.
© Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed

Openluchtmuseum Bokrijk restaureert alle gebouwen in het museum. Hier past een vakman de techniek toe van traditioneel leemwerk met gekapt stro op het woonhuis Kortessem. © Philippe Vangelooven

Ontwerp en snijwerk Japanse houtsnede door Vladimir Ivaneanu en Soetkin Everaert. Intussen werken Vladimir en Soetkin onder de naam Mokuhanga Magic.
© Luc Daelemans voor Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed

Vlechtwerk met wilgen door Ann Vrancken
© Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed

Alexander filmt de snoeiwerken op het wilgenveld bij De Ratelaar in Geel
© Bokrijk | Vakmanschap & erfgoed.

Atlantis

Platform voor collectiebeheer en online presentatie

Atlantis is een volledig webbased oplossing voor collectiebeheer en het online publiceren van erfgoedcollecties. Kenmerken van Atlantis zijn: gebaseerd op internationale standaarden, géén gebruikerslicenties, onbeperkt support en krachtige publicatie-, zoek- en integratie- functies.

Online presentatie van collecties is naadloos onderdeel van de oplossing waarmee Atlantis volledig integreert binnen uw eigen website of websites van derden. Collecties uit systemen van derden worden met Atlantis samengesmeed tot één geïntegreerd geheel.

Erfgoedwebsites van DEVENTit zijn toegankelijk en onderscheidend in vormgeving en werking. Door toepassing van de nieuwste technieken en standaarden wordt bezoekers een optimale erfgoedbeleving geboden.

☎ 033-2992277
✉ office@deventit.nl
🌐 www.deventit.nl

DEVENTit
Developers & Inventors in IT

DEVENTit is ISO 270001 gecertificeerd.

Atlantis is NEN 2082 gecertificeerd.

Archief- en inventaris

Beeldbank

Museum

Bedrijfshistorie

Bibliotheek

Archeologie

Bouwdossiers

Kranten en tijdschriften

Akten en registers

Beleef het Erfgoed

IMMATERIEEL- ERFGOEDWERKING IN ARCHIEVEN

Over de immaterieel-erfgoedwerking van archieven is er vooralsnog weinig gezegd. Het Centrum voor Academische en Vrijzinnige Archieven (CAVA) deelt daarom graag zijn ervaring.

Elise Dewilde

CAVA ondersteunt de vrijzinnig humanistische gemeenschap en die van de Vrije Universiteit Brussel (VUB) bij de zorg voor hun roerend en immaterieel erfgoed. Zeker in het hoofdstuk rond immaterieel cultureel erfgoed – denk aan studententradities en vrijzinnig humanistische feesten – zijn die gemeenschappen de protagonisten. Ze hechten veel waarde aan hun praktijken, maar associëren die vaak niet met het begrip erfgoed. Bijgevolg vinden ze de weg naar het archief niet zo makkelijk. Wat kunnen wij, als ‘nevenpersonage’, dan ondernemen?

DE ROL VAN CAVA, EEN FLASHBACK

We blijven allesbehalve bij de pakken neerzitten. Met onze acties geven we invulling aan de rol die Unesco ziet voor onder andere archieven. Enerzijds is dat het verzamelen, documenteren, archiveren en bewaren van gegevens en info. Anderzijds is dat het informeren over en sensibiliseren voor het belang van immaterieel erfgoed in het algemeen en specifieke praktijken in het bijzonder.

In de praktijk dragen we uiteraard zorg voor het roerend erfgoed dat verbonden is aan dit minder tastbare erfgoed. Zo bewaren we de medailles die studenten ieder jaar uitgeven naar aanleiding van St V, de dag waarop de universitaire gemeenschap de stichting van de universiteit, haar stichter Pierre-Théodore Verhaegen en de humanistische waarden viert.¹

We nemen ook andere (publieks)initiatieven waarmee we rond immaterieel erfgoed sensibiliseren, de gemeenschappen hopen te sterken én hen willen tonen dat we een helpende hand bieden. Onderzoek fungeert hier vaak als vertrekpunt. Zo hielden we een lezing, *Verhaegen voor dummies*, om de achtergrond van de St V-viering te kaderen, zorgden we mee voor de erkenning van deze traditie op de ICE-inventaris van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en is er ondertussen een erfgoedwandeling over St V. We gaven ook lezingen over de historische ontwikkeling van studentendopen en publiceerden over de geschiedenis van het Feest Vrijzinnige Jeugd en het Vrijzinnig Zangfeest om de gemeenschap “eraan te herinneren dat ze er trots op mogen zijn.”²

St V-medaille van 1989. © Ana Rappe, collectie CAVA

Voorbeeld van een VUB-traditie: Spel zonder grenzen, een ludieke kennismaking voor de eerstejaars met andere studenten. © Isabelle Selleslag, 2013, collectie CAVA

IMMATERIEEL ERFGOED PARTICIPATIEF TE BOEK GESTELD

Logischerwijs legt Unesco sterk de nadruk op participatie. Recent lanceerden we in dat opzicht een nieuw initiatief: het *Vriendenboekje voor vrienden van het vrijzinnig humanistisch erfgoed*.³ Hiermee slaan we twee vliegen in een klap: we sensibiliseren over het begrip ‘immaterieel erfgoed’ en geven een aanzet voor de vrijzinnig humanistische gemeenschap om informatie over hun immaterieel erfgoed uit te wisselen en te verzamelen. In het boekje kunnen mensen hun bijdrage (verhaal, anekdotes, beschrijvende tekst, tekening ...) kwijt over een vrijzinnig of humanistisch geïnspireerde praktijk die ze een warm hart toedragen. Een vriendenboekje leek ons daarvoor ideaal, aangezien ‘doorgeven’ daarbij centraal staat én omdat we het gebruik op zich ook als een vorm van immaterieel erfgoed kunnen zien. We willen die input op zijn beurt bundelen in een overkoepelend, publieksgericht vriendenboek. Hierop kunnen we dan onze immaterieel-erfgoedwerking verder uitbouwen.

Naast het verzamelen van info over immaterieel erfgoed in een boek maken we in dit feestjaar tevens de omgekeerde beweging. In het kader van het project *Increased Contextualisation of Intangible Cultural Heritage* (ICHICH) digitaliseerden we tijdschriften die een schat aan informatie over de vrijzinnig humanistische gebruiken bevatten. Die historische info willen we nu, via *citizen science*⁴, uit de publicaties halen. Bovendien willen we op basis daarvan inhoudelijke fiches en artikels over de vrijzinnig humanistische praktijken publiceren.

OPEN EINDE

Participatie vormt de kern van een immaterieel-erfgoedwerking. Net dat aspect brengt uitda-

gingen met zich mee. In deze drukke wereld is het tot stand brengen van en het onderhouden van duurzame relaties met de erfgoedgemeenschappen niet vanzelfsprekend. Mede daardoor heeft dit verhaal niet meteen een afgerond einde. De rode draad is echter wel gekend: het feit dat dit type erfgoed waardevol is om mensen dichterbij elkaar te brengen en onderling respect te bevorderen.

We hopen daaraan een steentje te kunnen bijdragen en zien daarenboven ook voor onszelf kansen. De VUB- en vrijzinnig humanistische gemeenschap kan zich sneller aangesproken voelen tot dit type erfgoed, dat ze overigens actief beleven. Een werking rond immaterieel erfgoed kan de betrokkenheid bij en de bekendheid van het archief dus vergroten. Een geïntegreerde erfgoedbenadering kan alleen maar een positieve invloed hebben op andere aspecten van onze werking en de collectie versterken en verdiepen. ■

» Elise Dewilde werkt voor CAVA. In 2017 voerde ze in opdracht van tapis plein, de voorganger van Werkplaats immaterieel erfgoed, een veldonderzoek uit in de archiefsector, wat resulteerde in het rapport *Immaterieel cultureel erfgoed en archiefwerking*.

» Bronnen en literatuur

1. <https://bit.ly/verhaegen>
2. N. De Nutte en F. Scheelings, 'De oorsprong en ontwikkeling van het Feest van de Vrijzinnige Jeugd', in: *Het Vrije Woord*, 64 (2019) 1-2, p. 7-10; F. Scheelings, K. Knaepen, L. Dejonghe, M. Hoebeek, S. Vanobbergen en E. Vankeerberghen. *Schoon uit de toon! Het vrijzinnig zangfeest op de VUB sinds 1986*. Brussel, CVHE en CAVA, 2015. www.cavavub.be/nl/rondleiding-erfgoedwandeling-st-v; https://bit.ly/Saint_Verhaegen.
3. 'Vriendenboekje', op www.cavavub.be/ice-vriendenboekje.
4. *Citizen science* is wetenschappelijk onderzoek dat door niet-professionele wetenschappers (citizen scientists of burgerwetenschappers) wordt uitgevoerd, zie <https://www.scivil.be/>

BEDENKINGEN BIJ DE REGISTRATIE
VAN EEN ERFGOEDPRAKTIJK

ALTIJD OP ZONDAG

Voor zover ik mij kan herinneren, bracht ik elke zondagmiddag door op de dansles. Niet omdat ik zo ritmisch of muzikaal was, maar omdat mijn ouders het als een deel van mijn *paideia* (Griekse opvoeding) beschouwden. Verplicht gaan dansen, zonder meer. Ik stond er niet om te springen (heel zacht uitgedrukt) maar opgroeien in Genk bood weinig bewegingsruimte. Dus ik ging. Met lood in mijn schoenen.

Poli Roumeliotis

En het was niet voldoende om zelf te leren dansen. Wanneer je het onder de knie had, moest je de jongere kinderen ook nog eens op weg helpen met de juiste passen. Kers op de taart waren natuurlijk de optredens, niet alleen tijdens de Griekse herdenkingsfeesten op 28 oktober en 25 maart. Maar ook op willekeurige braderieën en grotere volksdansfeesten. In vol ornaat uiteraard.

Onze dansgroep werd in 1977 opgericht onder de vleugels van de Griekse gemeenschap van Genk. In die begindagen kwam een dansleraar speciaal uit Antwerpen. Dat was Nikos Pantazis. Zelf was hij eind jaren '60 als danser bij het Dora Stratou Danstheater uit Griekenland in Antwerpen verzeild geraakt. Na verloop van tijd stampte hij daar een eigen dansgroep uit de grond, de 'Zorbades'. Zijn liefde voor de dans heeft hij zoveel mogelijk proberen door te geven aan jongere generaties. Dat maakte ook deel uit van zijn politiek en sociaal engagement.

Deze 'transmissies' gebeurden niet alleen in Antwerpen maar ook in Brussel (daar was er al een aftakking van 'Zorbades' in 1968) en dus later ook in Genk. Door lokale Griekse jongeren op te leiden was Nikos Pantazis er zeker van dat de pas opgerichte groepen na verloop van tijd zichzelf draaiende zouden houden. Wat ook zo geschied-

de, tot op de dag van vandaag. Naast deze dansgroepen ontstonden ook heel wat streekgebonden Griekse dansverenigingen zoals de Pontische, de Kretenzische, de Thracische, de Epirotische ...

U zou dus denken dat ik blij was te lezen dat de Griekse dansen geregistreerd werden in de grote erfgoedverzameling op immaterieelerfgoed.be door een Oost-Vlaamse dansgroep. En dat ben ik ergens ook wel. Het is voor mij niet meer dan normaal dat zulk 'migratie-erfgoed' heel expliciet geregistreerd wordt als erfgoed dat 'hier' beoefend, bewaard en doorgegeven wordt.

Toch klopte er iets niet voor mij. Waarom bleef ik me in zekere zin ergeren aan die specifieke registratie? Was er dan echt niemand anders die zo'n registratie kon doen, iemand met een Griekse migratieachtergrond? En als er werkelijk niemand dit deed, wat zegt dit dan over ons?

Als het over erfgoed gaat dat hier via migratiecontext wortel heeft geschoten, moet er volgens mij ook absoluut aandacht gaan naar *wie* het registreert. Of wie men stimuleert om dat te doen. Het doel van die registraties is in de eerste plaats iets zichtbaar te maken. Maar wat wordt er nu precies zichtbaar gemaakt wanneer elke liefhebber of beoefenaar van Griekse dans (of zelfs muziek) die kan registreren

© Poli Roumeliotis

zonder dat men in die traditie is grootgebracht? Of zonder dat de erfgoedgemeenschap in wiens schoot die tradities geborgen worden, betrokken is?

Griekse arbeidersmigranten hebben vanaf het begin geprobeerd hun eigen culturele identiteit door te geven aan hun kinderen en (achter)kleinkinderen. Ze deden dat door de verenigingen met precies dat doel voor ogen op te richten. Worden ze hierdoor meer zichtbaar? Die wereld die ik zo goed ken en die mij gevormd heeft, blijft zo nog steeds onzichtbaar.

Immaterieel cultureel erfgoed lijkt in een migratiecontext gelijk te vallen met 'cultuur' in het algemeen. Je draagt het met je mee en kunt het op elk moment manifesteren. Het is niet afhankelijk van grote gebouwen, kunstwerken of musea. Die trouwens allemaal vergankelijk zijn. Tradities, rituelen, muziek, verhalen ... werden en worden nog steeds grotendeels doorgegeven binnen gesloten groepen. Maar ook daar dringt stilaan vermenging of culturele uitwisseling door. Gemengde relaties dragen ertoe bij maar zeker ook sociale media en de tijdsgeest: er worden nieuwe, meer hedendaagse versies gemaakt van iets dat al eeuwenoud lijkt te zijn.

Toch vraag ik me af waar het zwaartepunt ligt. Heeft iedereen evenveel recht van spreken als het op immaterieel cultureel erfgoed aankomt? Is iets te vinden of er gepassioneerd door zijn al voldoende? Moet het niet meer zijn dan dat? Moet je het niet *doorleefd* hebben? Finaal blijft het ook een kwestie van macht en positie. Moeten we vandaag nog lessen

krijgen in wat ons erfgoed nu precies inhoudt? Mijn vader zei altijd: "Straks gaan ze me nog vertellen hoe ik in de mijn moet werken."

Immaterieel cultureel erfgoed hangt niet los in de tijd. Er gaat iets aan vooraf en in het beste geval zal er iets op volgen. Het is niet louter de dans die wordt doorgegeven. Het is de energie, de verbinding, het gemeenschappelijke geheugen dat tijdens het dansen zelf ontstaat. Via die tijdelijke opening staan we in direct contact met ons verleden, maar ook met onze toekomst. Dat is de overdracht. Wijzelf zijn de dragers en de schakels. ■

» Poli Roumeliotis is freelancer.

Het platform www.immaterieelerfgoed.be bestaat sinds 2012. Het heeft een centrale plaats in het immaterieel-erfgoednetwerk en het Vlaams beleid voor immaterieel erfgoed. In 2018-2019 werd het platform herdacht en vernieuwd. Zo werd onder meer de 'Grote Verzameling' als nieuw luik opgezet. In de afgelopen vijf jaar kozen meer dan driehonderd erfgoedgemeenschappen ervoor een praktijk die hen na aan het hart ligt te registreren. Van kantklossen tot het vieren van Nowruz en van volksdansen tot het inmaken van passata. Verschillende domeinen, diverse gemeenschappen, uiteenlopende praktijken, ingediend door wie ermee opgroeide, of door wie er een passie voor ontwikkelde en alles daartussenin. Snuister zeker zelf even door de weelde van gebruiken die in Vlaanderen leven.

INTERNATIONAAL AAN DE SLAG MET
DE 2003-CONVENTIE

STEMMEN UIT DE WERELD

De Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed is bij uitstek een internationaal instrument. Het wordt wereldwijd ingezet als kader om aan de slag te gaan met de zorg voor immaterieel erfgoed. *faro* vroeg aan erfgoedwerkers van over de hele wereld wat de impact van de conventie is op hun werk.

Samenstelling en vertaling: Elien Doesselaere

Leden van een Heritage Education Club voeren een traditionele dans uit tijdens een competitie tussen verschillende clubs © CCFU

EVRYM ÖLÇER ÖZÜNEL

Verbonden aan de Ankara Hacı Bayram Veli Universiteit, voorzitter van de Vereniging van immaterieel cultureel erfgoed en lid van de Turkse Nationale Unesco-commissie.

“Als folklorist en professioneel verhalenverteller was ik altijd geïnteresseerd in het immateriële culturele erfgoed van deze wereld en dat van mijn voorouders. Ik had nooit gedacht dat ik dit in mijn academische carrière kon integreren. Dankzij de invalshoek van het borgen van immaterieel erfgoed kan ik mijn identiteit als verhalenverteller laten samenvallen met mijn academisch werk.

Mijn onderzoek naar sprookjes en mythologie bijvoorbeeld spitst zich toe op de verhalen die van generatie op generatie zijn doorgegeven en hoe die in de loop der tijd zijn geëvolueerd. Welke sociale en culturele factoren hebben ze beïnvloed en wat is hun betekenis in de hedendaagse samenleving? Daarnaast geef ik aan de universiteit les over immaterieel erfgoed.

Al vanaf mijn kindertijd maken verhalen deel uit van mijn leven. Dat maakte mij in 2013 betrokken bij de oprichting van een museum voor immaterieel cultureel erfgoed in Ankara. Een plek waar we levend erfgoed borgen en vieren. Kinderen en jongeren vinden vlot hun weg naar dit museum, dat heel erg inzet op educatie.

Ook leidde ik een project om Anatolische volksverhalen via het onderwijs nieuw leven in te blazen en te borgen. Dat project wijdde meer dan een miljoen leraren in in de kunst van het vertellen en paste tachtig Anatolische volksverhalen aan voor pedagogische doeleinden. Daarnaast creëerden we kinderliedjes die overeenstemden met de thema's van elk verhaal. Dit project werd zo goed ontvangen door de leraren-gemeenschap dat in heel Turkije ‘verhalenhuisen’ werden opgericht. Miljoenen kinderen komen zo in contact met dit erfgoed.”

JACOB O'SULLIVAN

Museum Development Manager - Collecties en interpretatie bij de Museums Galleries Schotland.

“Het Verenigd Koninkrijk is een van de slechts dertien nationale Unescoleden die de conventie van 2003 nog niet hebben geratificeerd. We zijn dus niet verplicht om hierrond een beleid te ontwikkelen. Toch baseren we ons precies op de conventie voor de ontwikkeling van een nationale aanpak met het oog op het borgen van immaterieel erfgoed in Schotland. We gaan er dus wel al mee aan de slag, zowel beleidsmatig als in de praktijk, wat betekent dat we klaarstaan voor ratificatie.

Samen met Creative Scotland, Historic Environment Scotland en Traditional Arts & Culture Scotland vormen we een partnerschap rond immaterieel erfgoed. Het stelt organisaties in staat om samen te werken om immaterieel erfgoed te borgen. Zo werkte MGS samen met VisitScotland aan het thema *Scotland's Year of Stories 2022*. Met steun van het Heritage Fund ontwikkelden we het Community Stories Fund, wat het mogelijk maakte om een immaterieel-erfgoedproject uit te voeren, inclusief opleidingen. Verschillende praktijken werden opgenomen in de nationale immaterieel-erfgoedinventaris, wat dan weer leidt tot verdere borging. Een vertelevenement in het Auchindrain Museum bijvoorbeeld leidde tot de opname van de *Gaelic Storytelling of Argyll*. Een van de geplande verbeteringen van de inventaris is de invoering van formele erfgoed-zorgplannen voor gemeenschappen.

Immaterieel erfgoed wordt in Schotland goed ondersteund, met name op nationaal en regionaal niveau. Ratificatie zou een meer gezamenlijke en formeel ondersteunde nationale aanpak mogelijk maken.”

Ichscotland.org

BARBRA BABWETEERA MUTAMBI

Executive Director bij de Cross-Cultural Foundation of Uganda.

“Oeganda ratificeerde in 2009 de Conventie betreffende de borging van immaterieel cultureel erfgoed. Dat erfgoed is ingebed in meer dan 65 etnische groepen die meer dan 45 inheemse talen spreken en diverse culturele praktijken, overtuigingen, normen, waarden en geschiedenis hebben. In 2006 werd de Cross-Cultural Foundation of Uganda (CCFU) opgericht. De missie: de waardering van de rol van cultuur bevorderen, in al haar diversiteit, als essentieel voor de menselijke ontwikkeling. Ons werk richt zich op het bevorderen van gemeenschapsmusea als leercentra voor immaterieel erfgoed, erfgoededucatie voor jongeren, behoud van bedreigde wilde diersoorten met behulp van culturele benaderingen, de inzet van inheemse kennis en praktijken met het oog op klimaatadaptatie, bevordering van de culturele rechten van inheemse etnische minderheidsgroepen, vrouwen en meisjes en het beheer van sociale cohesie.

Voor elke interventie voeren we onderzoek uit om kennis te vergaren over inheemse kennis die door gemeenschappen wordt gebruikt. Die kennis zetten we in om contextuele en duurzame oplossingen voor hedendaagse uitdagingen te ontwikkelen en te implementeren. Zo hadden we in 2020 een project om een antwoord te bieden op het snelle smelten van gletsjers en de extreme overstromingen in de regio's Rwenzori en West-Nijl. We documenteerden het immateriële erfgoed van de gemeenschappen die daar wonen, zoals muziek, rituelen en vaardigheden. Die worden bedreigd door de gevolgen van de klimaatverandering.

Sinds 2011 rollen we een Heritage Education Programme uit op middelbare scholen om erfgoed-educatie onder jongeren te bevorderen. Meer dan 175 erfgoedclubs in middelbare scholen in het hele land worden ondersteund.”

www.crossculturalfoundation.or.ug

MARTÍN ANDRADE-PÉREZ

Onderzoeker bij de Erigaie Foundation (Bogotá, Colombia) en gastonderzoeker aan het Meertens Instituut (Amsterdam).

“Als onderzoeker bij de Erigaie Foundation werk ik al 20 jaar rond immaterieel erfgoed. Al in de jaren 1980 ontwikkelde de stichting samenwerkingen met inheemse gemeenschappen en legde ze de nadruk op archeologie. De afgelopen twee decennia hebben we onze focus uitgebreid naar cultureel erfgoed. In 2005 maakten we de eerste immaterieel-erfgoedinventaris op voor het departement Huila, in het middenwesten van Colombia. Sindsdien vormt immaterieel erfgoed de kern van onze projecten.

In 2008 implementeerde Colombia de conventie. Dit gaf aanleiding tot een nieuwe Erfgoedwet (2008) en de ontwikkeling van een specifiek beleid rond immaterieel erfgoed (2009). Hoewel Colombia een lange traditie heeft in het werken met gemeenschappen en hun culturele tradities, gaf deze conventie weinig bekende gemeenschappen een platform. Ze bracht echter ook risico's met zich mee. Een voorbeeld is het Festival van Sint-Franciscus van Assisi, in de stad Quibdó, een verarmde regio die geteisterd wordt door gewapende conflicten. Daar ondersteunden we de gemeenschap bij het ontwikkelen van onderzoeks- en borgingsprojecten, en bij het schrijven van het dossier voor de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. Na de inschrijving van het festival op deze lijst in 2012 zijn er meer aandacht en middelen naar deze traditie gegaan. Het heeft echter ook geleid tot meer conflicten in de gemeenschap over het beheer van het festival. Wat dan weer heel wat vragen oproept: wat is het nut van onderzoek of inventarisatieprojecten als ze niet gepaard gaan met doelstellingen voor het waarborgen van de levensvatbaarheid van immaterieel erfgoed? En ook: wat is de betekenis van borgen als die niet gekoppeld is aan verbetering van de levenskwaliteit van de gemeenschappen of aan de oplossing van andere problemen?

De kritische omgang met voordelen en risico's maakt ook deel uit van mijn onderzoek. Dat impliceert een permanente, kritische evaluatie van mijn eigen werk – iets wat tegenwoordig nog belangrijker is, nu Unesco de belangrijke rol van immaterieel erfgoed voor duurzame ontwikkeling benadrukt. Dit betekent dat traditionele kennis een belangrijke rol moet spelen in onze toekomst, en zelfs dat duurzame ontwikkeling moet voortkomen uit de culturele identiteit van de gemeenschappen.” ■

UIT HET HART

> Bianca Stoicheci
en Florinela Petcu

Wat betekent immaterieel erfgoed voor u? En welk motto vat dit mooi samen? *faro* legde deze vragen voor aan Bianca Stoicheci en Florinela Petcu, drijvende krachten achter de Internationale dag van de Roemeense blouse.

“Ca sarea în bucate”

Florinela (boven): “Dat is een Roemeens gezegde, wat vertaald betekent: ‘Als zout in een gerecht’. Het dragen van de Roemeense blouse, vooral bij bepaalde gelegenheden, heeft te maken met onze Roemeense identiteit. We tonen graag wie we zijn en waar we vandaan komen. Voor ons zijn de motieven op de blouse, die we erfden van onze voorouders, een manier om ons uit te drukken, een communicatiemiddel.

Het model toont immers het gebied waar het gemaakt is, de sociale, materiële, burgerlijke staat, de leeftijd of het beroep van de persoon in kwestie. De blouses herinneren aan de wereld van het dorp en de fascinerende overtuigingen van de mensen, een wereld vol orde en evenwicht.”

Bianca (onder): “Deze blouse kreeg ik van een vriendin. Ze is al honderd jaar oud (!) en gemaakt in Oltenië of Klein-Walachië, de streek waar mijn vader is opgegroeid. Met tekens die verwijzen naar de levensboom en het beschermende oog geeft deze blouse een krachtige boodschap. Vandaag leven we in een geglobaliseerde wereld, gekenmerkt door culturele uniformiteit. Het verlies van materieel en immaterieel erfgoed vormt een reëel gevaar voor de traditionele cultuur van verschillende plattelandsgemeenschappen. De Roemeense vrouwen spraken vooral tijdens de lange winteravonden af, brachten tijd samen door, kletsten, aten en borduurden. Het dragen van deze blouse is voor ons dan ook een statement. Zo geven we de culturele identiteitswaarden van de Roemeense populaire spiritualiteit mee door.”

Daarnaast speelt ook het esthetische aspect een belangrijke rol. Florinela: “De Roemeense blouse is bijzonder vrouwelijk: het materiaal is natuurlijk, leeft en ademt op het lichaam, heeft een aantrekkelijke halslijn, de buste wordt geaccentueerd net als de taille, de schouders zijn mooi gevormd, de kleuren en de motieven zijn goed doordacht. De Roemeense blouse is een modieus kledingstuk dat vandaag bij elke gelegenheid kan worden gedragen: bij een feestje, met een rok maar ook in het dagelijks leven met een jeans.” ■

“Hier is alles voor mij begonnen”

Erfgoed is voor letterlijk iedereen betekenisvol en relevant.
Bekende personen wijzen u de weg naar hun erfgoedplek.

KBR op de Kunstberg in Brussel, de erfgoedplek van: Anna-Livia Smekens.

Met meer dan 100.000 en bijna 200.000 volgers op respectievelijk Instagram en TikTok kan Anna-Livia Smekens een echte influencer genoemd worden. De cijfers van het jongste *Digimeter*-rapport liegen er niet om: het zijn vooral jongeren die meer en meer gebruikmaken van deze media.¹ Naast haar bezigheden als influencer beëindigt Anna-Livia eind juni haar opleiding tot master in de kunstwetenschappen en archeologie aan de Vrije Universiteit Brussel.

Anna-Livia glimlacht wanneer we haar vragen wat haar erfgoedplek is. “Dat is de KBR in Brussel. Toen ik als kersvers student Brussel verkende was ik echt onder de indruk van die heuvel – zo’n hoogteverschil en vergezichten was ik immers niet gewend. En, belangrijker, de plek is voor mij – naast een enorme schatkamer van kennis – ook een belangrijk symbool. Na een introductie werd ik er kind aan huis. In zekere zin is alles hier voor mij begonnen. Hier heb ik niet alleen veel gelezen, geleerd en gestudeerd, maar ook vriendschapsbanden gesmeed en plezier gemaakt. Er zijn geregeld heel bijzondere initiatieven, tentoonstellingen en exclusieve toonmomenten, zoals dat van het zwarte manuscript van de *Basses Danses* van Margaretha van Oostenrijk.”

“Al noem ik de KBR hier nu wel mijn favoriete erfgoedplek, ik heb ook wel wat opmerkingen bij het instituut. Zoals de toegankelijkheid, de digitale ontsluiting van de collecties en de museologie van de Librije. Mijn vader, emeritus hoogleraar Franse letterkunde aan de UGent, is hier flamin-gant geworden. Als student weigerde men hem in het Nederlands te helpen, stel je voor! Dat is gelukkig helemaal anders nu.”

1. Volg Anna-Livia op Instagram en TikTok via @vanilack

ART in HeadquARTers

In hartje Antwerpen bevindt zich "3500 Jaar Textielkunst", een van de mooiste tentoonstellingen van archeologisch textiel ter wereld. Deze tentoonstelling is een verborgen parel binnen het hoofdkwartier van het bedrijf Katoen Natie. Het is mogelijk de tentoonstelling te bezoeken, maar dan wel op afspraak en met gids. Laat je verrassen door deze schatkamer aan goed bewaard gebleven en zorgvuldig geconserveerde weefsels en textiel gerelateerde objecten.

De tentoonstelling "3500 Jaar Textielkunst" neemt je mee op een reis door de geschiedenis van het oude Egypte, het Nabije Oosten en Centraal Azië, aan de hand van eeuwenoude textielkunst, kledij, accessoires en andere archeologische vondsten. Het is een permanente tentoonstelling met ruim 600 objecten, verspreid over 5 zalen doorheen het gebouw van HeadquARTers.

Het oudste via koolstof 14 gedateerde weefsel is van 2000 voor Christus en komt uit Egypte. De blikvanger is de Tunicazaal, waar de wereldwijd grootste collectie van complete tunica's getoond wordt.

De objecten worden bijna onmerkbaar gedragen door licht en glazen beschermingen, en de kleuren van de zalen en vitrines zijn zo doordacht gekozen dat ze bijna verdwijnen in het geheel. Stemmige muziek begeleidt je op de hele route, waar je gegarandeerd stil van wordt.

Rondleidingen kun je aanvragen op de website: www.headquarters-katoennatie.com.

ART in HeadquARTers

Van Aerdtstraat 33
2060 Antwerp
BELGIUM
+32 3 221 68 11

ZO GOED

SMAAKT

IMMATERIEEL

ERFGOED.BE